МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

КАФЕДРА ФІНАНСІВ

ФІНАНСИ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ**

(для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»)

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України*

1906 КНЕУ
КИЇВ 2013

УДК 336(075.8)
ББК 65.26я73
Ф 48

Колектив авторів
О. Р. РОМАНЕНКО, Л. П. ДАНИЛЕНКО
Л. П. ГЛАДЧЕНКО, А. А. СЛАВКОВА

Рецензенти:
Мельник В. М. — д.е.н., проф.
(Європейський університет)
Зимовець В. В. — д.е.н.
(Інститут економіки та прогнозування НАН України)
Буряк Л. Д. — к.е.н., проф.
(Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
№ 1/11-9590 від 06.06.2013

Редакційна колегія фінансово-економічного факультету

Голова редакційної колегії — Хлівний В.К., доцент, к.е.н.
Відповідальний секретар редакційної колегії — Коновалова І.М.
Члени редакційної колегії: Білик М.Д., професор, д.е.н., Гаманкова О.О., професор, д.е.н., Гапонюк М.А., професор, к.е.н., Опарін В.М., професор, д.е.н., Поддєрьогін А.М., професор, к.е.н., Терещенко О.О., професор, д.е.н., Федосов В.М., професор, д.е.н.

Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А.
Ф 48 Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.
ISBN 978-966-483-744-3

У посібнику викладені навчально-методичні матеріали для самостійного вивчення дисципліни «Фінанси» для студентів спеціальності «Фінанси і кредит». Представлено зміст програми курсу за темами, методичні поради до їх вивчення, виділено ключові поняття, подається короткий термінологічний словник, розроблені плани семінарських (практичних) занять, завдання для індивідуальної роботи та для самостійного дослідження студентів. Крім того, подається сучасна тематика курсових робіт і вимоги до їх виконання.

Посібник може бути корисним для викладачів вищих навчальних закладів і студентів економічних спеціальностей.

УДК 336(075.8)
ББК 65.26я73

ISBN 978-966-483-744-3

© О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко,
Л. П. Гладченко, А. А. Славкова, 2013
© КНЕУ, 2013

ЗМІСТ

ВСТУП 4

1. ПРОГРАМА КУРСУ 6

2. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ 16

Тема 1. Теоретико-методологічні засади фінансової науки 16
Тема 2. Генезис та еволюція фінансів 18
Тема 3. Становлення та розвиток фінансової науки 20
Тема 4. Фінансове право і фінансова політика 24
Тема 5. Податки. Податкова система 26
Тема 6. Бюджет. Бюджетна система 28
Тема 7. Бюджетний дефіцит 30
Тема 8. Державний кредит 31
Тема 9. Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання 33
Тема 10. Спеціальні фонди держави 35
Тема 11. Корпоративні фінанси 37
Тема 12. Фінанси домогосподарств 39
Тема 13. Страхування. Страховий ринок 41
Тема 14. Фінансовий ринок 43
Тема 15. Фінансовий менеджмент 45
Тема 16. Фінансова безпека держави 47
Тема 17. Міжнародні фінанси 49
Тема 18. Фінанси країн з розвиненою ринковою економікою 52
Тема 19. Фінанси Європейського Союзу 54

3. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ І МЕТОДИКА ЇХ ПРОВЕДЕННЯ 58

3.1. Плани семінарських занять 58
3.2. Методика проведення семінарів 64

4. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ 67

4.1. Підготовка і презентація проблемної міні-лекції 68
4.2. Експертний висновок 68
4.3. Аналітичний огляд наукових публікацій 69
4.4. Розробка інтелект-карти 69
4.5. Розробка презентації за темою семінару 69
4.6. Орієнтована тематика питань для самостійного опрацювання та індивідуальних завдань 70
4.7. Організація наукової роботи студентів 76

5. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК 78

6. ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ І МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ЇХ ВИКОНАННЯ 86

6.1. Тематика курсових робіт 86
6.2. Методичні вказівки щодо виконання курсових робіт 88
6.2.1. Організаційні питання 88
6.2.2. Вимоги до змісту та оформлення курсової роботи 91

7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ 104

8. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 106

ДОДАТКИ 109

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ ДО ТЕМ КУРСУ 109

ВСТУП

Суттєве підвищення якості освіти та рівня компетенції фахівців потребує модернізації змісту навчальних дисциплін і науково-методичного забезпечення навчального процесу. Важливого значення для посилення рівня фундаментальної підготовки з відповідної спеціальності набуває перетворення профілюючої дисципліни спеціальності на фундаментальний курс науково-теоретичного спрямування. Для студентів спеціальності «Фінанси і кредит» такою нормативною профілюючою дисципліною є «Фінанси», на вивчення якої передбачено 10 кредитів.

В умовах ринкових відносин фінанси використовуються державою як ефективний регулятор усіх сфер економічного життя суспільства. Практично всі економічні інструменти господарювання (ціноутворення, оплата праці, комерційні розрахунки, інвестиційна діяльність, кредитування, бухгалтерський облік тощо) пов'язані з фінансами. Тому наука «Фінанси» має міжгалузевий характер. «Фінанси» вивчаються студентами після ознайомлення із науками та дисциплінами циклу природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, такими як «Основи економічної науки», «Історія економіки та економічної думки», «Макроекономіка», «Мікроекономіка» та іншими, що дає змогу закріпити вже набуті знання і поглибити професійну підготовку фахівців спеціальності «Фінанси і кредит».

Глибоке усвідомлення економічної природи і суті фінансів, їхньої об'єктивної необхідності, зв'язку з іншими економічними категоріями і ролі в економічній системі держави створює ту основу, на якій базується вивчення прикладних фінансових наук, які розкривають конкретні питання організації корпоративних і державних фінансів. Зокрема, це стосується таких фінансових наук, як «Корпоративні фінанси», «Бюджетна система», «Податкова система», «Фінансовий ринок», «Фінансовий менеджмент», «Бюджетний менеджмент», «Податковий менеджмент» тощо.

Мета фінансової науки — формування базових знань з теорії фінансів, засвоєння основ функціонування окремих складових фінансів і закономірностей їх розвитку. *Завдання фінансової науки* — дати системне розуміння сутності фінансових відносин держави, суб'єктів господарювання та домогосподарств, розкрити механізм впливу фінансів на соціально-економічний розвиток суспільства.

Предметом фінансової науки є специфічна сфера економічних відносин з приводу формування, розподілу і використання обмежених централізованих і децентралізованих фінансових фондів у вартісній формі. Оскільки фінансові відносини пов'язані із рухом вартості створеного ВВП, відображаються у грошових потоках, що циркулюють між окремими суб'єктами цих відносин, і пов'язані з формуванням їхніх доходів і здійсненнями видатків, студент після вивчення курсу «Фінанси» повинен зрозуміти економічну сутність і форми прояву фінансів: що вони відображають, як впливають на поведінку окремих суб'єктів, і як позначаються на інтересах цих суб'єктів, як враховуються при фінансовому розподілі інтереси окремих юридичних і фізичних осіб і держави, яка результативність фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни в цілому та добробут її громадян і фінансовий стан підприємств, які фінансові протиріччя виникають у суспільстві, і як вони вирішуються.

У процесі вивчення «Фінансів» у студентів формуються такі компетентності:

***глобальні компетентності**:*

— знання особливостей і тенденцій сучасного цивілізаційного розвитку у фінансовій сфері,

— вміння проводити фінансові дослідження міжнародного характеру,

— критичне мислення,

— вміння генерувати креативні фінансові ідеї та вирішувати важливі фінансові проблеми на інноваційній основі,

— обізнаність і поважне ставлення до фінансової культури різних народів;

***загальні системні компетентності**:*

— здатність до навчання та самоосвіти з фінансових питань,

— формування дослідницьких навичок і вмінь у сфері фінансів,

— уміння креативного вироблення фінансових ідей,

— формування навичок критичного мислення з фінансових питань,

— здатність працювати самостійно,

— ініціативність, бажання досягти успіху на основі високої якості роботи,
— навички планування навчальної та дослідницької роботи;

***ключові міжособистісні компетентності**:*

— навички міжособистісних комунікацій,
— формування навичок командної роботи,
— позитивне ставлення і трудова етика,
— здатність до критики і самокритики.

Основні інструментальні фахові компетентності визначені відповідно до кожної теми курсу.

Після опанування тем даного курсу студент

***повинен знати**:*

- сутність і форми прояву фінансових відносин,
- категоріальний і понятійний апарат у фінансовій науці,
- роль фінансів у соціально-економічному розвитку,
- організацію фінансових відносин на мікро- і макрорівні,
- закономірності розвитку міжнародних фінансів,
- засади проведення фінансової політики держави і управління фінансами;

***повинен уміти**:*

- узагальнювати тенденції і закономірності розвитку фінансів мікро- і макрорівня,
- швидко опановувати зміни, які відбуваються у фінансовій практиці,
- аналізувати сутнісні характеристики фінансових процесів,
- досліджувати фінансові явища у ринковій економіці,
- об’єктивно оцінювати фінансові та економічні процеси.

1. ПРОГРАМА КУРСУ

ТЕМА 1. Теоретико-методологічні засади фінансової науки

Предмет фінансової науки — специфічна сфера суспільних економічних відносин з приводу формування і розподілу обмежених централізованих і децентралізованих грошових фондів. Макро- і мікрорівень у фінансах. Обмеженість формування і розподілу в часі та просторі. Невизначеність і ризик у фінансах.

Методологія фінансової науки. Категоріальний і понятійний апарат у фінансовій науці. Фінансові категорії — абстракції специфічної сфери економічних відносин, форма наукового пізнання сутності фінансів. Поняття і терміни у фінансовій науці.

Міждисциплінарний характер фінансової науки.

Внутрішня структура фінансів і логічна послідовність їх наукового пізнання. Вихідні, первинні, прості та складні фінансові категорії. Виділення вихідної фінансової категорії як визначальна передумова у розкритті сутності фінансів. Податок — вихідна категорія державних фінансів. Акція — вихідна категорія корпоративних фінансів. Особливе і загальне у фінансових категоріях.

Історична, економічна та вартісна сутність фінансів.

Фінанси як історична категорія. Історичні передумови виникнення і розвитку фінансів: поява держави та розвиток товарно-грошових відносин.

Фінанси як економічна категорія розподілу.

Фінанси — вартісна категорія, специфічні суспільні відносини, виражені в грошовій формі. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями.

Функції фінансів як відображення їх сутності і суспільного призначення. Дискусійні питання щодо сутності і функцій фінансів.

Об'єктивне і суб'єктивне у фінансах. Фінанси — об'єктивно існуюча реальність, підсистема економічних відносин. Фінансова політика і управління фінансами як суб'єктивні дії державної влади. Питання співвідношення об'єктивного і суб'єктивного у фінансах.

Роль фінансів у розподілі і перерозподілі вартості національного продукту, оптимальному розміщенні фінансових ресурсів, оптимізації співвідношення між індивідуальним і суспільним споживанням, у трансформації доходів у заощадження, а заощаджень в інвестиції.

ТЕМА 2. Генезис і еволюція фінансів

Зародження фінансових відносин у Стародавньому світі, їх обумовленість натуральним господарством. Вплив фінансів на розвиток товарно-грошових відносин.

Сутність і складові доходів держав Стародавнього світу: надходження від державного майна, контрибуції, данини, особистих повинностей, натуральних і грошових податків. Зародження прямих і непрямих податків. Відкупна система податків. Податковий імунітет вільних громадян. Державні запозичення.

Видатки держав Стародавнього світу: військові, адміністративні, будівництво доріг, фортець, акведуків, культурних споруд, іригаційних систем тощо.

Управління фінансами в Римській імперії. Вплив грошових доходів і видатків держави на розвиток економічних відносин.

Сутність і складові доходів і видатків феодальної держави. Домени і регалії — основа державних доходів. Феодальна рента як майнові права глави держави. Поземельний і подушний податки. Податковий імунітет дворянства і духовенства. Кредитні запозичення глави держави. Видатки феодальної держави.

Фінанси феодального міста та їх вплив на формування і розвиток державних фінансів. Боротьба міст за фінансову незалежність. Магдебургське право. Викуп містами прав на самоуправління, звільнення від феодальних податків і повинностей, на чеканку монет.

Доходи феодального міста в грошовій формі. Прямі майнові податки. Розширення непрямого оподаткування. Розвиток обміну між містами і феодалами, запровадження мита. Митні союзи міст. Місцеві позики.

Видатки феодального міста.

Формування фінансів міст як системи грошового господарства. Грошові податки та їх вплив на виробництво та обмін, руйнування натурального господарства і перехід до ринкових відносин.

Роль державних фінансів у первісному накопиченні капіталу. Державні позики, податки, протекціонізм. Державне стимулювання накопичення капіталу. Виникнення акціонерних товариств — економічна передумова зародження корпоративних фінансів і фінансового ринку. Становлення фінансів як системи грошових відносин.

Фінанси в індустріальній економіці.

Розвиток фінансів у постіндустріальній економіці.

ТЕМА 3. Становлення та розвиток фінансової науки

Методологічні і теоретичні засади фінансової науки. Теорії державних фінансів англійської класичної політекономії (В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо). Принципи оподаткування А. Сміта. Непродуктивна сутність державних видатків — гальмо у нагромадженні капіталу.

Розвиток і диверсифікація ринкових відносин, їх вплив на фінансову думку. «Закон розширення державної діяльності», державне стимулювання нагромадження капіталу (німецький економіст А.Вагнер).

Фінансові методи державного регулювання ринкової економіки.

Концепція державних фінансів англійського економіста Дж.Кейнса. Роль державних видатків у стимулюванні сукупного попиту, ділової та інвестиційної активності, мотивації до праці, підтримання рівня зайнятості.

Розвиток концепції дефіцитного фінансування, «вбудованого бюджетного стабілізатора», «компенсаційної теорії фінансів», «мультиплікатора-акселератора» в теоріях кейнсіанської школи (американські економісти Е. Хансен, У. Геллер, С.Харріс, англійський економіст Р. Харрод).

Маржиналізм, мікроекономічний рівень дослідження фінансів. Демократизація суспільства та її вплив на фінансову науку. Теорії «суспільного товару», «суспільних благ» і «суспільного вибору» (шведська школа Е. Ліндаль, К. Віксель; американські економісти Р. Масгрейв, Дж. Б'юкенен). «Чиста теорія державних видатків» — оптимальність у державних видатках (американський економіст П. Самуельсон).

Неокласичні теорії державних фінансів. Обмеження державного втручання в економіку, підвищення його ефективності, зростання інвестицій в «людський капітал» (американські економісти М. Уейденбаум, Г. Стайн і У. Фелнер, англійські — К. Джозеф та Дж. Хау).

Монетаристська концепція, пріоритет кредитно-грошової політики, обмеження зростання державних видатків і податків (американський економіст М.Фрідмен).

Взаємообумовленість економічних теорій: розвиток синтетичних шкіл фінансової науки. Кейнсіансько-монетаристський синтез грошово-кредитних методів державного регулювання на макрорівні. Поєднання фіскальної та монетарної політики.

Сучасний неокейнсіанський синтез, зв'язок макро- і мікроекономічних методів дослідження у фінансовій науці. Концепція необхідності зміни в бюджетній політиці: від антициклічної до максимізації довгострокових темпів економічного зростання (американські економісти Ф. Кідленд і Е. Прескотт).

Фінансові аспекти в постіндустріальній моделі розвитку: інтелектуальний капітал і інноваційно-інформаційні технології (американські економісти Р.Нельсон, Д. Норт).

Теоретичні дослідження фінансового ринку. Теорія приведеної вартості (американський економіст І. Фішер). Гіпотеза ефективного ринку (американський економіст Ю. Фама). Поведінкова психологія на фінансовому ринку (американські економісти А. Тверскі, Д. Канеман, В. Сміт, Л. Твід). Гіпотеза фрактального ринку (американській економіст Е. Петерс).

Теорії корпоративних фінансів. Структура капіталу (американські економісти М. Міллер, Ф. Модільяні). Ризик і ціна капіталу (американські економісти Г. Марковіц, В. Шарп).

Розвиток фінансової думки в роботах російських і українських учених.

ТЕМА 4. Фінансове право і фінансова політика

Поняття фінансового права. Історичні передумови появи і розвитку фінансового права. Верховенство права як об'єктивна необхідність розвитку економічної системи. Предмет фінансового права як галузі публічно-правового права — норми регулювання макрорівня фінансових відносин. Суб'єкти фінансового права. Предмет приватного права як галузі приватно-правового права — норми регулювання мікрорівня фінансових відносин. Суб'єкти приватного права. Спільне і відмінне у предметах фінансового і приватного права, їх взаємодія і взаємодоповнення. Сутність норм фінансової регламентації.

Загальні і особливі норми фінансового права: бюджетні, податкові, біржові, митні, кредитно-грошові, валютні та інші.

Фінансове право як відображення політичних, економічних і соціальних відносин. Особливості фінансових правовідносин. Ефективність фінансового права, відповідність законів об'єктивній сутності фінансів. Проблеми уникнення правових колізій у фінансових нормах. Контроль державної влади за виконанням законів. Фінансові санкції.

Поняття і сутність фінансової політики. Взаємозв'язок і взаємообумовленість фінансової політики і фінансового права. Фінансова політика як важлива складова економічної політики. Роль фінансової політики в координації процесів соціально-економічного розвитку. Обумовленість фінансової політики політичним курсом і економічною концепцією розвитку країни.

Фінансова політика в широкому розумінні як система цілеспрямованих дій держави для вирішення макроекономічних проблем. Фіскальна політика як звужений варіант фінансової політики — система заходів щодо формування державних доходів і витрат, їх збалансування і управління державним боргом. Тактика і стратегія у фінансовій політиці.

Комплексний і системний підхід у фінансовій політиці. Пріоритети фінансової політики. Економічне зростання і балансування його основних напрямів як головна мета фінансової політики. Дискусійні питання у фінансовій політиці.

Спільне і особливе у фінансовій політиці. «Вбудовані стабілізатори», заощадження-інвестиції, обмеження інфляції. Ефективність податкової політики і політики державних витрат. Фіскальна і монетарна політика, взаємозв'язки і протиріччя.

Необхідність економічного прогнозування і поточної корекції фінансової політики. «Людський фактор» у фінансовій політиці. Мистецтво використання фінансової політики.

Основні завдання фінансової політики в Україні: стратегічні і тактичні, їх взаємопогодження у часі і просторі. Пріоритети у внутрішній та зовнішній фінансовій політиці України. Проблеми макроекономічної фінансової стабілізації.

Особливості і завдання фінансової політики суб'єктів господарювання: досягнення максимальної прибутковості, диверсифікація ризиків і зростання капіталу, підвищення капіталізації. Вплив фінансової політики держави на фінансову діяльність і фінансовий стан суб'єктів господарювання.

ТЕМА 5. Податки. Податкова система

Податки як фінансова категорія, їх економічна сутність і призначення. Історична ретроспектива розвитку податків як невід'ємного елементу суверенітету держави. Податки — вихідна категорія державних фінансів. Характерні ознаки податків як обов'язкових платежів.

Функції податків. Дискусійні питання щодо їх визначення і змісту.

Елементи податку. Види податкових ставок. Проста і ступінчата шкала прогресивного оподаткування.

Класифікація податків та її ознаки.

Види прямих податків. Реальні і особисті податки. Розвиток прямого оподаткування у контексті переходу від реальних до особистих податків. Прибуткове оподаткування як основна сучасна форма прямого оподаткування. Види прибуткового оподаткування: особистий прибутковий податок (податок на доходи) і податок на доходи юридичних осіб.

Непрямі податки: фіскальні монополії, акцизи, мита. Акцизи як основна сучасна форма непрямого оподаткування, їх види. Специфічні акцизи, основні підходи до їх застосування. Підакцизні товари. Універсальні акцизи, їх еволюція. Види універсальних акцизів: податок з продаж, податок з обороту, податок на додану вартість. Призначення і види мита. Митний тариф. Митна політика і митні союзи. Міжнародний антидемпінговий кодекс.

Перекладання податків, сутність і напрямки. Податковий тягар, його показники. Податкові пільги і їх роль у системі фінансового регулювання. Види податкових пільг.

Ухилення від сплати податків і відповідальність платників за порушення податкового законодавства.

Податкова система: поняття і основи побудови. Податкова система унітарної та федеративної держави. Структура податків і чинники, що її визначають.

ТЕМА 6. Бюджет. Бюджетна система

Бюджет як фінансова категорія, його економічна сутність і призначення.

Функції бюджету. Роль бюджету в перерозподілі вартості ВВП і забезпеченні виконання конституційних зобов'язань держави в умовах зростання потреби в суспільних благах. Межі бюджетного перерозподілу, його вплив на економічний розвиток і соціальну стабільність.

Бюджет як основний фінансовий план держави, його правовий статус. Принципи бюджету. Взаємозалежність бюджету і макроекономічних показників. Загальний і спеціальний фонди бюджету.

Доходи бюджету та їх класифікація. Джерела і методи формування доходів бюджету. Внутрішні джерела бюджетних надходжень. ВВП як основне джерело формування доходів бюджету. Податкові доходи бюджету, їх динаміка, зміни і тенденції розвитку. Неподаткові доходи бюджету. Доходи від власності та підприємницької діяльності. Доходи від операцій з капіталом. Доходи рентного характеру. Інші неподаткові доходи бюджету. Чинники, що впливають на структуру доходів бюджету.

Державні позики та емісійний дохід. Зовнішні джерела надходжень до бюджету.

Видатки бюджету та їх класифікація. Функціональна, економічна, відомча і програмна класифікація видатків. Поточний бюджет і бюджет розвитку. Форми бюджетного фінансування. Чинники, що впливають на структуру видатків бюджету. Діалектичний зв'язок доходів і видатків бюджету.

Показники, що характеризують стан бюджету як фінансового плану. Принцип рівноваги потреб і фінансових можливостей держави як основний критерій збалансованості дохідної і видаткової частин бюджету. Бюджетний дефіцит/ профіцит. Фактори, що їх обумовлюють, та оцінка доцільності.

Бюджетний процес і його складові. Організація бюджетного процесу. Удосконалення бюджетних процедур і технологій.

Бюджетний устрій і бюджетна система. Особливості бюджетної системи при унітарному та федеративному державному устрої. Складові бюджетної системи і принципи її побудови. Критерії і порядок розмежування видатків і доходів між бюджетами. Територіальний і відомчий підходи до розподілу видатків. Розподіл доходів між бюджетами. Власні, закріплені та регулюючі доходи. Фінансове вирівнювання. Форми взаємовідносин між бюджетами та їх правове регламентування.

ТЕМА 7. Бюджетний дефіцит

Бюджетний дефіцит, його економічна сутність і поняття. Дефіцит як фінансовий результат суспільної діяльності держави. Вплив бюджетного дефіциту на розміщення ресурсів у національній економіці. Бюджетні доходи і надходження, бюджетні видатки і виплати із бюджету. Аналітична форма представлення бюджету.

Причини виникнення бюджетного дефіциту. Пасивний бюджетний дефіцит, його причини (економічний спад, криза, старіння нації, надзвичайні події). Активний бюджетний дефіцит.

Види бюджетного дефіциту і методи його розрахунку. Показники бюджетного дефіциту: загальноприйнятий дефіцит, його коригування, первинний дефіцит, операційний дефіцит, циклічні показники дефіциту. Підходи МВФ і ЄС до розрахунку бюджетного дефіциту.

Фінансування бюджетного дефіциту. Критерії виділення джерел фінансування дефіциту від бюджетних доходів: критерій заборгованості та критерій постійності. Джерела фінансування бюджетного дефіциту. Грошово-кредитна емісія. Внутрішні і зовнішні державні запозичення як основне джерело покриття дефіциту бюджету. Приватизаційні надходження, гранти трансферти від інших органів державної влади.

Наслідки бюджетного дефіциту. Інфляція, державний борг, зростання податків, ефект витіснення, ефект Патінкіна, ефект Кейнса-Олівера-Танзі. Бюджетний дефіцит і старіння нації.

Управління бюджетним дефіцитом. Встановлення його граничного рівня, заборона використання окремих джерел фінансування, обмеження видатків уряду, секвестр бюджетних видатків.

Шляхи скорочення бюджетного дефіциту.

ТЕМА 8. Державний кредит

Державний кредит як фінансова категорія, його економічна сутність, призначення і роль. Держава як позичальник, кредитор і гарант.

Внутрішні державні запозичення та їх форми. Державні та місцеві позики. Класифікація державних позик.

Зовнішні державні запозичення. Міжнародний державний кредит. Позики міжнародних фінансових організацій та міжнародних фінансових інституцій. Міжурядові та комерційні позики.

Держава як кредитор. Внутрішнє та зовнішнє кредитування. Кредитування за окремими державними програмами.

Державні гарантії за запозиченнями суб'єктів господарювання.

Напрями використання коштів, отриманих від державних запозичень: фінансування дефіциту бюджету, формування валютних резервів центрального банку, фінансування інвестиційних проектів. Ефективність державних запозичень.

Державний борг, причини його виникнення і зростання. Дискусійні питання щодо тягаря державного боргу. Види державного боргу і обмеження його граничного рівня. Джерела погашення державного боргу. Наслідки державного боргу в коротко- і довгостроковому періоді.

Управління державним боргом і його методи. Рефінансування та реструктуризація боргу, їх зміст і передумови використання. Амортизація і обслуговування боргу. Коефіцієнти обслуговування внутрішнього і зовнішнього боргу. Забезпечення повернення боргу і виплати відсотків.

ТЕМА 9. Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання

Сутність місцевих фінансів, їх необхідність і призначення. Складові місцевих фінансів. Територіальна громада як суб'єкт економічної та фінансової діяльності. Фінансові повноваження органів місцевого самоврядування.

Місцеві бюджети як основа фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Доходи місцевих бюджетів. Закріплені доходи. Роль податків у формуванні доходів місцевих бюджетів. Місцеві податки і збори.

Видатки місцевих бюджетів. Обов'язкові видатки і видатки на реалізацію делегованих центральною владою повноважень. Принцип субсидіарності і його реалізація при розмежуванні видатків між бюджетами різних рівнів. Поточний бюджет і бюджет розвитку.

Фіскальні дисбаланси та їх вплив на фінансове забезпечення розвитку територій. Роль міжбюджетних трансфертів у збалансуванні місцевих бюджетів. Інструменти вертикального фінансового вирівнювання: дотації, субсидії, субвенції, гранти, спеціальні фонди і компенсаційні виплати.

Бюджетний федералізм як механізм заохочення до самодостатності та нарощування фінансово-економічного потенціалу самоврядних адміністративно-територіальних утворень. Моделі бюджетного федералізму.

Фінансова автономія органів місцевого самоврядування в Україні та необхідні передумови її забезпечення.

ТЕМА 10. Спеціальні фонди держави

Сутність і суспільне призначення соціального страхування. Суб'єкти соціального страхування, їх права і обов'язки. Об'єкт страхування. Страхові випадки. Види соціального страхування. Система фондів соціального страхування та управління ними. Державне регулювання соціального страхування.

Пенсійне страхування і його організація. Солідарна, накопичувальна і змішана пенсійні системи, їх переваги і недоліки.

Пенсійні реформи у країнах з перехідною економікою.

Еволюція пенсійного страхування в Україні. Принципи пенсійного страхування. Пенсійний фонд як головна установа управління пенсійними активами, його функції і завдання. Порядок нарахування, обчислення та сплати страхових внесків за державним пенсійним страхуванням.

Недержавні пенсійні фонди, їх види. Корпоративні, професійні та відкриті недержавні пенсійні фонди, відмінності між ними. Обмеження щодо напрямів інвестування пенсійних активів фондів.

Головні завдання та функції компаній по управлінню пенсійними активами недержавного пенсійного фонду: компанії-адміністратори, компанії з управління активами та банки-зберігачі.

Фонди державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності. Джерела формування та напрями використання коштів. Види матеріального забезпечення і соціальних послуг, умови їх надання.

Медичне страхування, його мета, джерела, принципи та організаційні засади. Зарубіжний досвід здійснення медичного страхування. Запровадження обов'язкового соціального медичного страхування в Україні, проблеми і перспективи.

ТЕМА 11. Корпоративні фінанси

Корпорація як основна форма юридичної особи в сучасній ринковій економіці. Сутність і категорії корпоративних фінансів. Відносини корпорації з державою, фізичними і юридичними особами, міжнародними фінансовими інституціями.

Функції корпоративних фінансів: функція формування капіталу, функція розподілу і використання капіталу, функція контролю за формуванням, розподілом і використанням капіталу.

Капітал корпорації. Вартісний цикл капіталу корпорації. Види капіталу. Структура капіталу корпорації: власний капітал (капітал як власність) і позиковий капітал (довгострокові та короткострокові боргові зобов'язання). Загальний обсяг капіталу (капітал як функція). Оптимальна структура капіталу — максимальна вартість корпорації на фінансовому ринку за мінімальної ціни капіталу.

Ціна капіталу — позичковий процент. Попит і пропозиція на капітал на фінансовому ринку. Прибутковість і ризик як основні фактори впливу на ціну капіталу.

Оцінка капіталу корпорації. Концепція часової вартості грошей — фундаментальна основа теорії і практики корпоративних фінансів і функціонування ринку капіталу. Визначення майбутніх доходів і приведення їх до теперішньої вартості.

Види цінних паперів, які емітує корпорація: акції, корпоративні облігації на фондовому ринку, комерційні цінні папери.

Дивідендна політика корпорації. Види дивідендів, форми їх виплати.

Особливості управління фінансами корпорації. Основи корпоративного фінансового менеджменту: зростання вартості капіталу й добробуту акціонерів. Корпоративна культура.

ТЕМА 12. Фінанси домогосподарств

Особливості фінансів домогосподарств і сфера їх функціонування. Внутрішні та зовнішні фінансові відносини домогосподарств.

Джерела і форми доходів домогосподарств. Грошові та натуральні доходи. Характеристика сукупних доходів і доходів, що залишаються у розпорядженні домогосподарств. Номінальні і реальні доходи. Бюджет прожиткового мінімуму.

Заробітна плата та її роль у формуванні доходів бюджету домогосподарств. Соціальні і страхові виплати. Доходи домогосподарств від підприємницької діяльності; проценти і дивіденди; доходи від продажу цінних паперів, нерухомості, особистого та домашнього майна; доходи від продажу продукції підсобного господарства; грошові нагромадження у фінансово-кредитній сфері. Вплив держави на формування доходів бюджету домогосподарств.

Витрати бюджету домогосподарств, їх класифікація. Фінансові рішення домогосподарств щодо розміщення доходів. Обов'язкові платежі домогосподарств: податки і відрахування до державних соціальних фондів, комунальні та інші щомісячні платежі. Поточні і капітальні витрати на споживання. Грошові заощадження.

Інвестиційна діяльність і формування інвестиційного портфеля домогосподарств. Капітальні інвестиції у нерухомість, основні фонди, нематеріальні активи. Фінансові інвестиції у цінні папери, вклади у статутні фонди ТОВ і вклади до фінансово-кредитних установ. Депозитні та кредитні операції домогосподарств з комерційними банками. Споживчі кредити та кредити під заставу, порядок їх надання та погашення. Фактори, що впливають на формування інвестиційного портфеля домогосподарств: дохідність, ризик вкладання капіталу, строки, мета інвестування, доступність об'єктів інвестицій, інфляційні процеси, наявність державних гарантій тощо.

Споживча поведінка домогосподарств. Гранична схильність до споживання.

ТЕМА 13. Страхування. Страховий ринок

Об'єкт необхідність страхового захисту і його роль у забезпеченні суспільного відтворення.

Страхові фонди як матеріальна основа страхового захисту. Форми організації фондів страхового захисту.

Страхування як фінансова категорія, її економічний зміст і функції. Дискусійні питання щодо визначення сутності та функцій страхування.

Елементи страхування: страховик, страхувальник, застрахований, страхові платежі, страхове відшкодування, страховий тариф, страхова премія.

Класифікація страхування. Ознаки класифікації.

Класифікація за об'єктами страхування. Галузі страхування: майнове страхування, страхування відповідальності, особисте страхування, страхування підприємницьких ризиків. Види страхування.

Класифікація за родом небезпеки. Класифікація за формами проведення: обов'язкове і добровільне страхування. Класифікація за статусом страхувальника. Класифікація за спеціалізацією страховика.

Перестрахування і співстрахування, їх сутність і організація.

Поняття страхового ринку і його інфраструктура. Спеціалізація страховиків. Страхові послуги як об'єкт взаємовідносин страховиків і страхувальників.

Джерела формування і напрями розміщення коштів страхових організацій.

Об'єднання страховиків і їх функції.

Діяльність страхових посередників на страховому ринку.

Державне регулювання страхової діяльності. Страховий нагляд, його призначення і організація. Законодавче забезпечення страхування в Україні.

Вплив процесів глобалізації економіки на розвиток вітчизняного страхового ринку.

ТЕМА 14. Фінансовий ринок

Фінансовий ринок як економічна категорія, його суспільне призначення. Функції фінансового ринку. Дискусійні питання щодо функцій фінансового ринку.

Елементи фінансового ринку: суб'єкти, об'єкти, курс валют, процентні ставки, курс цінних паперів.

Складові фінансового ринку: ринок банківських позичок і ринок цінних паперів.

Ринок банківських позичок і його інструменти.

Ринок цінних паперів і його структура: фондовий ринок, грошовий ринок, валютний ринок, ринок деривативів. Первинний і вторинний, організований та неорганізований, біржовий та позабіржовий ринки цінних паперів. Необхідність збалансування усіх складових ринку.

Цінні папери як інструменти фінансового ринку. Характерні ознаки цінних паперів. Економічна сутність цінного паперу як капіталу, що приносить дохід його власнику. Юридична сутність цінного паперу. Зобов'язання та права емітентів та інвесторів. Класифікація цінних паперів. Регламентація випуску і обігу цінних паперів. Курс цінних паперів.

Ціноутворення на фінансовому ринку. Ризик і ціна капіталу на фінансовому ринку. Методи мінімізації ризиків: диверсифікація, хеджування, страхування.

Професійні учасники ринку цінних паперів: брокери та дилери по цінних паперах, компанії з управління активами, реєстратори, депозитарії, організатори торгівлі.

Ринок фінансових послуг і його роль у функціонуванні економічної системи. Взаємозв'язок фінансового ринку і ринку фінансових послуг. Поняття фінансової послуги. Суб'єкти ринку фінансових послуг.

Сегментарна структура ринку фінансових послуг: фінансове посередництво, страхування, фінансовий консалтинг, аудит, інформаційні послуги.

Поняття фінансового посередництва. Функції фінансових посередників щодо мобілізації тимчасово вільних грошових коштів і їх подальшого розміщення.

Фінансові послуги на фондовому та страховому ринках. Фінансовий консалтинг.

Аудиторські послуги. Інформаційні послуги.

Інституційна структура фінансового ринку і ринку фінансових послуг: комерційні банки, небанківські кредитні установи, лізингові і факторингові компанії, інституційні інвестори, фондові і валютні біржі.

Державне регулювання фінансового ринку і ринку фінансових послуг. Законодавство України щодо функціонування фінансового ринку і ринку фінансових послуг.

ТЕМА 15. Фінансовий менеджмент

Фінансовий менеджмент і його форми: державний фінансовий менеджмент (макрорівень) і фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання (мікрорівень). Сутність, призначення і завдання державного фінансового менеджменту. Державні фінанси як об'єкт державного фінансового менеджменту.

Фінансове планування і фінансове прогнозування, контроль, облік і аудит в системі державного менеджменту. Технології державного фінансового менеджменту. Фінансовий моніторинг і фінансовий контролінг.

Складові державного фінансового менеджменту. Податковий менеджмент, його суть і складові. Фіскальне адміністрування: облік платників і надходжень податків, організація системи їх справляння. Податкове планування і прогнозування. Податковий контроль, його завдання та роль в управлінні державними фінансами.

Бюджетний менеджмент, його суть і складові. Бюджетне адміністрування: облік доходів і видатків бюджету, організація його виконання. Бюджетне планування і прогнозування. Бюджетування у бюджетній роботі. Технології бюджетування. Програмно-цільові бюджети (бюджети пріоритетів).

Бюджетний контроль, його види, форми і методи.

Державний кредит як об'єкт управління і контролю.

Система органів, що забезпечують державний фінансовий менеджмент, розмежування функцій і повноважень між ними. Ефективність діяльності фінансової адміністрації та бюджетні конфлікти між різними гілками влади в демократичних державах.

Фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання.

ТЕМА 16. Фінансова безпека держави

Поняття фінансової безпеки держави. Фінансова безпека як найважливіша складова економічної безпеки держави. Внутрішні та зовнішні чинники фінансової безпеки держави.

Бюджетна безпека держави. Виконання законодавчо затверджених показників дохідної та видаткової частини як основа забезпечення бюджетної безпеки. Розміри бюджетного дефіциту, його обмеження.

Обсяг внутрішніх і зовнішніх запозичень і їх вплив на фінансову безпеку держави.

Співвідношення державного боргу і основних макроекономічних показників: загальний обсяг державного боргу до ВВП; загальний обсяг зовнішнього державного боргу до ВВП; платежі з обслуговування державного боргу у обсязі доходів бюджету; платежі з обслуговування зовнішнього боргу в обсязі доходів бюджету; загальний обсяг зовнішнього боргу до обсягу річного експорту; платежі з обслуговування зовнішнього боргу до обсягу річного експорту; державний борг на душу населення.

Фінансова спроможність держави з обслуговування державного боргу. Дефолт.

Грошовий обіг та інфляція. Співвідношення між темпами зростання грошової маси, споживчих цін, ВВП. Рівень інфляції.

Золотовалютні резерви як складова фінансової безпеки держави. Стійкість національної валюти, її курс і конвертованість. Накопичення необхідного обсягу золотовалютних резервів.

Ефективність фінансового ринку, його зв'язок з фінансовою безпекою держави. Показники ефективності: капіталізація цінних паперів, рівень процентних ставок. Біржові гарантії угод.

Фінансовий стан реального сектору економіки і фінансова безпека держави. Показники фінансової стабільності підприємств. Конкурентоспроможність вітчизняних товарів як складова фінансової безпеки. Митний захист національного товаровиробника.

Залежність фінансової безпеки держави від інтеграційних і глобалізаційних процесів у світовій економіці.

ТЕМА 17. Міжнародні фінанси

Міжнародні фінанси як фінансова категорія, їх сутність, значення і роль у сучасній світовій економіці. Вплив інтернаціоналізації, інтеграції і глобалізації на міжнародні фінанси.

Внутрішня структура міжнародних фінансових відносин: світовий фінансовий ринок, міжнародна валютна система, міжнародні валютні операції, міжнародні розрахунки, міжнародні фінансові інститути.

Регулювання міжнародних фінансових відносин. Міжнародне право як сукупність міжнародних правових норм регулювання відносин на приватноправовому і публічноправовому рівнях.

Світові фінансові ринки і міжнародні фінансові потоки. Фінансові ризики на міжнародних фінансових ринках. Роль ТНК у розвитку світових фінансових ринків та поглибленні глобалізації і всесвітньої фінансової інтеграції.

Міжнародна валютна система, її зв'язки з національними валютними системами. Особливості сучасної міжнародної валютної системи. Валютний ринок, його регулювання. Валютний курс як вартісна категорія. Формування валютного курсу.

Міжнародні розрахунки, їх балансування в національних платіжних балансах. Зміст і структура платіжного балансу. Особливості платіжного балансу і його регулювання в Україні.

Міжнародні і регіональні фінансові інститути, їх значення для розвитку міжнародних і національних економік та фінансових систем.

Офшорні фінансові центри, їх особливості.

Проблеми і протиріччя інтегрування України в світову фінансову систему. Обмеженість внутрішніх ресурсів і необхідність залучення іноземних інвестицій. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями і перспективи його розвитку.

ТЕМА 18. Фінанси країн з розвиненою ринковою економікою

Загальні закономірності і національні особливості державних фінансів у країнах з розвиненою ринковою економікою. Вплив інтернаціоналізації і глобалізації на сучасний стан державних фінансів. Стабілізація тенденцій зростання одержавлення ВВП, якісні зміни в його використанні.

Державний бюджет як фінансова основа регулювання ринкової економіки. Сучасні пріоритети регулювання. Бюджетна політика стимулювання інноваційно-інформаційних технологій та інтелектуалізація державних витрат. Соціальні протиріччя і їх нейтралізація шляхом збільшення соціальних витрат. Протиріччя зростання соціальних витрат.

Склад і структура бюджетних доходів країн з розвиненою ринковою економікою. Податки як основа бюджетних доходів. Податкова система, податкова структура, тенденції їх розвитку і національні особливості. Особистий прибутковий податок як основна форма прямих податків. Податок на прибуток корпорацій. Уникнення подвійного оподаткування. Імпутаційна система. Податки на споживання. Специфічні акцизи і податок на додану вартість, їх особливості в окремих країнах. Мито і єдина митна політика.

Відрахування на соціальне страхування. Фонди соціального страхування, їх цільовий характер. Сучасні проблеми фінансування соціального страхування.

Хронічна дефіцитність державних бюджетів, методи її фінансування. Зростання державного боргу і його наслідки.

Особливості організації бюджетного процесу в США, Японії, країнах ЄС.

Нові форми боротьби за ринки збуту і вкладання капіталу в умовах глобалізації. Створення митних, валютних і економічних зон. Офшорні зони, їх вплив на державні фінанси.

ТЕМА 19. Фінанси Європейського Союзу

Політична, економічна і соціальна інтеграція в Західній Європі, її сутність, причини і зміст. Створення ЄЕС і його трансформація в ЄС. Наднаціональні інститути ЄС, їх функції і повноваження. Створення наднаціональної фінансової системи і її регулювання.

Роль державних фінансів в інтеграційних процесах. Бюджет ЄС, його призначення і особливості. Організація бюджетного процесу.

Бюджетні видатки і їх класифікація за цільовим призначенням. Субсидіарний характер бюджетних видатків.

Єдина аграрна політика. Європейський фонд орієнтації і гарантування сільського господарства — основна складова частина видатків бюджету ЄС. Інтервенційні (гарантовані) ціни. Субсидування експорту. Протекціоністський захист сільськогосподарського ринку ЄС. Реформування єдиної аграрної політики під впливом ВТО.

Регіональна політика ЄС. Фінансування програм подолання міжрегіональних диспропорцій розвитку.

Соціальна політика ЄС. Видатки фонду соціального розвитку. Підвищення кваліфікації робочої сили, субсидії з безробіття. Протиріччя між економічною і соціальною ефективністю.

Доходи бюджету ЄС, особливості їх формування. Компенсаційне мито на ввезену сільськогосподарську продукцію в країни ЄС. Мито на ввезену промислову продукцію в країни ЄС. Мито на ввезену промислову продукцію із країн, що не входять до ЄС. Митні збори із ввезеного цукру. Надходження від податку на додану вартість із країн-членів ЄС.

Митна політика ЄС. Створення митного союзу. Єдиний зовнішньоторговельний тариф для імпорту із третіх країн. Система колективного протекціонізму по захисту внутрішнього ринку ЄС. Нетарифні обмеження імпорту.

Створення єдиного ринку капіталів — захист інвестора, створення умов щодо вільного руху капіталів, товарів, послуг, робочої сили.

Регулювання ринку капіталів в ЄС: уніфікація стандартів спільного інвестування в цінні папери, що обертаються на фондових ринках; взаємне визначення та уніфікація з учасниками союзу норм регулювання та нагляду за ринком капіталів; встановлення мінімального рівня стандартів обігу цінних паперів; координація діяльності національних комісій з цінних паперів та фондових бірж; координовані правила щодо інсайдерських угод.

Державний кредит у ЄС.

Фінансові проблеми ЄС. Програма уніфікації і гармонізації державних фінансів країн-членів ЄС. Стратегічні напрями уніфікації державних фінансів: єдиний рівень податків відносно ВВП; єдине співвідношення між податками на доходи і споживання та внесками на соціальне страхування. Гармонізація податків, вирівнювання соціальних витрат. Протиріччя в процесах уніфікації державних фінансів. Проблеми і протиріччя у зв’язку з розширенням складу ЄС.

2. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ

Тема 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

Ключові терміни: *фінанси; фінансові фонди; фінансові категорії, поняття і терміни; фінансова інфраструктура; фінансова система; державні фінанси; фінанси корпорацій; фінанси суб'єктів господарювання; фінанси домогосподарств; фінансовий ринок; страхування; міжнародні фінанси; фінансові і нефінансові інституції; функції фінансів, фінансове забезпечення; фінансове регулювання; фінансове стимулювання.*

Починаючи вивчення даної теми, студент повинен усвідомити, що фінанси є основним атрибутом держави, що використовується нею в ринковій економіці і за допомогою якого держава може активно впливати на економічний, соціальний і навіть політичний розвиток країни як у позитивному, так і в негативному плані. Теоретичне осмислення сутності фінансів є складним і відповідальним творчим процесом, оскільки лише на основі пізнання глибинних основ явища або процесу можна виявити чинники, що впливають на нього, дослідити причинно-наслідкові зв'язки та використовувати здобуті знання у практичній діяльності.

У сучасній розгалуженій системі економічних наук фінансова наука — це міжгалузева (функціональна) наукова дисципліна, що має чітко виражені об'єкт і предмет дослідження. Як і всі інші міжгалузеві (функціональні) економічні науки, фінансова наука ґрунтується на політичній економії (економічній теорії). З кінця XVII до кінця XIX століття викладання фінансових знань входило до складу курсу політичної економії, яка вивчала суспільні економічні відносини як сукупність відносин, пов'язаних з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ і послуг.

Зростання певної самостійності економічних відносин розподілу та перерозподілу ВВП, їх ролі у суспільному відтворенні зумовили нагальну потребу у виокремленні та розвитку вчення про фінанси як особливої галузі знань і самостійної наукової дисципліни. Протягом тривалого періоду (майже до кінця першої третини XX століття) вчені-економісти і фінансисти викристалізовували поняття сутності державних фінансів, їх суспільного призначення, сфери функціонування, вибудовувались теорії державних доходів (в яких особлива увага завжди приділялась системі оподаткування), державних видатків, бюджету, державного кредиту, фінансового контролю. З часом до складу фінансів почали включати фінанси підприємницьких структур. Значного розвитку набули фінансові ринки, місцеві фінанси, позабюджетні спеціальні фінансові фонди. Однак окремі елементи дискусійних положень щодо сутності і функцій фінансів, їх складових мають місце і дотепер, що відповідає природі процесу наукового пізнання.

На думку деяких учених, фінансова наука вивчає діяльність держави, підприємницьких структур, організацій та окремих громадян, пов'язану зі створенням і використанням фондів фінансових ресурсів у конкретних історичних умовах, а також закони і закономірності цих явищ і процесів у їх взаємодії (Теорія фінансів: Навч. посібник / За заг. ред. О.Д. Василика. — К: Центр навч. літ-ри, 2005).

Оскільки існує проблема обмеженості фінансових ресурсів в економіці, то закономірно постає питання ефективного їх використання для якнайповнішого задоволення потреб суспільства. Таким чином, предмет фінансової науки можна визначити як специфічну сферу економічних суспільних відносин з приводу формування, розподілу і використання обмежених централізованих і децентралізованих фінансових фондів у вартісній формі.

Із загальної системи економічних відносин виділяють макро- та мікрорівні. Фінансова наука вивчає макрорівень як сферу відносин з приводу формування, розподілу і використання централізованих фінансових фондів. На мікрорівні фінансова наука вивчає сферу відносин, що стосується обміну, розподілу і використання децентралізованих фінансових фондів суб'єктів різних юридичних форм організації капіталу і підприємництва.

Слід звернути увагу на принципові відмінності фінансів мікрорівня, оскільки кожний з агентів економічних відносин бере участь в обміні виготовленого ним продукту як частки в ВВП, а потім у розподілі та використанні створеної вартості. Децентралізовані грошові фонди мікрорівня є фінансовою основою для формування централізованих фондів.

Для визначення предмета фінансової науки використовується методологія політекономії та економікс. У галузі методології виділяють два начала — емпіризм і раціоналізм. При цьому історія наук (у тому числі й фінансової науки) розвивається так, що спочатку переважає

емпіризм, а згодом раціоналізм. До методів дослідження фінансових явищ відносять індукцію (історико-порівняльну та статистичну) та дедукцію. Метод індукції передбачає проведення досліджень шляхом вивчення окремих фактів, аналізу статистичних даних, даних опитувань, спостережень та інших способів пізнання, на основі яких доходять певних висновків щодо наявності закономірностей і залежностей між фінансовими явищами та процесами, а також їхнім впливом на економічне життя.

При використанні методу дедукції спочатку на основі спостережень або логічних висновків висувається певна гіпотеза, а потім здійснюється її перевірка на фактичному матеріалі. Застосування будь-якого методу у фінансових дослідженнях передбачає використання способу абстрагування — навмисне спрощення ситуації шляхом виключення нетипових явищ або другорядних фактів.

Важливим методологічним питанням у вивченні фінансів є співвідношення об'єктивного і суб'єктивного, що уможливлює відокремлення об'єктивних економічних відносин від суб'єктивних дій, втілених в економічні і фінансові програми. З огляду на викладене, можна визначити певну логічну послідовність у пізнанні фінансової науки:

1. фінанси як специфічна сфера економічних відносин у суспільстві, їх функції, визначення категоріального і понятійного апарату фінансової науки;
2. система фінансів як внутрішня їх структура і сукупність різних сфер фінансових відносин (фінансова система);
3. фінансове право як сукупність юридичних норм, що визначають права та обов'язки учасників фінансових відносин;
4. фінансова політика як система заходів щодо регулювання фінансових відносин і вирішення проблем забезпечення макроекономічної стабілізації й розвитку;
5. управління фінансами як систематична робота органів управління і контролю з формування, розподілу і використання обмежених фінансових фондів в умовах невизначеності та ризику.

Фінанси як система економічних відносин і фінансова система як їх внутрішня структура є об'єктивною реальністю. Фінансове право, фінансова політика і управління фінансами являють собою суб'єктивні дії виконавчої, законодавчої і судової влади, громадських організацій і груп, політичних партій та окремих осіб. Разом з тим, необхідно враховувати ті зміни, які відбуваються у співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в умовах інноваційно-інформаційних технологій і світового процесу глобалізації.

Вивчаючи категоріальний і понятійний апарат фінансової науки, необхідно зрозуміти, що фінансові категорії — це абстракції специфічної сфери економічних відносин, форма наукового пізнання сутності фінансів. Фінансові категорії класифікують на вихідні, первинні, прості і складні. Поняття характеризують певні сторони категорії. Наприклад, у дослідженні категорій ризик і ціна капіталу вводяться поняття: систематичний ризик, несистематичний ризик, премія за ризик, без ризиковий цінний папір.

Слід звернути увагу на особливості фінансових категорій на мікро- і макрорівнях фінансових відносин (категорії державних фінансів і фінансів акціонерних товариств (корпорацій)). Вони різняться за своєю економічною сутністю, однак їм притаманні спільні ознаки, що дають можливість віднести їх до узагальнюючої категорії «фінанси».

Варто зазначити, що фінансова наука і практика постійно розвиваються. З'являються нові явища та поглиблюються знання про вже відомі, що потребує розширення понятійного апарату. Серед нових дефініцій виділяють термін «фінансова інфраструктура», що дозволяє охарактеризувати організаційно-регулюючий вплив фінансів як суспільного явища.

Розглядаючи історичну, економічну і вартісну сутність фінансів, потрібно усвідомити, що функціонування фінансів пов'язане з об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу ВВП у грошовій формі. Суб'єктами цих процесів є держава, юридичні і фізичні особи. Гармонізація інтересів кожного учасника — важливе завдання фінансової політики держави.

Формулюючи концептуальні підходи до трактування фінансів, доцільно використати такі філософські категорії як «сутність» і «явище», «зміст» і «форма», прослідкувати, яким чином вони дають можливість пізнати особливості фінансів як об'єктивної економічної категорії та інструменту регулювання соціально-економічного розвитку суспільства.

Прояв сутності фінансів у реальній практичній діяльності розглядається через характеристику функцій, притаманних фінансам. Слід пам'ятати, що функції завжди похідні від сутності, яку вони виражають, і показують, як і в який спосіб реалізується суспільне призначення даної економічної категорії.

Під час вивчення даної теми слід також звернути увагу на дискусійні питання щодо сутності і функцій фінансів, на різні погляди вчених на економічну природу і межі фінансових

відносин, на характеристики якісних ознак, що визначають специфіку фінансів як економічної категорії, на особливу систему зв'язків фінансів і грошей, на взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями (ціною, кредитом, заробітною платою).

Тема 2. ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ ФІНАНСІВ

Ключові терміни: *доходи і видатки рабовласницьких, феодальних і капіталістичних держав; відкупна система податків; податковий імунітет; розкладання податків; комутація податків; домени; регалії; фінанси феодальних міст; первісне накопичення капіталу; бюджет.*

Розглядаючи питання генезису та еволюції фінансів, необхідно виходити із загального розуміння ролі історії для суспільного розвитку. Йдеться про те, що у минулому створюються передумови майбутнього, закладаються його генетичні основи та з'являються проблеми, які не тільки дають про себе знати в сучасності, а й можуть дещо пояснити в ній.

У перші роки радянської влади професор Київського комерційного інституту М.І. Мітіліно підкреслював особливе значення історико-фінансових досліджень: «Щоб розуміти сучасне, треба знати минуле. Щоб розуміти сучасну організацію господарства публічних об'єднань, треба знати той шлях історичного розвитку, що пройшли вони. Через те й повинна бути особлива галузь фінансової науки — історія фінансового господарства».

Як історична категорія фінанси з'явилися одночасно з виникненням держави при розшаруванні суспільства на класи. Як відомо, перший великий поділ суспільства на класи — це поділ рабовласників і рабів. Епоха рабовласництва бере свій відлік з четвертого тисячоліття до н.е., коли в Месопотамії і Єгипті почався процес становлення класового суспільства.

Основними формами доходів тогочасних держав були контрибуція і данини, надходження від державного майна, особисті повинності, натуральні податки, перші грошові податки.

Видатки держав стародавнього світу включали в себе видатки на військові дії, адміністративні видатки, будівництво доріг та укріплень, культових споруд, іригаційних систем, тощо.

Стародавній світ був не однорідним, і при вивченні теми необхідно звернути увагу на специфіку формування доходів перших східних держав, Римської імперії і Греції. Фінансові відносини країн Стародавнього Сходу базувались на натуральному господарстві, земельна рента і податок співпадали, управління здійснювалося апаратом володаря і базувалося на традиціях, оформлених як закони. Наприклад, відомі Закони Хаммурапі у Вавилоні (1853 — 1720 рр. до н.е.), Закони Ману у Індії (3 ст. до н.е.).

У Стародавньому Єгипті фараон являв собою божество, тому йому належала третина землі. Інша земля ділилася між жрецями та землеробами. Жреці були привілейованим прошарком, тому вони не сплачували податків, а весь тягар платежів лягав на землеробів. Практично всі галузі господарства оподатковувались прямими і непрямими податками: ввіз і вивіз товарів, продаж, купівля, угоди і договори. Існував також податок на худобу, будівлю мостів і іригаційних споруд, подушний податок на чоловіків. Тобто, в Стародавньому Єгипті податкова система була достатньо розгалуженою.

У Вавилоні поряд з великими царсько-храмовими, були селянські господарства, які обробляли землю на орендних засадах і сплачували ренту державі. Общинники-землероби складали основну масу оподатковуваного населення. За часів Хаммурапі був введений єдиний податок — десятина.

Стародавня Греція не мала будь-якої системності в збиранні податків, фінансовий устрій багато в чому залежав від особистості правителя. Характерною особливістю давньогрецького суспільства було негативне ставлення до особистих податків, вважалося, що вони несуть тавро рабства і тому є непридатними. Основний податковий тягар несли іноземці, а інші доходи надходили від експлуатації рудників, гаваней і морів, державного майна і рабів.

У Римській імперії доходи держави також не носили системного характеру, державна казна в основному поповнювалась за рахунок підкорених народів. Рим намагався побудувати свою фінансову могутність на чужій праці. Із зростанням доходів від завоювань були скасовані податки на майно і на землі для вільних римлян.

У мирний час витрати на управління державою були мінімальними, громадяни виконували свої виборні обов'язки безкоштовно, основні кошти витрачались на будівництво громадських споруд. Але в військовий час громадяни Риму оподатковувались згідно з своїми статками. Визначення суми податків проводилось кожні 5 років спеціальними чиновниками —

цензорами. Громадяни Риму робили цензорам заяву про свій майновий і сімейний стан, таким чином закладались основи декларації про доходи.

У часи Імперії головним джерелом податків у провінціях був земельний податок, крім того оподатковувалось нерухоме майно, раби, худоба, коштовності. Кожен житель провінції повинен був сплачувати єдину для всіх подушну подать. Існували і непрямі податки, такі як податок з обороту, податок за торгівлю рабами.

Довгий час у римських провінціях не існувало державних фінансових органів, які б стягували податки. Римська влада використовувала послуги відкупщиків, які за окрему плату збирали податки, і діяльність яких вона не могла належно контролювати. На початку першого тисячоліття імператор Октавіан Август створив фінансові установи, які контролювали збір податків. Було також здійснено перепис населення, худоби, складено земельний кадастр.

У 212 р. за часів імператора Каракала право римського громадянина було розповсюджено на всіх жителів імперії, а разом з політичною рівноправністю було встановлено єдність податкової системи.

В епоху феодалізму основними джерелами доходів держави були подушний і поземельний податки, домени і регалії, мито.

Специфіку мала організація фінансових відносин у феодальних містах, які домагалися незалежності від феодалів. В 1215 році у прийнятій в Англії Великій хартії вольностей було передбачено надання Лондону і ряду інших міст права організації гільдій, а також порядок погодження податків і видатків держави з парламентом.

Однією з найвідоміших систем міського права було Магдебурзьке право. Воно виникло в XIII ст. у німецькому місті Магдебурзі як феодальне міське право, згідно з яким економічна діяльність, майнові права, суспільно-політичне життя регулювались власною системою юридичних норм, що відповідало ролі міст як центрів виробництва і торгівлі. Жителі міст, які одержали Магдебурзьке право, звільнялись від феодальних повинностей і суду феодалів. У XII—XVII ст. воно широко розповсюдилось у Польщі, Литві, Україні. Київ одержав Магдебурзьке право в 1494 р.

Магдебурзьке право було першим у Європі універсальним законом, яке можливо було застосувати в будь-якому великому торовельно-ремісничому місті, і основним принципом якого являлось самоврядування городян.

Становлення фінансових відносин на території України має особливу історію. Перші ознаки фінансових відносин виникли в Україні за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.

У Київській Русі система оподаткування була представлена передусім даниною, яка сплачувалась як у натуральному, так і в грошовому вигляді. До неї додавалися добровільні дарунки населення — дари, поклони, почесть. З кінця XI ст. об'єктом оподаткування стає кожне домашнє господарство. Збирати данину князь вирушав особисто (полюддя), або вона доставлялася самим населенням (повози). Основними видатками Руського князівства були утримання князя, військові походи, державне управління включно із судом, підтримка дипломатичних зв'язків.

Наслідком татаро-монгольської навали була данина на користь татар «ординське срібло» або «тягло», яке представляло собою грошовий податок. Ослаблена татарами держава (як Київська Русь, так і Галицько-Волинське князівство) була легкою здобиччю для більш сильних держав-сусідів і її фінансові відносини довгий час пристосовувались до устроїв таких держав, як Литва, Польща, Угорщина, а з часом Росія і Австрія.

За часів Козацької доби основними джерелами доходів були кошові регалії та домени, військова здобич, царські та королівські субсидії, мито, подимний, мостовий, торговельні збори та інші доходи. Кошти направлялися на спорядження Запорізького війська та утримання кошового господарства, виплати козакам, видатки на користь Російської імперії, підтримка церкви.

Вивчаючи питання щодо ролі фінансів в епоху первісного накопичення капіталу, слід звернути увагу на те, що пожвавлення економічної діяльності держави привело до суттєвих змін у формуванні її доходів. Усі податкові надходження стали грошовими, змінився склад платників податків; тепер не тільки селяни, а і промислові робітники і буржуазія зобов'язані були платити податки. В цей же час проходить відокремлення доходів короля від доходів держави, з'являються перші акціонерні товариства, які створили передумови для зародження фінансів корпорацій і фінансового ринку.

XIX століття характеризується не тільки, колосальним ростом виробництва, але й формуванням нової фінансової системи держави, яка переходить від політики невтручання в еко-

номіку до фінансування окремих галузей і підприємств. Держава перетворюється на великого споживача, підприємця, кредитора і позичальника, що приводить до значного росту видатків держави.

Змінюється податкова система держави. Формується три основних види податків — податки на доходи фізичних осіб, податки на капітал і податки на споживання. Крім того, до податкової системи включаються внески на соціальне страхування.

Державний бюджет набув статусу закону, але практично з перших років він мав хронічно дефіцитний характер. Державний борг став постійною складовою державних фінансів. Зростання державних видатків було пов'язано насамперед із збільшенням соціальних видатків, зокрема на освіту. На перший план виступають потреби в будівництві шляхів сполучення, розширення торовельного флоту і використання транспортних засобів. Ускладнення економічного життя, розширення інтересів далеко за межі однієї території веде до створення торгових і митних союзів.

XX сторіччя супроводжувалось виникненням зріліших і досконаліших форм оподаткування. Так, у Німеччині в 1920 р. було введено Закон про корпораційний податок, в Англії цей податок було введено у 1965 р. У 20 роках XX ст. запроваджується податок з обороту, який дозволив відмовитися від акцизів на товари широкого попиту. Завдяки введенню податків, що мали широку базу оподаткування, значно зменшується кількість податків.

Для фінансів постіндустріального суспільства характерна глобалізація фінансових відносин, яка викликала необхідність введення нових правових норм. Суб'єктами фінансового права стають міжнародні фінансові організації та інститути.

При вивченні даної теми слід також звернути увагу на зміни, які відбуваються в фінансовій системі, зокрема на зростання ролі фінансового ринку і транснаціональних компаній. Поява Інтернету дала черговий поштовх розвитку віртуальних фінансових потоків, а разом з цим і зростанню фінансових ризиків.

Тема 3. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

Ключові терміни: *класичні принципи оподаткування; «золоте правило» державних фінансів; закон Вагнера; мультиплікатор інвестицій; схильність до споживання і схильність до заощадження; основний психологічний закон; вбудовані бюджетні стабілізатори; компенсаційні фінанси; функціональні фінанси; циклічно збалансований бюджет; бюджет повної зайнятості; акселератор; крива А. Лаффера; грошове правило; суспільні товари і послуги; суспільний вибір.*

Основна мета вивчення даної теми полягає у засвоєнні фінансових концепцій різних економічних шкіл і теоретичних напрямів, зокрема, англійської класичної політекономії, нової історичної школи, Дж.М. Кейнса, неокейнсіанців, неокласиків і неоконсерваторів.

Оскільки фінансова наука розвивалася під значним впливом течій політичної економії, то цілком закономірно склалася наукова традиція розглядати історичний розвиток фінансової науки в нерозривному зв'язку з основними напрямами економічної теорії.

Як відомо, перша економічна теорія була сформована англійською класичною політекономією. У її рамках фінанси як наука окремо не виділялися. Разом з тим, низка питань, які розроблялися представниками англійської класичної політекономії, безпосередньо стосується фінансів. Найцікавіші теоретичні ідеї можна знайти в роботах А. Сміта, Д. Рікардо, В. Петі, Т. Мальтуса та інших учених. Важливо враховувати, що дослідницька позиція класиків політекономії, їх оцінки та рекомендації багато в чому пояснюються умовами, в яких функціонувала тогочасна економіка і, перш за все, процесами первісного накопичення капіталу, становлення капіталізму та панування досконалої конкуренції. Зокрема, саме ці чинники пояснюють «лозунги» класиків — «дешевий уряд» і «податки — це зло», — а також обґрунтування ними необхідності розвитку вільної торгівлі та вільного підприємництва, невтручання держави в економічні процеси.

Вивчаючи дослідження класиків, особливий акцент доцільно зробити на теорії податків. Одним із найвідоміших теоретичних положень англійської класичної політекономії є розроблені А. Смітом принципи оподаткування, які нині називають «декларацією прав платників податків» або «великою хартією вольностей платників податків».

Потрібно пам'ятати, що погляди класиків політекономії сформували так звану концепцію «здорових фінансів», основна ідея якої полягає у тому, щоб державні доходи дорівнювали видаткам. У подальшому вона трансформувалась у «золоте правило» державних фінансів:

поточні видатки держави мають покриватися її доходами, а запозичувати держава повинна виключно з метою здійснення інвестицій.

Значний внесок у розвиток фінансової науки зробила нова історична школа, серед найвідоміших представників якої — Адольф Вагнер. Виходячи з прерогативи колективних потреб, він запропонував фінансові принципи оподаткування: достатність (податки мають забезпечувати достатні доходи держави) та еластичність (якщо зростають державні потреби, то податки мають адаптуватися до них). На межі XIX—XX ст. А. Вагнер описав залежність, що частка державних видатків у ВВП має стійку тенденцію до зростання (нині її називають законом Вагнера), вияснив причини цього та обґрунтував поширення даного прогнозу на майбутнє. Закон Вагнера сьогодні вважається одним із найудаліших економічних прогнозів.

Вивчаючи розвиток фінансової науки, доцільно значну увагу приділити розвитку фінансових концепцій кейнсіанського напрямку. Теорія англійського економіста Дж.М. Кейнса мала величезний вплив на економічну політику західних держав на протязі 1940—1970-х років, її називають «кейнсіанською революцією». Це перша теорія, яка була втілена в економічній політиці держави. Центральне місце в ній посідають фінансові питання. Необхідно враховувати, що в своїй основній роботі «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» Дж.М. Кейнс досліджував лише ситуацію ринкової нерівноваги в закритій економіці, для якої характерне перевиробництво та недовикористання ресурсів в умовах спаду. Він доводив, що ринкова економіка сама не може подолати ці проблеми і потребує державного регулювання. Важливо вияснити, для чого потрібне державне регулювання економіки, які фінансові інструменти впливу для цього використовуються та який механізм їх дії. Дію механізмів впливу державних видатків — основного інструменту подолання кризи перевиробництва — на складові сукупного попиту і досягнення макроекономічної рівноваги розкривають сформульовані Дж.М. Кейнсом структура доходу, основний психологічний закон, мультиплікатор інвестицій.

Після II Світової війни сформувалась школа послідовників Дж.М. Кейнса — неокейнсіанство, основні підходи якого полягають в обґрунтуванні необхідності державного регулювання не тільки під час кризи, а й на всіх фазах економічного циклу. Основою регулювання є податково-бюджетна політика держави. При цьому вплив грошової маси, норми процента, цін неокейнсіанці вважали неістотним. Серед найвідоміших концепцій неокейнсіанства можна назвати: концепцію дефіцитного фінансування, функціональні фінанси, концепцію бюджету повної зайнятості, концепції циклічного бюджету (циклічне балансування бюджету, циклічно нейтральний бюджет, концепція структурного бюджетного запасу), концепція антициклічного регулювання економіки. Всі вони застосовувались на практиці. На особливу увагу заслуговує механізм державних регулюючих антициклічних заходів, розроблений видатним американським економістом Е. Хансеном, який включає, зокрема, вбудовані стабілізатори та дискреційні заходи.

Сучасна фінансова політика провідних держав світу базується на синтезі елементів різних теоретичних концепцій. Вперше теоретичне поєднання різних теоретичних підходів було здійснене в рамках кейнсіансько-неокласичного синтезу (Дж. Хікс, П. Самуельсон, Е. Хансен та інші). Неокласичний синтез — концепція рівноваги в умовах неповної зайнятості, до якої введений грошовий фактор. Ортодоксальне кейнсіанство, яке розвивалось у рамках неокласичного синтезу, вважає за необхідне узгодження фіскальної політики з грошовою і кредитною політикою.

Представники неокласичного синтезу виробили стабілізаційну політику двох типів: 1) стимулююча стабілізаційна політика, яка має проводитися під час циклічного спаду і вимагає стимулювання сукупного попиту; 2) стримуюча стабілізаційна політика, яку доцільно проводити при інфляційному зростанні, і яка потребує стримування сукупного попиту. В рамках стабілізаційної політики була розроблена концепція політики «дешевих грошей» і політики «дорогих грошей», яка доповнювала податково-бюджетні інструменти державного регулювання економіки.

Важливе значення для фінансової науки має теорія «суспільних послуг», яка виникла на межі XIX—XX ст. завдяки шведській економічній школі. Одним із центральних питань у її контексті є дослідження питань оподаткування і проблеми «безквиткового пасажира» — особи, яка отримує суспільні послуги, але при цьому не платить за їх отримання, тобто не сплачує податки. У середині XX ст. дана теорія збагатилася дослідженнями «суспільних товарів» (П. Самуельсон). Була сформульована проблема: у якій пропорції розподілити ресурси суспільства (у тому числі й фінансові) між державним і приватним секторами економіки.

У 1960-х роках зародилася теорія суспільного вибору (Дж. Б'юкенен), яка досліджує проблеми політичного вибору із застосуванням економічного методу аналізу. Слід звернути увагу

на один із висновків, який зробив Дж. Б'юкенен: під час виборів до парламенту та президентських виборів стан державних фінансів значно погіршується через ухвалення популіст-ських рішень, які стосуються скорочення податків і збільшення соціальних видатків держави.

Паралельно з кейнсіанством розвивались неокласичні концепції фінансів. Неокласична течія економічної науки сформувалася на основі класичної політичної економії, основну роль при цьому відіграла теорія маржиналізму (XIX ст.). Розвиток неокласичних економічних ідей зазнав значного впливу з боку кейнсіанської теорії, неокейнсіанства, а також нових проблем соціально-економічного розвитку, які постали у другій половині XX ст., і з 1980-х років на його основі сформувався неоконсервативний напрям економічної думки. Центральні теорії цього напряму — монетаризм, теорія економіки пропозиції, теорія раціональних очікувань. Вивчаючи монетаристські ідеї, потрібно звернути увагу на грошове правило, політику таргетування грошової маси, ідеї лібералізації податкової системи та рекомендації щодо відмови від активного бюджетного регулювання.

Найвпливовішим представником монетаризму є американський економіст Мілтон Фрідмен. Багато уваги в своїх роботах він приділяє проблемі співвідношення грошової та фінансової політики. Пріоритет, на його думку, має бути за грошовою політикою, яка повинна забезпечити досягнення відповідності між попитом на гроші та їх пропозицією. М. Фрідмен визначив правило щорічного 4-х-процентного приросту грошей в обігу (Friedman's 4 % rule).

У теорії економіки пропозиції основне значення має крива А. Лаффера, яка описує гіпотезу залежності податкових ставок і податкових надходжень.

Неолібералізм, як напрям світової економічної думки, має своїм корінням ліберальні ідеї класиків англійської політичної економії А. Сміта і Д. Рікардо, теоретиків історичної школи Німеччини Ф. Ліста, М. Вебера та представників соціальної школи Р. Штольцмана, Р. Штамлера і К. Діля. Прихильники неоліберального напряму є в Німеччині, США, Франції, Англії та інших країнах Заходу. Водночас найбільшого поширення він набув у Німеччині у вигляді концепції соціального ринкового господарства. Фактично йдеться про захист конкуренції і свободи в економіці, про поєднання на цій основі вільної ініціативи з гарантованим завдяки економічному зростанню соціальним поступом. Так виникла ідея політики фінансово-економічного і соціального порядку, тобто активної і розумної політики, спрямованої на досягнення соціальних завдань вільного суспільства. Пріоритетними завданнями політики соціально-економічного і фінансового порядку є захист прав власності, підтримання ефективної конкуренції і стабільності грошової одиниці, дерегулювання, скорочення бюджетних дотацій, антимонопольні дії і контроль за об'єднанням (злиттям), свобода зовнішньоекономічної діяльності, нагляд за недопущенням зловживань тощо. На практиці вона є політикою макрофінансової стабілізації та економічного зростання, її важливі складові — фіскальна, валютна та грошово-кредитна політика. Держава за допомогою бюджету, податків, системи державних видатків і державного кредиту повинна забезпечити як добробут суспільства в цілому, так і кожного його громадянина. Ключова роль відводиться фіскальній політиці, яка має забезпечити збалансування інтересів кожного громадянина, підприємницьких структур і держави з урахуванням загальнонаціональних інтересів і пріоритетів.

У центрі соціальної ринкової економіки знаходиться людина як особистість з її світоглядом, інтересами і переконаннями. Але соціальні проблеми повинні вирішуватись, насамперед, не за рахунок держави (бюджетних коштів), а через підвищення ефективності економіки на основі конкурентного ринку, що передбачає високий рівень зайнятості. Система соціальних гарантій є лише доповненням до життєзабезпечення громадян. Держава надає соціальну допомогу лише тим, хто її конче потребує.

У кінці XX—на початку XXI ст. одним з основних напрямків в аналізі ринків і фінансів корпорацій стає теорія інформаційної асиметрії (Джордж А. Акерлоф, Майкл Спенс, Джозеф Е. Стігліц — лауреати Нобелівської премії з економіки в 2001 р.). Основні теоретичні висновки полягають у такому:

1). ринкова економіка функціонує в умовах асиметричної інформації, що призводить до послаблення мотивів підприємців до максимізації прибутку;

2). на ринку немає єдиної рівноважної ціни, в якій міститься вся інформація. На кожному конкретному ринку формуються свої ціни;

3). ринковий механізм не забезпечує загальної рівноваги в економіці. В кожній галузі формується своя специфічна рівновага;

4). в умовах асиметричної інформації підвищується регулююча роль держави.

Методи аналізу економіки та фінансів, запропоновані розробниками даної теорії, можна застосовувати як на мікро-, так і на макрорівні. На думку Дж. Стігліца, серцевиною мікро-

економічних моделей є теорія фірми, заснована на теорії асиметричної інформації. Теорія фірми, в свою чергу, складається з трьох напрямків: фінансів корпорації, корпоративного управління та теорії організацій.

Одним із ключових питань теорії фірми є проблема структури і ціни капіталу корпорації. Ціна капіталу формується під впливом попиту і пропозиції на фінансовому ринку і прямо пропорційно залежить від рівня прибутковості корпорації та обернено пропорційно — від ризику інвестицій. Видатні економісти М. Міллер і Ф. Модільяні стверджували, що фірмі при вирішенні питань фінансування однаково, чи залучати позиковий капітал, чи збільшувати власний капітал шляхом випуску нових акцій (за відсутності фактору податків).

Ще одним питанням у теорії фірми є агентський конфлікт. Недосконаліть інформації проявляється в тому, що менеджери корпорації краще, ніж інвестори інформовані відносно фінансового стану корпорації та розподілу її прибутку. Крім того, менеджери можуть використовувати різні способи перерозподілу чистого прибутку на користь головних, мажоритарних акціонерів, що може суттєво знизити суму прибутку, який розподіляється серед інших акціонерів. Тому в питаннях корпоративного управління вагомою позицією є визначення повноважень менеджера. Розподіл права власності та права на управління цією власністю зобов'язує менеджерів приймати рішення в інтересах власників, тобто акціонерів. Але внаслідок асиметрії інформації менеджери можуть діяти у власних інтересах, маніпулюючи звітністю, завищуючи розміри прибутку та застосовуючи інші протиправні засоби.

У кінці XIX ст. в США з'явився новий напрямок в економічних дослідженнях — інституціоналізм, основоположником якого був Торстейн Веблен (1857—1929). Він увів у науковий обіг поняття інституту як особливої форми суспільного життя і людських відносин. З 60—70-х років XX ст. інституціоналізм стає одним із головних напрямів економічної думки, поруч із кейнсіанством і неокласицизмом. Прорив у розвитку теорії був зроблений в кінці XX століття американськими економістами Р. Коузом, Р Фогелем і Д. Нортом. Зокрема, згідно з концепцією Дугласа Норта, інститути є «правилами гри» в суспільстві або створеними державою обмежувальними рамками, які формують взаємовідносини між людьми. Д. Норт виділяє формальні обмеження — закони, принципи, правила і неформальні обмеження — договори, угоди та норми поведінки. Учасниками цієї «гри» Д. Норт називає «організації», які створюються в різних напрямках розвитку: політичні органи та установи; економічні структури: підприємства, асоціації, сімейні фірми, професійні спілки, громадські утворення, навчальні заклади, фінансові структури та установи (державний бюджет, місцеві бюджети, фонди соціального страхування, банки, кредитні спілки та союзи, страхові та інвестиційні компанії, фондові біржі та інші організації з торгівлі цінними паперами). Кожній технологічній структурі (тобто певному рівню розвитку продуктивних сил) та політичному ладу суспільства властива відповідно інституціональна структура.

Не менш важливе відкриття було зроблено Р. Коузом, який ввів в економічний аналіз поняття трансакційних витрат. Згідно з концепцією Р. Коуза, агенти виробництва — фірми несуть значні витрати, пов'язані з процесом обміну. Вони стосуються пошуку та вибору покупця (продавця), перевірки його платоспроможності, фінансової стійкості та ліквідності, процесів страхування, кредитування, емісії цінних паперів та їх розміщення, а також арбітражних, судових та інших витрат. Подібного роду витрати виникають і на макроекономічному рівні, особливо у зв'язку з функціонуванням державних фінансів. Державні органи надають фірмам консультативні послуги правового характеру, беруть участь у розробці законодавства, законів щодо захисту прав власності, сприяють вдосконаленню економічної і фінансової інфраструктури, підвищенню ефективності господарювання, забезпечують регулювання ринкової економіки. Ці витрати мають назву державних трансакційних витрат.

Вплив концепції трансакційних витрат на теорію державних і корпоративних фінансів полягає в наступному: 1) вона показала принципову важливість права і правової системи, що дозволяє захистити інтереси всіх сторін інституціональних угод; 2) фінансова практика отримала можливість відносити до складу витрат трансакційні витрати, враховувати їх при укладанні угод про купівлю-продаж товарів і послуг і формуванні дійсної ринкової ціни; 3) в умовах зростання ролі інформації і витрат на її отримання, потрібні спеціальні установи і великі інститути (переважно на державному рівні) для укладання та забезпечення виконання відповідних угод, договорів, прийняття управлінських рішень, моніторингу, аналізу і фінансового контролю сфери державних і корпоративних фінансів.

На основі теорії Р. Коуза американський економіст Олівер Ітон Уільямсон створює трансакційну концепцію економічної організації або вертикальної інтеграції, яка дає пояснення і обґрунтовує необхідність розширення державних трансакцій із метою захисту контрагентів,

забезпечення прозорості контрактів і, таким чином, підвищення ефективності господарювання. Але навіть найсучасніші правові норми можуть бути безсилими, якщо суспільство втрачає моральні норми. На думку прибічників неоінституціоналізму Дж. Бьюкенена, М. Олсона, О. Уільямсона тільки суспільство з високими моральними нормами здатне протидіяти корумпованим кланам і тим самим захистити себе і державу.

Активний розвиток фінансової науки в Україні тісно пов'язаний із заснуванням Києво-Могилянської академії, Львівського університету, Острозької академії, братських шкіл. За своїм змістом вона найтісніше пов'язана з меркантилізмом як теоретичним уявленням і економічною політикою епохи первісного нагромадження капіталу. При цьому українська фінансова думка, формально не відокремившись від російської, перебувала під значним впливом західноєвропейської фінансової школи. Слід назвати таких наших видатних співвітчизників, як М.В.Балудянський, М.Х. Бунге, М.І. Туган-Барановський, М.П. Яснопольський, М.І. Мітіліно, В.А. Лобода та багатьох інших учених.

Осередками розвитку фінансової науки в Україні були вищі навчальні заклади, які динамічно розвиваються і сьогодні: Імператорський університет Святого Володимира (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), Київський комерційний інститут (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана), Харківський університет (нині Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна). Найбільша частина праць українських вчених-фінансистів присвячена історії та теорії фінансів, питанням грошей і грошового обігу, банківській діяльності, страхуванню, фінансовій діяльності суб'єктів господарювання, державним фінансам.

Тема 4. ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

Ключові терміни: *фінансове право; джерела фінансового права; фінансове законодавство; фінансова політика; фінансова стратегія і фінансова тактика; фіскальна (податково-бюджетна) політика; монетарна (грошово-кредитна); політика; фінансова стабілізація; фінансова політика суб'єктів господарювання.*

З метою успішного засвоєння даної теми необхідно усвідомити, що фінансове законодавство і фінансова політика тісно пов'язані між собою, оскільки фінансова діяльність потребує правового врегулювання прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів, які беруть участь у цій діяльності. В цьому і полягає призначення фінансового права. Фінансове право являє собою сукупність юридичних норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність в суспільстві. За допомогою цих норм фінансова система приводиться в дію і використовується державою.

Розглядаючи фінансове право, слід звернути увагу на відносини, які ним регулюються, зокрема:

— організаційно-майнові відносини, що пов'язані із діяльності держави у процесі утворення і використання нею фондів грошових коштів;

— відносини, що виникають у процесі фінансової діяльністю держави (бюджетні і податкові відносини, діяльність державних підприємств);

— відносини, що виникають у процесі контролю щодо дотримання законності та фінансової дисципліни при формуванні, розподілі і використанні коштів.

Суб'єктами фінансових правовідносин є держава, уповноважені державою органи, місцеві утворення, органи місцевого самоврядування, фінансові органи та інші юридичні особи, а також фізичні особи, які на підставі правових норм можуть бути учасниками фінансових правовідносин.

Як галузі фінансового права виділяють публічне і приватне право. Предметом публічного права являються фінансові відносини, що виникають на макрорівні, приватного — на мікрорівні.

Фінансове законодавство охоплює всю фінансову систему держави. Його можна поділити на дві частини: законодавчі акти, що безпосередньо регулюють фінансові відносини, та закони щодо інших форм діяльності, в яких виділяються фінансові аспекти.

Фінансові закони можуть мати характер прямої дії або доповнюватися інструкціями. В Україні пряму дію має переважна більшість фінансових законів, зокрема в сфері оподаткування. А закон при банки і банківську діяльність, наприклад, доповнюється відповідними інструкціями.

Визначаючи взаємозв'язки між фінансовим законодавством і фінансовою політикою, слід звернути увагу на те, що фінансова політика — явище багатопланове і певною мірою інтегроване. Вона включає як самостійні складові частини — бюджетну, податкову, кредитну,

грошову, валютну, інвестиційну політику, так і певні напрямки в галузі страхування, державного боргу, фондового ринку, співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями тощо. Всі ці напрями фінансової політики можуть успішно реалізуватись лише при наявності певних законодавчих актів. З іншого боку, фінансова політика ставить певні вимоги до законодавчих актів, які б забезпечили її ефективне втілення.

Враховуючи, що загальнодержавні пріоритети і цілі визначаються економічною політикою держави, фінансова політика є важливою складовою останньої, але в той же час відносно самостійним напрямком реалізації функцій держави. Дотримання такої підпорядкованості і взаємозалежності вимагає чіткого визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку держави, мобілізації необхідних фінансових ресурсів і їх концентрації для досягнення поставлених цілей. Недотримання кожної із зазначених вимог може привести до негативних наслідків у розвитку національної економіки.

На сьогодні у світовій фінансовій думці відсутнє однозначне трактування суті фінансової політики. Так, поширеною є думка, що фінансова політика зводиться до фіскальної політики як політики щодо акумулювання і витрачання бюджетних коштів. При цьому грошово-кредитна політика розглядається як окремий самостійний напрям політики держави.

Фінансову політику у широкому розумінні можна визначити як сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо формування і ефективного використання фінансового потенціалу країни, окремих регіонів і секторів економіки для вирішення макроекономічних проблем. Саме зростання фінансової віддачі ресурсів є критерієм дієвості фінансової політики.

Основними завданнями фінансової політики держави є:

— сприяння розвиткові виробництва, підтримання підприємницької активності та підвищення рівня зайнятості населення;

— мобілізація і використання фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій;

— вплив за допомогою фінансових інструментів на раціональне використання природних ресурсів і заборону технологій, що загрожують здоров'ю людини.

Залежно від тривалості періоду і характеру завдань, що вирішуються, фінансова політика поділяється на фінансову стратегію і фінансову тактику.

Фінансова стратегія — довгостроковий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення великомасштабних задач, визначених економічною і соціальною стратегією (роздержавлення власності, введення національної грошової одиниці). Серед концептуальних засад фінансової політики можна виділити: відповідність загальноекономічній стратегії і послідовність фінансової політики, обов'язковість застосування науково обґрунтованих кількісних параметрів такої політики, спрямованість на нарощування фінансового потенціалу та зміну його структури, узгодженість податково-бюджетної та грошово-кредитної політики, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів на всіх рівнях управління та спрямованість на забезпечення фінансової безпеки держави.

Фінансова тактика спрямована на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків (зміна податкового законодавства тощо).

Розглядаючи фіскальну політику, слід виділити:

— дискреційну фіскальну політику, коли парламент і уряд вносять зміни до податкової системи і видатків бюджету з метою впливу на ВВП, зайнятість, інфляцію. Ця політика може бути стримуючою і стимулюючою;

— недискреційну, або політику «вбудованих стабілізаторів», яка будується на теоретичному припущенні, що податкова система сама по собі має властивість автоматично впливати на економічний цикл, тобто має стабілізаційний ефект.

Залежно від рівня законодавчого чи адміністративного регламентування фінансової політики, розрізняють: політику жорсткої регламентації; політику помірної регламентації; політику мінімальних обмежень. А відповідно до завдань, на розв'язання яких спрямована фінансова політика, виділяють політику стабілізації, економічного зростання та стримування ділової активності.

Фінансова політика держави зумовлюється як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. До зовнішніх чинників можна віднести характер зовнішньоекономічних відносин держави, її експортний потенціал, ступінь її інтеграції до світової фінансової системи, кон'юнктуру світових фінансових ринків. До внутрішніх можна віднести стан розвитку економіки, демографічну ситуацію, стабільність грошової одиниці, розвиток фінансового ринку тощо.

Коли мова йде про фінансову політику суб'єктів господарювання, то слід мати на увазі, що вона формується за тими напрямами фінансової діяльності, які потребують якнайефекти-

внішого управління для досягнення головної стратегічної мети цієї діяльності. Зокрема, серед основних напрямів фінансової політики корпорацій слід виділити: політику формування активів і структури капіталу; політику управління активами та інвестиціями; політику залучення фінансових ресурсів; політику управління фінансовими ризиками і запобігання банкрутству.

Формування фінансової політики з окремих аспектів фінансової діяльності корпорацій має здебільшого багаторівневий характер. Так, наприклад, у межах політики формування фінансових ресурсів можуть розроблятися політика формування власних ресурсів і політика залучення позикових коштів. У свою чергу, політика формування власних фінансових ресурсів може включати як самостійні блоки дивідендну політику, емісійну політику тощо.

Треба звернути увагу, що питання формування фінансової політики особливо загострилися в період фінансово-економічної кризи, яка почалася в 2008 році. Суттєво скоротилися можливості запозичень на зовнішніх ринках, різко впали обсяги торгів на внутрішньому фондовому ринку, а жорстка монетарна політика центрального банку обмежила можливість залучення фінансових ресурсів суб'єктами господарювання. Крім того, різко зросла вартість запозичених ресурсів. Все це висуває жорсткіші вимоги до політики формування і використання фінансових ресурсів як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарювання.

Досвід багатьох країн світу свідчить, що кризові умови вимагають підвищеної уваги держави до формування податкової, бюджетної, боргової політики, а також фінансової підтримки підприємств з боку держави.

Розкриваючи зміст окремих складових фінансової політики держави необхідно дати їх детальну характеристику.

Тема 5. ПОДАТКИ. ПОДАТКОВА СИСТЕМА

Ключові терміни: *податок; функції податків; елементи оподаткування; суб'єкт (платник) податку, носій податку, податковий агент; об'єкт оподаткування, податкова база; одиниця оподаткування; податкова ставка, прогресивна, регресивна і пропорційна ставка, шкала оподаткування; джерело сплати податку; податкова квота; податкові пільги; прямі і непрямі податки; реальні і особисті податки; фіскальна монополія, акцизи, мито, митний тариф, загальнодержавні і місцеві податки; розкладні та окладні податки; перекладання податків; ухилення від сплати податків; уникнення податків; податковий тягар; податковий борг; система оподаткування і податкова система.*

Вивчення даної теми передбачає необхідність засвоєння низки базових питань, зокрема: економічна сутність податків як фінансової категорії, їх об'єктивне призначення як фінансового підґрунтя існування держави та знаряддя перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб; елементи оподаткування; економічна класифікація податків; податковий тягар і перекладання податків; податковий борг; поняття податкової системи та основ її побудови. Разом з тим, слід звернути увагу на дискусійні питання щодо функцій податків і шляхів реформування податкових систем.

Економічна сутність податків проявляється в грошових відносинах, які складаються у держави з юридичними і фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду фінансових ресурсів держави.

Щоб зрозуміти сутність податків, з'ясувати чинники, які впливали на виникнення і становлення податкових систем необхідно розглянути їх еволюцію. У процесі розвитку оподаткування виділяють три етапи: стародавній світ і початок середніх віків, XVI—XVIII ст., XIX—XX ст. Така періодизація запропонована відомим ученим І. Янжулом. На першому етапі відбувалося зародження оподаткування, на другому етапі податки перетворюються на звичайне і постійне джерело доходів держави, третій етап характеризується становленням податкових систем.

Загалом наукове тлумачення податків, дослідження їхньої суті, економічного змісту та ролі має більш як двохсотлітню історію. Можна достовірно стверджувати, що фінансова наука бере свій початок із дослідження податків. Спочатку дослідження податків здійснювалося в контексті науки про державне господарство. З розвитком науки про державу виникла потреба у глибокому вивченні питань щодо величини податків, які держава мобілізує у своє розпорядження, об'єкта оподаткування, впливу податків на економічні та соціальні процеси тощо.

Необхідно детальніше ознайомитись із обґрунтуванням економічної природи податків, їхнього зв'язку з послугами, які надає держава, викладеними в роботах А. Сміта, Д. Рікардо,

А. Вагнера, Ф. Нітті, Ж. Сісмонді, А Лаффера та інших представників економічної науки. Заслуговують на увагу дослідження теорії податків представниками української фінансової науки, зокрема М. Алексєєнка, М. Соболєва, В. Федосова, В. Сутормінної, А. Соколовської.

Сутність податків як економічної категорії проявляється в їх функціях. Студентам необхідно досконально їх розглянути, а також з'ясувати дискусійні питання щодо їх визначення і змісту.

Розглядаючи податки як висхідну категорію державних фінансів, необхідно розібратися з податковими термінами, а також елементами системи оподаткування. У фінансовій термінології вживають п'ять термінів, що визначають податкові відносини: плата, податок, збір, відрахування і внески. До елементів системи оподаткування відносять: суб'єкт та об'єкт податку, джерело податку, одиниця оподаткування, ставка податку, податкова квота.

Краще з'ясувати сутність податків і їх вплив на економіку можливо завдяки класифікації податків за певними ознаками:

— за формою оподаткування;
— за економічним змістом об'єкта оподаткування;
— залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки;
— за способом стягнення.

Історично найдавнішою класифікацією податків являється їх поділ залежно від форми оподаткування на прямі і непрямі. Критерієм такого поділу стала можливість перекладення податку на плечі споживача. Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платника, їх розмір залежить від масштабів об'єкта оподаткування. Коли оподатковується прибуток, земля, капітал або дохід фізичної особи — то це прямий податок, який безпосередньо залежить від величини певної власності. Такий принцип оподаткування більшістю економістів світу вважається найсправедливішим. Разом з тим, форма прямого оподаткування потребує складного механізму стягнення податків, бо виникають проблеми обліку об'єкта оподаткування та ухилення від сплати податку. Тому, незважаючи на справедливість прямих податків, податкова система не може бути обмежена тільки ними. Це був би однобокий підхід, згубний для будь якої податкової системи.

Непрямі податки встановлюються в цінах товарів і послуг. На відміну від прямих податків їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходу. Непрямі податки включаються в ціни товарів і вважаються несправедливими. Разом з тим непрямі податки мають низку істотних переваг:

— їх сплачує практично все населення країни і широка база оподаткування сприяє зростанню доходів бюджету;
— простота уплати і регулярність надходження до бюджету;
— адміністрування непрямих податків не потребує розширення податкового апарату.

Необхідно відмітити, що податки являються не тільки основним джерелом доходів бюджету держави, а й інструментом регулювання соціально-економічних відносин в країні. Використання податків для досягнення таких цілей відбувається за допомогою проведення державою податкової політики, яка визначається як діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та адміністрування податків.

Податкова політика в Україні на сучасному етапі формується під впливом двох факторів — необхідності забезпечення стабілізації державних фінансів в умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи та запровадження Податкового кодексу. Податковий кодекс набув чинності з 01.01.2011 р. Він визначає вичерпний перелік податків і зборів та порядок їх адміністрування, встановлює коло платників податків і зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження та обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, в також відповідальність за порушення податкового законодавства.

Податкова політика, яка проводиться у державі і формується відповідними державними структурами, на практиці проявляється у податковій системі держави. Сукупність загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів всіх рівнів, форм і методів їх установлення, зміни, скасування, обчислення, сплати і стягнення, а також забезпечення відповідальності за вчинення правопорушень у сфері оподаткування, організація роботи з податкового контролю визначається як податкова система.

З позицій фінансової теорії ефективна податкова система характеризується широкою податковою базою, низькими ставками і відсутністю податкових пільг. Водночас за певних умов податкові пільги можуть бути економічно обґрунтованими і доцільними. Зокрема вони можуть бути засобом підтримки галузей, які потребують державного регулювання, а також

проведення соціальної політики, сприяти структурній перебудові економіки, стимулюванню інвестицій. До видів податкових пільг відноситься:

— встановлення неоподаткованого мінімуму,
— звільнення від сплати податків окремих осіб або категорій населення,
— зниження податкових ставок,
— звільнення від оподаткування окремих елементів об'єкта оподаткування,
— податковий кредит,
— податкові канікули.

Однією з найсерйозніших проблем, що постають перед державою, є недотримання податкового законодавства. Слід розрізняти ухилення від сплати податку та уникнення сплати податків. Уникнення сплати податку — це зміна поведінки з метою зменшення податкових зобов'язань, наприклад штучне збільшення витрат, прискорене списання амортизації, благодійні фонди і ін. На відміну від уникнення сплати податків, ухилення від сплати є порушенням податкового законодавства і полягає в несплаті податків.

Як поглиблення цього питання, слід звернути увагу на поняття «податковий борг». Невиправдане зростання обсягів несплачених податків гальмує процеси макрофінансової стабілізації та економічного зростання, звужує можливості держави стосовно підвищення купівельної спроможності споживачів. Виникнення податкового боргу пов'язано із порушенням юридично встановлених вимог правильності нарахування і строків сплати податків, що мають наслідком зменшення надходжень до бюджету. За формою прояву податковий борг поділяється на відкритий і прихований. Відкритий — не внесена у установлений термін узгоджена сума податкового зобов'язання. Прихований — не сплачені податки внаслідок допущення помилок при нарахуванні або умисного заниження об'єктів оподаткування.

Здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податкових платежів до бюджетів покладено на Міністерство доходів і зборів.

Тема 6. БЮДЖЕТ. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

Ключові терміни: *бюджет; загальний фонд бюджету; спеціальний фонд бюджету; поточний бюджет; бюджет розвитку; доходи бюджету; емісійний дохід; власні, закріплені і регулюючі доходи; видатки бюджету; секвестр видатків бюджету; бюджетне фінансування; бюджетний процес; бюджетний устрій, бюджетна система; Державний бюджет; місцеві бюджети; фінансове вирівнювання; міжбюджетні відносини; міжбюджетні трансферти; дотація вирівнювання; бюджетна субвенція.*

Вивчаючи цю тему, студент повинен зрозуміти сутність бюджету як фінансової категорії, його призначення, місце і роль у загальній системі фінансових відносин, ознайомитись із такими поняттями, як бюджетний устрій, бюджетна система, бюджетний процес.

Розкриваючи поняття «бюджет», доцільно розглянути його найважливіші характеристики: економічну природу, форму, правовий статус.

Як економічна категорія бюджет являє собою економічні відносини між державою з одного боку, і юридичними і фізичними особами, з іншого боку, з приводу розподілу і перерозподілу ВВП (частково і національного багатства) з метою формування і використання бюджетного фонду, призначеного для виконання державою її функцій. Бюджет, в основному, відображає вторинний перерозподіл, тобто після первинного розподілу ВВП на основні його складові здійснюється вторинний перерозподіл за допомогою податків і надання за рахунок бюджету громадянам суспільних благ і послуг. До таких благ належать оборона країни, національна безпека й правопорядок, благоустрій, захист довкілля, освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо.

Усвідомлення економічної суті бюджету пройшло довгий час. Перші наукові визначення бюджету з'явились тільки на початку XX ст. Тривалий час у фінансовій літературі поняття бюджету ототожнювалося з державними фінансами, а у визначенні бюджету переважали функціональні аспекти над економічними. І лише в другій половині XX ст. в теорії бюджету та фінансів загалом вирішального значення набуває ідея суспільного блага. У наукових працях західних теоретиків державних фінансів бюджет постає складною сферою, яка перебуває на перехресті економіки й політики та є невід'ємною складовою суспільно-економічної системи.

Слід звернути увагу на те, що бюджет стали описувати з позиції ринкових відносин. За допомогою бюджету здійснюються мінові акти купівлі-продажу за схемою «бюджет — бла-

га». Тобто через бюджет здійснюється мінова угода між державою і приватними особами, де податки є формою залучення коштів та участі населення у фінансування потрібних йому затрат. При відсутності еквівалентності між сплаченими податками та одержаними суспільними благами населення відмовляється від підтримки на виборах тих політичних сил, які не забезпечують рівноваги між корисністю благ та їхньою сумарною вартістю. Отже, можна зробити висновок про те, що бюджет — це дуже складне і багатогранне явище, головним призначенням якого є регулювання розподілу і перерозподілу ВВП за підрозділами виробництва, галузями економіки, адміністративно-територіальними утвореннями, верствами населення, ґрунтуючись на потребах ринкового господарства відповідно до визначеної фінансової політики.

Специфічними ознаками бюджетних відносин є їх перерозподільний, всеохоплюючий і законодавчо регламентований характер.

Сутність бюджету як економічної категорії реалізується через розподільну (перерозподільну) та контрольну функції. Зміст цих функцій, сфера та об'єкт їх дії характеризують специфіку бюджету як економічної категорії. Необхідно також звернути увагу на дискусійні питання щодо функцій бюджету.

Бюджет держави складається із загального і спеціального фондів. Загальний фонд бюджету передбачає фінансування видатків бюджету за рахунок всіх доходних надходжень, крім тих, які передбачені для зарахування до спеціального фонду. Загальний фонд бюджету забезпечує фінансування основних функцій держави і територіальних громад.

Спеціальний фонд передбачає предметне цільове використання бюджетних коштів згідно з бюджетними призначеннями. Створення спеціального фонду можна розглядати як посилення централізованого регулювання коштів бюджетних установ.

Оскільки реалізація суспільного призначення бюджету відбувається за допомогою особливих економічних форм — доходів і видатків, необхідно розглянути їх економічну сутність, форми прояву та класифікацію. Розгляд цього питання має важливе значення, оскільки залежно від того, як відбувається процес мобілізації та використання бюджетних коштів, і як він впливає на формування в кінцевому підсумку фондів споживання та нагромадження, визначається роль бюджету в управлінні економікою. Слід розібратись у механізмі та методах регулюючого впливу бюджету на соціально-економічні процеси.

Стан бюджету як фінансового плану може характеризуватись трьома показниками:

— рівновага доходів і видатків;
— перевищення доходів над видатками (профіцит);
— перевищення видатків над доходами (дефіцит).

Рівновага доходів і видатків є метою і найоптимальнішим станом бюджету, тобто держава має збирати стільки доходів, скільки їй потрібно для забезпечення видатків бюджету.

Регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів і їх виконанням визначає сутність бюджетного процесу. Основою бюджетного процесу є бюджетне планування, основними завданнями якого являються:

— достовірне визначення обсягу та джерел формування доходів бюджету;
— оптимальний розподіл видатків за окремими групами і галузями;
— збалансування бюджету.

Учасників бюджетного процесу законодавство наділяє відповідними правами й обов'язками, що становлять їх бюджетні повноваження.

Сукупність різних видів бюджетів, які формуються в даній країні, складає бюджетну систему країни. Структура бюджетної системи, принципи її побудови та організація функціонування визначаються бюджетним устроєм, що ґрунтується на державному устрої та адміністративно-територіальному поділі. В унітарній державі існує дворівнева бюджетна система, яка складається з державного і місцевих бюджетів. У державах з федеративним устроєм бюджетна система має три рівні — федеральний бюджет, бюджеті адміністративних одиниць, що входять до складу федерації, і місцеві бюджети.

Вихідним моментом організації системи міжбюджетних відносин є розмежування повноважень, і відповідно до них видаткових зобов'язань між рівнями державної влади. Метою регулювання міжбюджетних відносин є забезпечення відповідності між повноваженнями на здійснення видатків і бюджетними ресурсами, які повинні забезпечити виконання цих повноважень.

Розмежування видатків між місцевими бюджетами здійснюється на основі принципу субсидіарності з урахуванням необхідності максимального наближення надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача. При цьому може застосовуватись два підходи: розпо-

діл за територіальною ознакою (за місцезнаходженням об'єкта фінансування), та розподіл, виходячи з відомчого підпорядкування (фінансування ведеться з бюджету того рівня, до якого належить орган управління, якому підпорядкований даний об'єкт фінансування).

Слід уяснити, що розмежування доходів і видатків між різними ланками бюджетної системи повинно базуватись на науково обґрунтованій концепції. Все більшої гостроти набуває необхідність докорінного реформування бюджетних взаємозв'язків.

Тема 7. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ

Ключові терміни: *бюджетний дефіцит; бюджетний профіцит; бюджетні надходження; бюджетні витрати; фінансування бюджету; активний і пасивний бюджетний дефіцит; циклічний і структурний бюджетний дефіцит; загальноприйнятий (традиційний) дефіцит; первинний дефіцит; операційний дефіцит; джерела фінансування бюджетного дефіциту; критерій заборгованості і критерій постійності; внутрішні і зовнішні державні запозичення; ефект витіснення; ефект Патінкіна; ефект Танзі.*

Звертаючись до бюджетного дефіциту, доцільно виділити наступні питання, які потрібно зрозуміти та засвоїти. По-перше, виявити сутність бюджетного дефіциту та визначити його види; по-друге, встановити причини виникнення дефіциту; по-третє, дослідити джерела фінансування та шляхи скорочення розміру бюджетного дефіциту; по-четверте, виявити можливі наслідки його існування.

За економічною сутністю бюджетний дефіцит представляє собою фінансовий результат за бюджетними операціями у розмірі перевищення видатків бюджету над його доходами за рік. Для належного усвідомлення сутності бюджетного дефіциту, потрібно розуміти, що не всі грошові надходження бюджету формують його доходи, а тільки ті з них, які уряд отримує у постійне користування, безоплатно та безповоротно і, як правило, на регулярній основі. Перевищення бюджетних видатків саме над такими надходженнями (тобто доходами) і говорить про існування бюджетного дефіциту. Він свідчить не про відсутність коштів у бюджеті, а про те, що якась частка видатків, які здійснює уряд, не покривається отриманими доходами і фінансується за рахунок інших джерел, що залучаються з приватного сектору національної економіки або з зовнішніх джерел.

Основними видами бюджетного дефіциту є: звичайний дефіцит і касовий дефіцит (тимчасовий касовий розрив); активний і пасивний дефіцит; відкритий, прихований і віртуальний дефіцит; запланований і неочікуваний дефіцит; первинний і операційний дефіцит; структурний і циклічний дефіцит.

Причини виникнення бюджетного дефіциту є різними і можуть мати не тільки негативний, а й позитивний характер. Як правило, бюджетний дефіцит пов'язують з кризовими явищами в економіці, циклічним спадом, надзвичайними обставинами (війнами, екологічними катастрофами тощо), коли держава не в змозі зібрати достатньо доходів для фінансування виконання покладених на неї функцій, а також з нераціональною структурою та необґрунтованістю бюджетних видатків. Така ситуація була в Україні на початку і в середині 1990-х років. Разом з тим, бюджетні дефіцити активно застосовувалися у другій половині XX століття розвиненими країнами як один із основних інструментів стимулювання сукупного попиту, а також розширення суспільних послуг без адекватного збільшення податків. Однак, в умовах відкритої економіки активне застосування бюджетного дефіциту як макроекономічного регулятора може виявитися неефективним.

Скоротити розмір бюджетного дефіциту можливо тільки двома шляхами: зменшити видатки і / або збільшити доходи бюджету. У середньо- та довгостроковій перспективі цьому також сприяють заходи поточної податково-бюджетної політики, які стимулюють економічне зростання, посилюють фінансову дисципліну як платників податків, так і уряду, підвищують якість бюджетного менеджменту.

Існування бюджетного дефіциту фактично означає, що уряд не може покрити весь обсяг видатків бюджету отриманими доходами і змушений залучати додаткові джерела грошових ресурсів, тобто фінансувати дефіцит. Джерелами фінансування бюджетного дефіциту виступають грошова емісія, внутрішні та зовнішні запозичення, використання грошових ресурсів, отриманих від перевиконання у минулі періоди запланованих показників доходів бюджету. Науковці вважають, що всі ці джерела мають інфляційний характер (більш чи менш виражений). Ще одним джерелом фінансування бюджетного дефіциту є надходження від приватизації державного майна. Це значне за своїм обсягом «одноразове» джерело грошових ресур-

сів. Разом з тим, їх отримання пов'язане із втратою державою її активів (внаслідок чого уряд стає біднішим).

Розглядаючи джерела фінансування бюджетного дефіциту, доцільно звернути увагу на два моменти. По-перше, вони не є бюджетними доходами. По-друге, використання окремих джерел фінансування дефіциту на практиці може бути заборонене законодавством. Як правило, це стосується грошової емісії та державних запозичень у національного центрального банку, оскільки вони можуть мати потужний інфляційний ефект. В Україні Бюджетний кодекс забороняє застосовувати емісійні кошти НБУ для фінансування бюджетного дефіциту.

Макроекономічні наслідки бюджетного дефіциту є дискусійним питанням і не мають однозначної оцінки з боку науковців. Характер впливу бюджетного дефіциту змінюється на різних етапах економічного розвитку і залежить від конкретних соціально-економічних обставин. Серед основних наслідків бюджетного дефіциту можна виділити: інфляцію та ефекти існування бюджетного дефіциту за умов високої інфляції (ефект Танзі та ефект Патінкіна), державний борг та ефект його самозростання, розширення сукупного попиту, перерозподільний ефект (перерозподіл доходів між платниками податків і власниками інвестованих у державні цінні папери капіталів), ефект витіснення приватних інвестицій, поглиблення дефіциту платіжного балансу («дефіцити-близнюки»).

Необхідно звернути увагу на те, що питання управління бюджетним дефіцитом включають, перш за все, обмеження його розміру (у процентах до ВВП), заборону окремих джерел фінансування дефіциту, застосування «золотого правила» державних фінансів (що встановлюється, як правило, по відношенню до місцевих бюджетів).

Тема 8. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ

Ключові терміни: *державний кредит; державні позики; місцеві позики; державні гарантії за запозиченнями; державний борг; державна заборгованість; поточний і капітальний державний борг; внутрішній і зовнішній державний борг; управління державним боргом; обслуговування державного боргу; амортизація боргу; рефінансування державного боргу; реструктуризація державного боргу; конверсія державних позик; консолідація державних позик; уніфікація державних позик; відстрочення погашення державного боргу; анулювання державного боргу; коефіцієнт обслуговування державного боргу.*

У процесі вивчення даної теми спочатку потрібно вияснити економічну сутність державного кредиту, а також обґрунтувати його об'єктивну необхідність. Далі слід звернути увагу на форми державного кредиту. Насамкінець важливо дослідити поняття державного боргу, його види, джерела погашення та методи управління.

Держава, як і будь-який інший суб'єкт господарювання, бере участь у кредитних відносинах. Регулювання економіки, соціальна політика держави, виконання нею функцій оборони та управління, операцій у сфері міжнародної діяльності, вимагають постійного збільшення бюджетних витрат. Проте доходи бюджету завжди обмежені. Тому органи державної влади вдаються до державних запозичень, використовуючи такий засіб мобілізації додаткових фінансових ресурсів, як державний кредит. Слід пам'ятати, що потреба в них виникає не тільки у періоди докорінних змін у господарському механізмі та економічних криз, а й за умов нормального зростання економіки, коли уряд прагне знижувати оподаткування та підтримувати високий рівень соціального забезпечення населення. Таким чином, в основні виникнення державного кредиту є об'єктивне протиріччя між зростаючими суспільними потребами та можливостями їх задоволення за рахунок доходів бюджету.

За своєю економічною сутністю державний кредит представляє собою специфічні економічні відносини, які виникають між державою, з одного боку, та юридичними, фізичними особами, урядами іноземних держав — з іншого, в яких держава виступає в якості позичальника, кредитора і гаранта. Державні запозичення складають основний сегмент відносин у сфері державного кредиту. У відносинах державного кредиту всередині країни держава є позичальником коштів, а населення, підприємства, організації — кредиторами. В міжнародних економічних відносинах держава виступає як у ролі позичальника, так і в ролі кредитора та гаранта.

Характеризуючи сутність державного кредиту, слід відмітити, що формування за допомогою державних запозичень додаткових фінансових ресурсів держави, — це тільки одна його сторона. З іншого боку, виникають відносини з кредиторами держави, які обумовлені платністю і поверненням залучених державою фінансових ресурсів, і які проявляються у вигляді

процентних платежів і погашення державного боргу. Будучи кредитором, держава за рахунок коштів бюджету надає на платній і поворотній основі бюджетні кредити юридичним і фізичним особам. Але платність, строковість і повернення запозичених державою коштів або наданих нею кредитів не дають підстави ототожнювати державний кредит з банківським. Між ними існують суттєві відмінності.

Потрібно також звернути увагу і на поняття «умовний державний кредит», коли держава виступає гарантом за кредитами, наданими, як правило, іноземними фінансовими інституціями суб'єктам національної економіки. У даному випадку, якщо позичальник виявиться неплатоспроможним, держава змушена буде запозичувати, щоб виконати свої зобов'язання гаранта, а державний кредит фактично перестане бути «умовним» і перетвориться на прямий.

Сутність державного кредиту проявляється через його функції. Питання функцій державного кредиту є дискусійним. Один із підходів полягає у виділенні розподільної, регулювальної та контрольної функцій (див.: *Романенко О.Р.* Фінанси: Підручник. — К.: Центр навчальної літератури, 2009. — С. 222—224).

Стосовно форм державного кредиту існують різні точки зору. Зокрема, один з найпоширеніших підходів полягає у виділенні таких форм державного кредиту, як державні позики, ощадна справа, казначейські позики і гарантовані позики. Особливу увагу потрібно приділити основній формі державного кредиту — державним позикам.

Існування державного кредиту призводить до появи державного боргу. Він представляє собою непогашену на конкретну дату основну суму заборгованості за фінансовими зобов'язаннями держави з фіксованим строком. Серед основних причин виникнення державного боргу можна назвати державні запозичення, визнання державою боргу інших осіб і надання державою кредитних гарантій. Важливо розуміти, що заборгованість держави за заробітною платою в бюджетній сфері, соціальними виплатами і т.д. не є державним боргом доти, доки вона не визнана як державний борг і не оформлена фінансовими зобов'язаннями з фіксованим строком. Крім того, під час розгляду державного боргу доцільно виділити його юридичну сторону, що дозволяє чітко встановити суб'єкта, який несе відповідальність. Так, в Україні державним визнається борг лише центрального уряду, тоді як місцеві запозичення не включаються до його складу, а центральний уряд не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями органів місцевого самоврядування.

Існують різні види державного боргу: внутрішній і зовнішній (залежно від ринку залучення державних позик); поточний і капітальний (залежно від ступеня охоплення державних боргових зобов'язань); прямий і умовний (або гарантований) державний борг (залежно від безпосереднього отримувача запозичених коштів).

З фінансової точки зору, одним із найважливіших питань є джерела обслуговування (сплати процентів) і погашення державного боргу. Існують певні особливості джерел обслуговування внутрішнього та зовнішнього державного боргу. Для обслуговування внутрішнього державного боргу уряд використовує національну валюту, в першу чергу, бюджетні кошти, основним джерелом яких є податки. Тому можна стверджувати, що величина боргу — це взяті авансом у населення та підприємств податки (так звані антиципові податки). Для зовнішнього державного боргу мають бути сформовані достатні обсяги золото-валютних резервів держави. Основним джерелом надходження валюти є експортні операції, у зв'язку з чим платоспроможність держави напряму залежить від експорту товарів і послуг.

Складність питань формування, обслуговування та погашення державного боргу вимагає побудови ефективної системи управління державним боргом як сукупності розроблених заходів щодо визначення умов державних запозичень, процесу їх здійснення, сплати доходу кредиторам, погашення боргу, а також мінімізації вартості самого боргу та витрат з його обслуговування. Управління державним боргом в Україні здійснює Міністерство фінансів України у порядку, погодженому з Національним банком України.

Заходи з управління державним боргом охоплюють:

— законодавче встановлення граничних розмірів державного боргу,

— визначення умов запозичення державою коштів,

— прийняття рішень щодо процедур з розміщення державних позик,

— аналіз боргового навантаження і боргових ризиків;

— забезпечення платоспроможності держави для належного обслуговування і погашення державного боргу,

— мінімізацію основної суми боргу і платежів з його обслуговування.

З метою мінімізації основної суми боргу та процентних платежів, зняття пікових навантажень на бюджет за платежами з обслуговування і погашення державного боргу та задля

мінімізації боргових ризиків застосовуються методи оперативного управління державним боргом, серед яких: конверсія (зміна дохідності позик); консолідація (зміна строків боргових зобов'язань держави); уніфікація (об'єднання кількох раніше випущених позик в одну з уніфікованими умовами); рефінансування боргу (здійснення нових запозичень для погашення існуючого боргу); достроковий викуп боргу; відстрочка погашення боргу; списання державного боргу; анулювання боргу. Як правило, ці методи застосовуються в комплексі та призводять до перегляду умов обслуговування і погашення боргу та його переоформлення на нових умовах згідно з досягненими з кредиторами домовленостями, тобто відбувається реструктуризація боргу.

Тема 9. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ. БЮДЖЕТНИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ І ФІНАНСОВЕ ВИРІВНЮВАННЯ

Ключові терміни: *місцеві фінанси; місцеві бюджети; місцеві податки і збори; власні, закріплені і регулюючі доходи місцевих бюджетів; бюджетний федералізм; фіскальні дисбаланси; вертикальне фінансове вирівнювання; горизонтальне фінансове вирівнювання.*

Опрацювання даної теми передбачає розкриття сутності місцевих фінансів, визначення їх складових, ознайомлення зі складом доходів і видатків місцевих бюджетів, з механізмом фінансового вирівнювання і моделями бюджетного федералізму.

Учення про місцеві фінанси як сукупність теоретичних положень про фінансове господарство та фінансову діяльність місцевих органів влади сформувалось наприкінці XIX ст. Історично склалося так, що фінансова наука активніше досліджувала державні фінанси, і лише в процесі розширення розуміння предмета фінансової науки, коли фінансове господарство общин та інших територіальних колективів (муніципалітетів, комун, штатів, провінцій та ін.), яке до цього вважалося приватним, було включене до складу публічного фінансового господарства, виникає поняття місцеві фінанси як невід'ємної, але відносно самостійної складової публічних фінансів.

На доцільності розмежування державних і місцевих фінансів наголошував ще Адам Сміт у роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів». Значний внесок у розроблення проблематики місцевих фінансів зробили німецькі вчені Лоренц Штейн, Карл Рау, Адольф Вагнер. У другій половині XIX ст. після земської реформи 1864 року з'являються праці, присвячені цій проблемі, в Росії (В.А. Лебедєв, І.Х. Озеров, В.М. Твердохлєбов, П. Гензель та ін.). Однією з перших праць, присвячених дослідженню місцевих фінансів, що була опублікована в Україні, є праця професора Київського університету А. Цитовича «Місцеві витрати Прусії у зв'язку з теорією місцевих витрат» (1898 р.). Сучасна проблематика місцевих фінансів вивчалася українськими вченими О.Д. Василиком, О.П. Кириченко, В.І. Кравченко та ін. Наприкінці XIX і протягом XX ст. набуло поширення визначення місцевих фінансів як місцевого фінансового господарства адміністративних одиниць, або як сукупності матеріальних засобів, які є в розпорядженні цих одиниць для досягнення їхньої мети, або як системи економічних відносин. У публікаціях 90-х років XX ст. багато авторів замість терміна «місцеві фінанси» використовують такі поняття, як «регіональні фінанси», «територіальні фінанси», «муніципальні фінанси», «місцеві (регіональні) фінанси».

Стислий огляд еволюції поглядів на суть місцевих фінансів свідчить про складний і багатоплановий зміст цього фінансового явища. Зрозуміти його допоможе з'ясування природи місцевого самоврядування як форми місцевої влади. Слід звернути увагу на кілька теорій, які по-різному пояснюють взаємовідносини між державою і місцевим самоврядуванням. Це теорія «природних прав общини», «державна теорія місцевого самоврядування» і теорія «громадського (або господарського) самоврядування». Проаналізувавши зміст цих теорій, а також враховуючи принципи доцільності та ефективності і концепцію субсидіарності, студент повинен зрозуміти, що місцеві фінанси — явище об'єктивне, оскільки здійснення покладених на місцеве самоврядування функцій потребує наявності відповідних фондів фінансових ресурсів у їхньому розпорядженні.

У сучасних правових державах світу місцеві органи влади входять до загальної системи державного управління, їх компетенція визначається центральною владою. Простежується також тенденція до зростання державних функцій, які передаються в компетенцію місцевої влади. У 1985 р. було підписано Європейську Хартію про місцеве самоврядування, яка заклала загальноєвропейські принципи організації місцевого самоврядування. У листопаді 1996 р. до Європейської Хартії приєдналася Україна.

Нині найдискусійнішим є питання про визначення власних і делегованих повноважень місцевих органів самоврядування, що, в свою чергу, визначає величину місцевих фінансів у валовому внутрішньому продукті держави.

Економічну сутність місцевих фінансів характеризують як «сукупність форм і методів створення і використання фордів фінансових ресурсів для забезпечення органами місцевого самоврядування виконання покладених на них функцій у галузі економічного й соціального розвитку відповідних територій» (див.: *Василик О.Д.* Теорія фінансів: Підручник. — К.: НІОС, 2000. — С. 180), або як «систему формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади виконання покладених на них функцій і завдань як власних, так і делегованих» (див.: *Романенко О.Р.* Фінанси: Підручник. — К.: Центр навч. літ-ри, 2006. — С. 184).

Фінанси місцевих органів влади як система включають кілька основних взаємопов'язаних структурних елементів: видатки, доходи, способи формування доходів, інститути системи, суб'єкти та об'єкти системи, відносини між суб'єктами системи. Головним елементом фінансів місцевих органів влади є видатки, оскільки вони є відображенням функцій і завдань, що покладаються на місцеву владу (див.: *Кравченко В.І.* Місцеві фінанси України: Навч. посібник — К.: Тов-во «Знання», КОО, 1999. — С. 44).

Слід розрізняти місцеві фінанси як фінансову категорію та «місцеві фінансові ресурси» як їх матеріальну основу. До складу місцевих фінансових ресурсів включають:

— фінансові ресурси місцевих органів влади (місцевий бюджет і цільові фонди),

— фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності.

Визначальною ланкою місцевих фінансів є місцеві бюджети, у яких зосереджено понад 80 % від усіх фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування. Перш за все, місцеві бюджети необхідно характеризувати як фінансову категорію, основу якої становить система фінансових відносин між органами місцевого самоврядування, з одного боку, і господарськими структурами, населенням даної території та органами державної влади вищого рівня — з іншого, що складаються в процесі мобілізації і витрачанні коштів місцевих бюджетів, а також перерозподілу бюджетних ресурсів між органами місцевої влади різних рівнів. З організаційного боку, місцеві бюджети — це балансові розрахунки мобілізації доходів і здійснення витрат місцевими органами влади.

Сьогодні ведуться наукові і практичні дискусії навколо питань зміцнення фінансової бази місцевої влади, наукового обґрунтування концепції розмежування доходів і витрат між різними ланками бюджетної системи, взаємовідносин між владними рівнями. Ці питання тією чи тією мірою знайшли відображення у Бюджетному кодексі України. Зокрема, Бюджетним кодексом України (2001 і 2010 рр.) запропоновано поділ доходів місцевих бюджетів на власні і закріплені. За економічною природою власні доходи місцевих бюджетів — це доходи, що формуються на території, підвідомчій відповідному місцевому органу влади. Ці доходи не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів і забезпечують реалізацію власних повноважень органів місцевого самоврядування. Закріпленими є доходи, які на довготривалій основі передаються до місцевих бюджетів у повному обсязі або у визначеній, єдиній для усіх бюджетів частині. Закріплені доходи місцевих бюджетів складають основу для визначення податкової спроможності території, їх обсяги впливають на обсяги бюджетних трансфертів, які надаються місцевим бюджетам з державного бюджету України.

Слід звернути увагу і на інші ключові положення Бюджетного кодексу України: поділ місцевого бюджету на загальний і спеціальний фонди, на поточний бюджет і бюджет розвитку, правила здійснення запозичень і обслуговування боргу на місцевому рівні. Більш детально необхідно опрацювати питання складу та структури доходів і видатків місцевих бюджетів.

Подальше реформування бюджетної системи залежить від того, який рівень самостійності і незалежності буде наданий місцевій владі. В контексті цього питання слід розглядати і проблеми фінансового вирівнювання та бюджетного федералізму. Фінансове вирівнювання пов'язане із подоланням вертикальних і горизонтальних дисбалансів з метою зближення рівнів соціально-економічного розвитку територій.

Вивчаючи дане питання необхідно з'ясувати причини вертикальних і горизонтальних дисбалансів, розібратись у можливостях використання різноманітних інструментів вертикального фінансового вирівнювання: дотацій, субсидій, субвенцій, грантів, спеціальних фондів та компенсаційних виплат. Разом з тим, слід звернути увагу на дефініцію «бюджетний федералізм», що має незрівнянно ширше змістовне наповнення. Бюджетний федералізм визначається як «законодавчо зафіксований розподіл функціональних повноважень та відповідаль-

ності структур різних рівнів влади з паритетним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ними на засадах державної соціально-економічної і політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної, міжнаціональної і суспільної солідарності» (див.: Бюджетний менеджмент: Підручник / За заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 650). У цьому ж підручнику детально викладено різнобічні характеристики функцій і моделей бюджетного федералізму, практика їх застосування західними державами.

Тема 10. СПЕЦІАЛЬНІ ФОНДИ ДЕРЖАВИ

Ключові терміни: *спеціальні фонди держави, соціальне страхування; фонди соціального страхування; Пенсійний фонд України; бюджет Пенсійного фонду України; Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; Фонд соціального страхування на випадок безробіття; Фонд соціального страхування від нещасних випадків; Фонд захисту інвалідів; страхові внески; пенсія; солідарна, накопичувальна і змішана пенсійні системи; пенсійні активи; пенсійна реформа; недержавні пенсійні фонди; компанії з управління пенсійними активами; медичне страхування; страхова медицина.*

Вивчаючи дану тему необхідно з'ясувати сутність і призначення спеціальних фондів, методи їх формування та цільове призначення.

Спеціальні державні фонди — це форма перерозподілу і використання фінансових ресурсів, що залучаються державою для фінансування певних економічних та соціальних потреб, які мають особливо важливе значення. Історично вони з'явились задовго до появи централізованого грошового фонду держави — бюджету і мали, як правило, тимчасовий характер. Розширення сфер впливу держави потребувало зростання кількості та обсягів спеціальних фондів, що створювало певні фінансові незручності (в одних фондах спостерігався надлишок коштів, в інших — їх не вистачало). З посиленням державної централізації почався період уніфікації окремих спеціальних фондів. На основі їх об'єднання і був створений бюджет, який після затвердження парламентом стає законом, обов'язковим до виконання.

У сучасних умовах спеціальні фонди є важливою складовою фінансових ресурсів держави. За їх допомогою можливо:

— впливати на процес виробництва через фінансування, субсидування і кредитування підприємств;

— забезпечувати природоохоронні заходи, фінансуючи їх за рахунок спеціально визначених джерел і штрафів за забруднення навколишнього середовища;

— надавати соціальні послуги населенню через виплату пенсій, соціальну допомогу, субсидування соціальної інфраструктури в цілому;

— задовольняти інші потреби, які мають особливе суспільне значення і потребують гарантованого фінансового забезпечення.

Аналізуючи роль спеціальних фондів, слід звернути увагу на досить значний обсяг фінансових ресурсів, що в них концентрується. Так, в Україні бюджети державних цільових фондів становлять близько однієї чверті обсягу фінансових ресурсів, якими розпоряджається держава. У Франції спеціальні фонди за своїм розміром наближаються до державного бюджету країни. В Японії зі спеціальних фондів фінансується більше половини державних видатків, а у Великобританії — 1/3.

Спеціальні фонди мають цільовий характер і можуть створюватися двома способами: по-перше, шляхом фінансування з бюджету окремих витрат, що мають особливо важливе значення і надання їм статусу цільових фондів; по-друге, шляхом формування позабюджетного фонду з власними джерелами доходів. Відокремлення цільових фондів та чітке визначення джерел їх формування і напрямів використання акумульованих ними фінансових ресурсів сприяє підвищенню рівня задоволення суспільних потреб та ефективності контролю за цільовим використанням коштів.

До спеціальних фондів у зарубіжних країнах відносять різноманітні автономні та приєднані бюджети, позабюджетні фонди, спеціальні кошториси і рахунки тощо. В Україні у різні роки до Державного бюджету зараховувалися (хоча виконувалися відособлено) такі фонди цільового призначення, як Фонд здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, Державний інноваційний фонд, Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, Державний фонд сприяння зайнятості населення, Фонд розвитку паливно-енергетичного комплексу, Фонд соціального захисту інвалідів, Державний дорожній фонд. До 1997 р. до Державного бюджету входив Пенсійний

фонд. Частка цільових фондів у 1997 р. становила 21 % загального обсягу доходів і 16 % видатків зведеного бюджету України та близько третини Державного бюджету. Нині у зв'язку з ліквідацією окремих фондів та виключенням фондів соціального страхування з бюджету питома вага цільових фондів у бюджеті істотно скоротилася і становить менше 2 %.

Включення виокремлених цільових фондів до бюджету не є правомірним, оскільки змінює структуру його доходів і видатків і не дає можливості точно визначити межі бюджетного втручання та проаналізувати фінансову політику держави. Тому переважна частина спеціальних фондів створюється у формі самостійних державних позабюджетних цільових фондів, на які покладаються, перш за все, економічні і соціальні функції. Формуються спеціальні фонди за рахунок спеціальних податків, зборів, бюджетних коштів, позичок. Позитивне сальдо фондів може бути використано для придбання цінних паперів і отримання прибутку в формі дивідендів або відсотків.

Спеціальні фонди можуть бути постійними і тимчасовими. Відповідно до правового положення вони поділяються на державні та місцеві, а залежно від цільового призначення — на економічні, науково-дослідні, кредитні, соціальні.

Економічні фонди призначені для регулювання економічних процесів, наприклад, інвестиційні, кон'юнктурні. Кошти цих фондів направляються на фінансування приватних компаній і низькорентабельних державних підприємств, особливо в період циклічних криз. Допомога надається в формі безповоротних субсидій і пільгових кредитів. Наприклад, у США функціонує Фонд перебудови і розвитку економіки, у Франції — Фонд економічного і соціального розвитку, в Японії — Інвестиційний бюджет, спеціальні рахунки.

Розвиток науково-технічної революції вимагає створення науково-дослідних фондів, які використовуються для фінансової підтримки наукових досліджень, а також утримання державних наукових центрів, що здійснюють розроблення фундаментальних науково-дослідних програм. У США, наприклад, діє Національний науковий фонд і Науковий фонд бюро стандартів, у Великобританії — Фонд національної корпорації з розвитку досліджень.

Кредитні фонди — це ресурси, що перебувають у розпорядженні державних банків, ощадних кас, інших кредитних установ, і надаються на умовах поворотності і платності (сплата відсотків). Переважним правом користування такими фондами наділені юридичні особи, що виконують державі замовлення, або ті, що беруть участь у реалізації державних програм розвитку країни. Значний розвиток ці фонди отримали у Франції: Фонди Банку Франції, Банку зовнішньої торгівлі, депозитно-ощадні каси. В США функціонує низка кредитних фондів, що виконують програми розвитку сільського господарства, житлового будівництва та зовнішньоекономічних зв'язків. В Японії найбільшого значення набули фонди фінансових корпорацій.

Важливу групу серед спеціальних фондів становлять соціальні фонди, в яких зосереджені ресурси для надання соціальних послуг населенню. В Україні створені такі загальнодержавні соціальні позабюджетні фонди:

— Пенсійний фонд України;

— Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витрат, зумовлених народженням та похованням;

— Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

— Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань.

Крім загальнодержавних позабюджетних фондів в Україні функціонує велика кількість недержавних і доброчинних фондів соціального призначення.

Особливістю державних позабюджетних фондів соціального призначення є те, що вони вирішують завдання соціального захисту населення через механізм загальнообов'язкового державного соціального страхування. Позабюджетні страхові фонди є страховиками з окремих видів соціального страхування. Вони беруть на себе зобов'язання формувати доходи і надавати застрахованим особам матеріальне забезпечення та соціальні послуги у зв'язку з настанням страхових випадків. Необхідно більш детально розібратися в джерелах формування та напрямах використання коштів цих фондів.

Законодавство у сфері соціального страхування включає: Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 року, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18 січня 2001 року.

Аналізуючи систему пенсійного забезпечення в Україні, потрібно спиратись на діюче пенсійне законодавство, зокрема, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058, Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668, Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року № 2464-VI, а також інші нормативно-правові акти, прийняті на виконання згаданих законів.

До 2010 року функції щодо збору, обліку, забезпечення звітності і контролю здійснювались окремо кожним фондом. Унаслідок запровадження єдиного внеску значно спрощено процедуру взаємодії платників із соціальними фондами, оскільки формування та ведення Державного реєстру соціального страхування, котрий включає інформаційну систему відомостей про платників єдиного внеску та про застрахованих осіб, повноважений здійснювати Пенсійний фонд України. Запроваджено єдину базу для нарахування страхових внесків, одну форму фінансових звітів, актів перевірок тощо. Таким чином підвищено ефективність роботи фондів соціального страхування, в тому числі шляхом раціональнішого використання коштів на утримання їх адміністративного апарату.

Тема 11. КОРПОРАТИВНІ ФІНАНСИ

Ключові терміни: *фінанси корпорацій; капітал корпорації, власний капітал, позиковий капітал, функціонуючий капітал, вартісний цикл капіталу корпорації, структура капіталу корпорації, ціна капіталу, нерозподілений прибуток, дивіденди, дивідендна політка, акції, корпоративні облігації, комерційні цінні папери, корпоративний фінансовий менеджмент.*

Під час вивчення даної теми необхідно усвідомити, що в сучасній ринковій економіці акціонерні товариства (корпорації, компанії) є основною юридичною формою організації капіталу і підприємництва. Основні ознаки, що характеризують корпорацію, такі:

- ✓ корпорація — юридична особа, що володіє правосуб'єктністю;
- ✓ відповідальність акціонерів за зобов'язаннями корпорації обмежена їхніми частками в капіталі;
- ✓ акціонер має право вільно розпоряджатися своїми акціями;
- ✓ корпорацією управляють її вищі органи.

Фінансові відносини на рівні корпорації пов'язані, перш за все, з формуванням акціонерного капіталу. Придбавши акцію, фізична або юридична особа стає власником акціонерного товариства відповідно до суми її номіналу. Акціонерний капітал корпорації доповнюється борговим капіталом, і разом вони становлять складну категорію — функціонуючий капітал корпорації. Отже, капітал як власність відокремлюється від капіталу як функції. З одного боку, капітал — це вартість (обсяг грошових фондів), інвестована у виробництво чи фінансові активи з метою отримання прибутку. З іншого боку, капітал — це економічний ресурс, за придбання якого треба платити, тобто він має певну ціну, що визначається позичковим процентом.

У процесі формування капіталу та його кругообігу у корпорації виникають фінансові відносини з іншими агентами ринку. Необхідно визначити сутність фінансових відносин між корпорацією як юридичною особою та її засновниками й акціонерами, найманими працівниками, державою, учасниками фінансового ринку тощо.

Особливості корпоративних фінансів відображаються в їх функціях: функція формування капіталу; функція розподілу і використання капіталу; функція контролю за формуванням, розподілом і використанням капіталу. Змістовне наповнення кожної з цих функцій як теоретичних абстракцій пов'язано із прагматичними діями фінансовими менеджменту. Слід звернути увагу, що з погляду управління капіталом завданням менеджерів є намагання зменшити фінансові витрати на формування капіталу, залученого з різних джерел, і збільшити чистий прибуток на кожну грошову одиницю вкладень.

Капітал корпорації формується за рахунок внутрішніх і зовнішніх грошових фондів. Внутрішні фонди створюються за рахунок грошових потоків від усіх видів діяльності корпорації. Чистий грошовий потік (net cash flow) дорівнює сумі чистого прибутку і амортизації. Частина цих грошей, за вирахуванням сплачених у грошовій формі дивідендів) слугує джерелом інвестицій в необоротні та оборотні активи.

Зовнішні грошові фонди залучаються через емісію нових акцій (збільшення власного капіталу), а також шляхом позик (емісія облігацій, кредити банків).

Ринкових підхід до дослідження обороту капіталу пов'язаний із поняттям «вартісний цикл», що включає кілька стадій:

- ✓ конкурентна позиція корпорації,
- ✓ прибутковість корпорації,
- ✓ формування внутрішнього грошового потоку (internal cash flow),
- ✓ ринкова ціна (курс) цінних паперів корпорації, що обертаються на фінансовому ринку,
- ✓ формування зовнішніх джерел фінансування,
- ✓ формування загальної суми інвестиційних фондів, що утворюються як із зовнішніх, так і з внутрішніх джерел,
- ✓ формування ресурсів корпорації для зміцнення конкурентної позиції.

Проблеми формування структури капіталу розглядаються у взаємозв'язку із проблемами ризику і невизначеності в одержанні доходу. Капітал корпорації включає такі складові: акціонерний капітал, який дорівнює сумі оплачених акцій, нерозподілений прибуток, резервний капітал, зобов'язання за випущеними борговими інструментами. Співвідношення складових капіталу являє собою його структуру. У формалізованому вигляді структуру капіталу можна представити таким чином:

$$V = S + \mathrm{D},$$

де V — вартість капіталу, S — акціонерний капітал, D — борг корпорації, її зобов'язання.

Вивчення проблеми формування структури капіталу передбачає, в свою чергу, ознайомлення з такими поняттями, як підприємницький ризик і фінансовий ризик.

Оптимальною являється така структура капіталу, за якої досягається максимальна вартість корпорації на фінансовому ринку за мінімальної ціни капіталу. Фінансові менеджери завжди будуть прагнути залучити капітал з нижчою ціною і намагатися підвищити курс корпоративних цінних паперів на фінансовому ринку.

Вивчаючи дану тему, слід також звернути увагу на особливості розподілу прибутку корпорації, частина якого спрямовується на виплату дивідендів. Дивіденд — це періодичні платежі корпорації її акціонерам у грошовій формі або у вигляді акцій. Дивіденди, що виплачуються за звичайними акціями у грошовій формі, можуть бути таких видів: регулярні, додаткові, спеціальні, ліквідаційні.

Причиною виплати дивідендів акціями може бути загострення проблеми ліквідності, проведення фінансовими менеджерами політики щодо збільшення кількості акцій в обігу, а також політики збільшення нерозподіленого прибутку з метою його реінвестування в діяльність корпорації. Крім того, корпорація з метою заохочення менеджерів може продавати їм акції з глибоким дисконтом або передавати їх безоплатно.

При розгляді даного питання слід звернути увагу на те, що прийняття рішень про виплату дивідендів перебуває під впливом, з одного боку, інвестиційної, з іншого боку — фінансової політики, яку проводить корпорація. Дивідендна політика визначає дії корпорації як юридичної особи під час розподілу чистого прибутку між акціонерами і корпорацією. Таким чином, у дивідендній політиці необхідно поєднати дві протилежні мотивації: акціонерів, що претендують на зростання дивідендів, і корпорації, яка повинна забезпечити економічний розвиток за рахунок внутрішніх джерел, зокрема через реінвестування прибутку (визначення пропорцій між розподіленим і нерозподіленим прибутком).

З приводу дивідендної політики точаться дискусії, формуються протилежні концепції. Зокрема, необхідно ознайомитися з концепцією Мертона Міллера та Франко Модільяні (ММ), теорією «синиці в руках», яку розробили М. Гордон, Е. Брігхем, Дж. Лінтнер та інші економісти. З'являються також ускладнені концепції дивідендної політики з уведенням в них податкової політики.

Фінансовий менеджмент корпорації — це управління обмеженою сумою коштів та її витрачанням в умовах невизначеності ринкових відносин і ризику. Важливою проблемою корпоративного менеджменту є інформаційна асиметрія. Сутність її полягає в тому, що власники акцій не мають тієї інформації, якою володіють менеджери. Асиметрія інформації має значний вплив на поведінку власників і потенційних інвесторів на фінансовому ринку, на курс цінних паперів, на рух інвестиційних потоків. Асиметрія інформації може завдавати шкоди проведенню фінансової політики, тому менеджери повинні бути зацікавленими у збільшенні вартості корпорації, у її процвітанні на протязі тривалого часу, навіть при умові кількаразових змін вищого менеджменту. Цей феномен дістав назву «корпоративна культура».

Тема 12. ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Ключові терміни: *фінанси домогосподарств; бюджет домогосподарства; бюджет прожиткового мінімуму; доходи домогосподарств; номінальні і реальні доходи; заробітна плата; витрати домогосподарств; заощадження; депозити; споживчі кредити; іпотечні кредити; кредити під заставу; гранична схильність до споживання.*

Вивчення даної теми передбачає послідовне засвоєння питань сутності фінансів домогосподарств, їх ролі, формування доходів бюджету домогосподарств і напрямів їх витрачання, а також заощаджень і їх розміщення.

Під домогосподарством розуміють одну особу або сукупність осіб, які проживають в одному помешканні, ведуть спільне господарство та мають спільні витрати на проживання, утримання житла, харчування тощо. Наявність родинних стосунків при цьому є неістотною, а головне значення має спільне проживання та спільні витрати на ведення спільного господарства. Фінанси домогосподарств — це економічні відносини, які виникають між членами домогосподарств, з одного боку, та юридичними, фізичними особами, державою — з іншого у процесі розподілу грошових надходжень і заощаджень домогосподарств шляхом формування у них і використання обмежених за обсягом грошових ресурсів для задоволення індивідуальних потреб. На матеріальний добробут домогосподарств має вплив значна кількість фінансових чинників, основними серед яких є розмір доходів і заощаджень, рівень цін і податків, темпи інфляції.

Фінансова діяльність домогосподарства передбачає отримання доходів та інших грошових надходжень, здійснення витрат, розміщення заощаджень. При цьому виникають відносини з різними особами: з державою — у зв'язку зі сплатою податків, зборів, державного мита, штрафних санкцій, отриманням пенсій, грошових допомог і компенсацій, стипендій, процентів за державними цінними паперами; з підприємствами — з приводу оплати праці (заробітна плата), участі в розподілі прибутку у формі премій, дивідендів, здійснення внесків до статутного фонду тощо; з фізичними особами — у ході операцій з нерухомістю, дарування, при отриманні спадку, оренді, оплати праці на умовах підряду та інше; а також домогосподарства мають фінансові відносини з банками, страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами, ломбардами, іншими фінансовими посередниками.

Роль фінансів домогосподарств доцільно визначити в розрізі окремих ринків. Так, на ринку товарів і послуг домогосподарства переважно пред'являють платоспроможний попит, який фактично регулює обсяги виробництва і впливає на фінанси підприємств. На ринку робочої сили — формують пропозицію, впливаючи таким чином на розмір заробітної плати. Отримані домогосподарствами доходи є важливим джерелом податкових надходжень держави, а рівень безробіття визначає обсяги витрат держави щодо сплати допомоги безробітним. На фінансовому ринку сектор домогосподарств є нетто-заощаджувачем. Це означає, що заощадження даного сектору є фінансовою основою діяльності фінансово-банківської системи, джерелом для запозичень інших секторів економіки.

Світовий досвід доводить, що заощадження населення (в тому числі та їх частка, яка розміщується на фінансовому ринку), можуть суттєво впливати на темпи економічного розвитку країн як основне внутрішнє джерело інвестицій лише за умови, що вони становлять не менше як 12—14 % валового внутрішнього продукту. Прикладом цього можуть бути країни, які у 60—80-х роках XX ст. досягли вражаючих темпів зростання: Японія — з рівнем заощаджень 20 %, Франція — 12 %, ФРН — 11 %. В Україні рівень заощаджень населення відносно ВВП становить менше 10 %.

Купівельну спроможність домогосподарства визначає його бюджет — сукупність грошових ресурсів, які спрямовуються на задоволення особистих потреб та виконання зобов'язань домогосподарства перед іншими особами. Потрібно розуміти, що бюджет домогосподарства не тотожний його ресурсам. Наприклад, у системі національних рахунків з метою аналізу розміщення ресурсів в економіці, споживання та заощаджень розраховують статистичні показники за такою схемою:

Грошові доходи + негрошові доходи = загальні доходи +
+ повернені домогосподарству борги = сукупні ресурси.

При цьому поняття «негрошові доходи» за економічною сутністю не є доходами, а відображає «негрошові ресурси» у вартісному вимірі (наприклад, пільги на проїзд у транспорті,

натуральна допомога від родичів, продукція власного підсобного господарства тощо). Таким чином, «загальні доходи» також не є доходами, а лише вартісною оцінкою загальних ресурсів.

Джерелами задоволення потреб домогосподарств є:

(1). бюджет домогосподарства, який включає доходи та різноманітні грошові надходження,

(2). ресурси, отримані в натуральній формі як допомога чи компенсація за виконану працю,

(3). самозабезпечення і самозаготівлі (рибальство, збирання ягід, грибів, продукти з особистого підсобного господарства тощо),

(4). отримані від держави пільги та субсидії у негрошовій формі (наприклад, на проїзд у транспорті та оплату комунальних послуг),

(5). оплата роботодавцями товарів і послуг для своїх працівників (медичне обслуговування, підвищення кваліфікації, безоплатне харчування тощо).

Структура бюджету домогосподарств включає грошові надходження (доходи та інші грошові ресурси) та витрати. До доходів належать ті грошові надходження, які отримані в результаті наявних у домогосподарства ресурсів: праця (робоча сила, підприємницькі здібності) дозволяє отримувати такі доходи, як заробітна плата, премія, гонорар, інші грошові винагороди, змішаний дохід підприємця; рухоме та нерухоме майно, земля дають можливість отримувати орендну плату, доходи від земельних і майнових паїв, доходи від продажу цих активів; фінансові активи (депозити, цінні папери) приносять дивіденди, проценти, доходи від курсової різниці при їх продажу. Інші грошові надходження домогосподарства утворюються за рахунок запозичень, використання заощаджень (які не були «перетворені» у фінансові активи та зберігалися вдома), пенсій, стипендій, грошової допомоги від держави, родичів, підприємств, коштів, отриманих завдяки випадковим обставинам (виграш, приз, подарунок, страхове відшкодування, компенсація тощо).

Усі грошові надходження бюджету домогосподарств спрямовуються на здійснення витрат і заощадження. Витрати домогосподарства представляють собою сукупність грошових платежів на придбання товарів і послуг для задоволення особистих потреб, на виконання зобов'язань та інші цілі. Їх можна розділити на дві групи. По-перше, споживчі витрати, які спрямовуються на придбання продовольчих і непродовольчих товарів, а також послуг. Статистичні дані свідчать, що частка витрат на продовольчі товари у загальному обсязі витрат має стійку тенденцію до зниження зі зростанням грошових ресурсів домогосподарств. По-друге, неспоживчі витрати, до складу яких відносять сплату податків і внесків до фондів соціального страхування, витрати на особисте підсобне господарство, допомогу родичам та іншим особам, витрати на купівлю нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла та інші витрати інвестиційного характеру, а також сплату штрафних санкцій, процентів, аліментів тощо.

Крім здійснення витрат, домогосподарства заощаджують частину отриманих грошових ресурсів з метою забезпечення майбутніх витрат, збереження купівельної спроможності та приросту капіталу. Вибір форми збереження заощаджень багато в чому залежить від їх мети та довіри до фінансових інституцій. Так, якщо заощадження здійснюються з метою проведення додаткових виплат на випадок хвороби, безробіття, нещасних випадків, для пенсійного забезпечення, то доцільно спрямувати їх на придбання відповідних страхових полісів, внески до недержавних пенсійних фондів. При накопиченні коштів для купівлі товарів довгострокового користування, для збереження купівельної спроможності та забезпечення приросту капіталу доцільно розмістити заощадження на депозитному рахунку чи придбати цінні папери, валюту. Формою збереження заощаджень в умовах недовіри до фінансово-банківських інституцій і високих ризиків стає спрямування коштів на придбання нерухомості, антикваріату, товарів довгострокового користування.

Тема 13. СТРАХУВАННЯ. СТРАХОВИЙ РИНОК

Ключові терміни: *страхування; самострахування; колективні страхові фонди; державні страхові фонди; страховик; страхувальник; застрахований; страховий агент; страхові брокери; страхові платежі; страховий тариф; страхове відшкодування; страхова сума; страхова премія; страхове забезпечення; страховий збиток; страховий випадок; страхова подія; майнове страхування; страхування відповідальності; особисте страхування; страхування підприємницьких ризиків; обов'язкове страхування; добровільне страхування; пере-*

страхування; співстрахування; страховий захист; страхова послуга; страховий ринок; страховий портфель; страхове поле.

Вивчаючи дану тему, треба звернути увагу на складність і неоднорідність страхування як економічної категорії, що породжує певні розбіжності у визначенні його сутності. Слід досліджувати страхування як цілісну фінансово-економічну категорію, яка охоплює усю сукупність страхових відносин у суспільстві, тобто ті економічні відносини, які виникають у сфері приватного (комерційного) страхування, і ті економічні відносини, які виникають у сфері державного соціального страхування.

Суттєвими ознаками, що характеризують специфічність категорії страхування, є:

— страхові відносини виникають унаслідок існування ризику, який загрожує матеріальному добробуту людини;

— страхові відносини щодо створення і використання страхових фондів є розподільними і частково обмінними, зумовлені настанням страхових випадків. Разом з тим, вони виступають відносинами щодо перерозподілу ВВП;

— страхові відносини виникають з приводу створення і використання на принципах солідарності цільових грошових фондів, призначених для страхового захисту (страхові резерви або державі фонди соціального страхування);

— страхові відносини характеризуються високим ступенем невизначеності, вони носять імовірнісний характер;

— страхові відносини завжди юридично регламентовані (виникають в силу закону або обов'язково оформлені договором);

— страхові відносини можливі лише за умови, що існує майновий інтерес страхувальника (застрахованого). Відсутність майнового інтересу позбавляє страхові відносини правового підґрунтя.

Неоднозначність у визначенні економічної сутності страхування як об'єктивної економічної категорії обумовлює і різні підходи до питання щодо функцій страхування, яке дотепер залишається дискусійним. Учені виокремлюють від чотирьох до семи або навіть дев'яти функцій. При опрацюванні даного питання необхідно пам'ятати про відмінності між функціями та роллю страхування у суспільному відтворенні. Оскільки функції страхування є об'єктивним вираженням його сутності, визначають суспільне призначення категорії і допомагають глибше розкрити категоріальну природу страхування, його внутрішній зміст та зовнішні форми прояву, цілком обґрунтованим є виділення таких функцій страхування:

— захисна (в літературі її ще називають «ризикова»),

— розподільна (іноді у її складі виокремлюють ризикову, заощаджувальну, попереджувальну функції),

— капіталоутворювальна (поглинає функцію заощаджувальну, фінансову, інвестиційну та інші подібні, котрі називають вітчизняні та зарубіжні дослідники).

Розподільний характер страхових відносин пов'язаний із формуванням і використанням спеціального фонду страхових коштів. На практиці існує три основних форми створення страхових фондів: фонди самострахування (або їхня модифікація — фонди ризику), централізовані загальнодержавні резерви і фонди страховика. Необхідно з'ясувати переваги і недоліки кожної форми створення страхових фондів.

У зв'язку з відмінностями між об'єктами страхування всю сукупність страхових відносин поділяють на галузі: страхування майнове, соціальне, особисте, страхування відповідальності і страхування підприємницьких ризиків. У складі кожної галузі виділяють окремі підгалузі й види страхування. Так, залежно від форм власності майнове страхування поділяється на страхування майна державних і колективних підприємств, кооперативних і громадських організацій, майна громадян. Конкретними видами майнового страхування є, наприклад, страхування домашнього майна, засобів транспорту, врожаю сільськогосподарських культур. Підгалузями страхування підприємницьких ризиків є різі сфери комерційної діяльності: виробнича, брокерська, дилерська, банківська, біржова тощо.

Страхування може проводитися в обов'язковій і добровільній формі.

Вивчаючи питання організації страхових відносин і функціонування страхового ринку, необхідно звернути увагу на недопустимість ототожнення таких понять, як «страховий ринок» і «ринок страхових послуг». Страховий ринок як цілісне утворення являє собою сферу обмінно-розподільних фінансових відносин, які складаються між страхувальниками (застрахованими особами, вигодонабувачами, перестрахувальниками) щодо страхового захисту їх-

ніх майнових інтересів, і страховиками (перестраховиками), котрі забезпечують такий захист за певну плату (страхову премію) за рахунок грошових фондів у вигляді власного та залученого страхового капіталу.

Функціонування страхового ринку базується на таких принципах:

— демонополізація страхової справи;

— конкуренція страхових організацій з надання страхових послуг, залучення страхувальників і мобілізації грошових коштів у страхові фонди;

— свобода вибору для страхувальників умов надання страхових послуг, форм і об'єктів страхового захисту;

— надійність і гарантія страхового захисту.

Чинне законодавство України передбачає можливість створення страхових компаній у вигляді акціонерних товариств (відкритого і закритого типів), повних, командитних товариств і товариств з додатковою відповідальністю. Обов'язковим складовим елементом страхового ринку є спеціалізовані консалтингові фірми (компанії) страхових експертів.

Ринок страхових послуг охоплює лише ті фінансові відносини на страховому ринку, які є відносинами обміну, і які опосередковують купівлю-продаж послуг із страхового захисту. Саме ринок страхових послуг можна вважати механізмом, який поєднує інтереси носіїв попиту (споживачів страхових послуг) і пропозиції (страхові компанії). З цих позицій «ринок страхових послуг» — це поняття, яке є вужчим за поняття «страховий ринок». Разом з тим, ринок страхових послуг виступає визначальною частиною страхового ринку, оскільки саме тут відбувається акумуляція коштів страхувальників з подальшим перетворенням їх на інвестиційний капітал унаслідок діяльності страхових компаній на фінансовому ринку. «Двоїстість» страхового ринку випливає із «двоїстості» страхової діяльності. З одного боку, страхові компанії надають страхові послуги; з іншого боку, вони активно діють на фінансовому ринку.

Необхідно також звернути увагу на зв'язок між страховим ринком і фінансовим ринком. Страховий ринок не можна в повній мірі віднести ані до фінансового ринку, ані до ринку фінансових послуг. Страховий ринок одночасно є складовою як фінансового ринку (ринку грошей і ринку капіталів — оскільки на цих ринках страхові компанії розміщують свої капітали, використовуючи певні фінансові інструменти), так і ринку фінансових послуг, оскільки страхові компанії як фінансові посередники залучають кошти страхувальників, продаючи страхові послуги.

Головними суб'єктами ринку страхових послуг є страховики (перестраховики), страхувальники (перестрахувальники), страхові посередники (агенти та брокери), а об'єктами відносин між ними виступають страхові послуги у формі юридично оформлених страхових зобов'язань з надання страхового захисту, пропоновані страховиками. Таким чином, ринок страхових послуг пропонується розглядати як особливу сферу розподільних та обмінних грошових відносин, що виникають на ринку фінансових послуг між страховиками та страхувальниками з приводу купівлі-продажу послуг зі страхового захисту.

Особливу увагу слід звернути на поняття «страхова послуга», яка існує як у товарній, так і в нетоварній формі.

У вітчизняній системі соціального страхування перелік страхових послуг є обмеженим і включає законодавчо встановлені види загальнообов'язкового державного соціального страхування, до яких належать: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття; інші види, передбачені законами України (Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 16/98-ВР від 04.01.1998 р.). Страхова послуга у сфері соціального страхування не має товарної форми і не є об'єктом купівлі-продажу.

Соціальне страхування як самостійна сфера страхових відносин безпосередньо пов'язане із системою соціального захисту населення. Його мета — не локалізація ризику, а вкладення фінансових ресурсів для одержання певної вигоди чи послуги в майбутньому. Соціальним це страхування називається тому, що безпосередньо пов'язане із життєвими інтересами громадян і впливає на його соціальні гарантії та рівень матеріального добробуту. Загалом, із фінансового погляду, соціальне страхування — це вкладення ресурсів, їх нагромадження, перетворення в капітал, одержання доходу й повернення вкладених коштів у майбутньому.

Призначення пенсійного страхування — забезпечити стабільний рівень життя при досягненні пенсійного віку. Система пенсійного страхування може бути двох видів: державною і

недержавною (формування недержавних та відомчих пенсійних фондів). Особливостями системи державного пенсійного страхування є неперсоніфікований характер внесків (вони не нагромаджуються, а витрачаються відразу на виплату пенсій) та їх непрямий характер (внески до Пенсійного фонду здійснюються більшою мірою роботодавці і меншою — фізичні особи). Пенсії оплачуються сьогоднішніми поколіннями економічно активного населення. Така концепція пенсійного забезпечення підтримується багатьма, але висловлюється думка, що її необхідно вдосконалити, встановивши більшу залежність розміру пенсії від заробітку й стажу. Інші виходять з необхідності багатоканальної системи пенсійного забезпечення, де поряд із державним існують приватні пенсійні фонди, які можуть створюватися підприємницькими структурами, а також шляхом купівлі громадянами страхових пенсійних полісів у страхових компаній. За особистого пенсійного страхування страхова компанія здійснює виплати застрахованій особі у зв'язку з виходом на пенсію або з досягненням певного віку, передбаченого в договорі.

Ефективність додаткового пенсійного забезпечення доведена досвідом розвинутих країн, де політика пенсійного забезпечення ведеться у двох напрямах: гарантоване забезпечення мінімальної трудової пенсії і підтримка малозабезпечених верств населення; розширення можливостей громадян у самозабезпеченні своєї старості через додаткове нагромаджувальне страхування. Частка додаткової пенсії у пенсійному доході в Італії складає 15—16 %, у Франції — 35—40 %, у США — 75 %. Кількість пенсіонерів, які отримують недержавні пенсії, становить 70 % від усіх пенсіонерів Західної Європи.

Не менш актуальною є проблема медичного страхування. Посилаючись на досвід зарубіжних країн і Росії, пропонується запровадити обов'язкове медичне страхування і в Україні. На страховому ринку вже з'явилися добровільні види медичного страхування, але це не означає, що знайдено реальний шлях поліпшення медичного обслуговування населення.

Зовсім інший характер має страхова послуга у сфері комерційного страхування, де вона виступає об'єктом купівлі-продажу, специфічним товаром. Зрозуміло, що цей товар є «нематеріальним». Ціна страхової послуги знаходить своє виявлення у страховому тарифі. Повний страховий тариф (брутто-тариф) включає в себе нетто-тариф (він уособлює обсяг страхових зобов'язань і забезпечує отримання необхідних коштів для майбутніх виплат) і навантаження (забезпечує надходження коштів для утримання страхової компанії і прибуток). Ціна на страхові послуги складається на конкурентній основі під впливом попиту і пропозиції. У фаховій літературі можна зустріти найрізноманітніші думки з приводу визначення об'єкта купівлі-продажу на страховому ринку: страховий захист, види страхування, страхові продукти.

Тема 14. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Ключові терміни: *фінансовий ринок; ринок цінних паперів; фондовий ринок; ринок грошей; валютний ринок; кредитний ринок; ринок капіталів; первинний і вторинний ринок; організований і неорганізований фінансовий ринок; біржовий і позабіржовий фондовий ринок; фінансові інструменти; цінні папери; акція; облігація; вексель; похідні цінні папери; капіталізація цінних паперів; курс валют; процентні ставки; курс цінних паперів; хеджування; диверсифікація; емітенти, інвестори; професійні учасники ринку цінних паперів; депозитарії; реєстратори; фондові і валютні біржі; компанії з управління активами; ринок фінансових послуг; фінансове посередництво; фінансовий консалтинг; аудит; лізинг; факторинг.*

Вивчення фінансового ринку передбачає засвоєння низки питань, першим з яких є сутність фінансового ринку та функції, які він виконує. Далі необхідно знати, які фінансові інструменти обертаються на цьому ринку. Класифікація фінансового ринку дозволяє виділити його сегменти. Важливо засвоїти, які суб'єкти діють на фінансовому ринку, та які органи здійснюють регулювання їхньої діяльності. Крім того, слід вияснити сутність ринку фінансових послуг і його зв'язок з фінансовим ринком.

На фінансовому ринку виникають економічні відносини з приводу купівлі-продажу тимчасово вільних грошових ресурсів і грошових капіталів, а також фінансових інструментів. Необхідно уяснити, що передумови для функціонування фінансового ринку створюють: існування пропозиції тимчасово вільних грошових ресурсів і попиту на них; вільне ціноутворення, яке потрібне для ефективної взаємодії попиту і пропозиції; фінансова стабільність, правова захищеність і відсутність крупних систематичних ризиків як ринкових, так і неринкових, що пов'язано з кредитною природою специфічного «товару», який купується-продається на фінансовому ринку.

Сутність фінансового ринку проявляється у його функціях, до яких можна віднести: перетворення заощаджень у капітал; інвестування капіталу, чим забезпечується безперервне розширене відтворення та участь інвесторів у прибутках позичальників; перерозподіл (перелив) грошових ресурсів і капіталів (внутрішньо- і міжгалузевий, міжтериторіальний, між секторами економіки, між країнами). Необхідно звернути увагу, що в літературі питання щодо функцій фінансового ринку є дискусійним.

Акти купівлі-продажу на фінансовому ринку оформляються за допомогою фінансових інструментів — цінних паперів, кредитних, депозитних та інших угод. Одна із сучасних тенденцій розвитку фінансового ринку полягає у посиленні його сек'юритизації. Це означає, що все більше операцій на фінансовому ринку опосередковується цінними паперами. Цінні папери представляють собою стандартизовані контракти, що забезпечує основу для їх вільного обігу. Цінні папери можна поєднати в наступні групи: пайові інструменти (або інструменти власності); боргові інструменти (або інструменти позики); гібридні інструменти, які поєднують ознаки пайових і боргових цінних паперів (до них відносять привілейовані акції та конвертовані облігації); похідні цінні папери (вони дають право на купівлю-продаж протягом встановленого строку цінних паперів).

Конкретні види цінних паперів, які можуть обертатися на фінансовому ринку, визначаються законодавством. Так, в Україні цінні папери та їх види визначено законом України «Про цінні папери та фондовий ринок».

Фінансовий ринок є складним і неоднорідним, тому існує значна кількість підходів до його структуризації. При цьому доцільно звернути увагу на такі його сегменти:

1) за строками фінансових інструментів і цілей залучення грошових ресурсів:

- ринок грошей (слугує потребам простого відтворення, характеризується короткостроковими позиковими операціями),
- ринок капіталів, де діють довгострокові (більше 1 року) кредитні угоди та довгострокові і безстрокові цінні папери;

2) за видами фінансових інструментів:

- ринок цінних паперів, де обертаються коротко-, довгострокові та безстрокові цінні папери. Необхідно звернути увагу, що ринок цінних паперів більшість дослідників і вітчизняне законодавство ототожнює з фондовим ринком,
- кредитний ринок, де діють коротко- та довгострокові кредитні угоди; цей ринок також називають ринком банківських позичок;

3) за стадіями обігу фінансових інструментів:

- первинний ринок, на якому фінансові інструменти розміщаються вперше серед постачальників фінансових ресурсів, а залучені кошти отримує покупець фінансових ресурсів,
- вторинний ринок, де відбувається обіг (перепродаж) раніше розміщених фінансових інструментів;

4) за ступенем організованості:

- організований,
- неорганізований.

Організований ринок може бути біржовим та організаційно оформленим позабіржовим ринком. Провідну роль на організованому ринку відіграють біржі (фондові, валютні, біржі деривативів), а на позабіржовому ринку — торговельно-інформаційні системи.

На фінансовому ринку функціонує значна кількість суб'єктів. Це можуть бути юридичні особи, фізичні особи та держава. Доцільно розглянути їх з точки зору окремих сегментів фінансового ринку. По-перше, на кредитному ринку зазначені суб'єкти діють як покупці (позичальники), продавці (кредитори), посередники та регулятори ринку. Основну роль на кредитному ринку відіграють установи банківської системи, діяльність яких регулює Національний банк України, та небанківські фінансові установи (кредитні спілки, ломбарди тощо), контроль за якими здійснює Нацкомфінпослуг. По-друге, на ринку цінних паперів діють емітенти, інвестори (індивідуальні та інституційні), посередники. Регулювання цього ринку здійснює Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР).

Слід враховувати, що кругообіг цінних папері потребує спеціальних фінансових послуг, які надають посередники — професійні учасники ринку цінних паперів, що діють на підставі ліцензії. Сюди відносять діяльність з торгівлі цінними паперами (брокерська, дилерська діяльність, андеррайтинг, управління цінними паперами); управління активами інституційних інвесторів; діяльність зберігачів, депозитаріїв, реєстраторів; розрахунково-клірингові послуги, діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку (її здійснюють фондові біржі та торговельно-інформаційні системи).

Професійні учасники можуть утворювати саморегулівні організації — неприбуткові об'єднання з метою вироблення спільних стандартів діяльності на ринку цінних паперів. Держава може делегувати саморегулівним організаціям частину повноважень у сфері регулювання ринку цінних паперів.

Важливо звернути увагу на те, що розвиток фінансових послуг досяг такого рівня, що можна говорити про існування ринку фінансових послуг, на якому виникають економічні відносини з приводу купівлі-продажу специфічного товару — професійної фінансової послуги. На цьому ринку можна виділити такі сегменти: ринок банківських послуг, діяльність на якому регулює Національний банк України; послуги на ринку цінних паперів, який регулює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; інші послуги (страхові, лізингові, факторингові, послуги кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, ломбардів тощо), надання яких регулює Нацкомфінпослуг (Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг). Окрім того, контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг здійснює Антимонопольний комітет України щодо запобігання монополізації ринків, зловживання монопольним становищем, обмеження конкуренції, здійснення контролю за концентрацією суб'єктів ринків та сприяння розвитку добросовісної конкуренції.

Аналіз сучасного стану систем державного регулювання ринків фінансових послуг дозволяє стверджувати про існування тенденції до централізації функцій органів державного регулювання та їх передачі єдиному органу — мегарегулятору. Можна погодитись із думкою багатьох науковців і практиків щодо створення в Україні окремої фінансової установи з повноваженнями проведення фінансового нагляду та регулювання на консолідованій основі із назвою «Державна інспекція фінансового нагляду», яка б володіла повною незалежністю (інституційною, функціональною, фінансовою тощо) та сприяла підвищенню стабільності та ліквідності фінансових ринків завдяки більш скоординованим управлінським заходам.

Тема 15. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Ключові терміни: *державний фінансовий менеджмент; фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання; фінансове планування; фінансове прогнозування; фінансовий контроль; фінансовий моніторинг; фінансовий контролінг; податковий менеджмент; адміністрування податків; бюджетний менеджмент; бюджетування; програмно-цільові бюджети.*

Вивчаючи дану тему слід виходити з того, що об'єктивність функціонування фінансів в економічній системі зумовлює об'єктивність фінансового менеджменту.

Фінансовий менеджмент необхідно розглядати як специфічну сферу управлінської діяльності, пов'язаної з організацією формування, розподілу і використання фондів фінансових ресурсів на рівні держави, підприємницьких структур, інших господарських суб'єктів і громадян (домогосподарств), якщо вони здійснюють фінансові операції.

Кожна система управління, в тому числі і управління фінансами, складається з двох взаємопов'язаних частин — об'єкта (керована система) і суб'єкта (керуюча система). Визначальним є знання об'єкта управління, адже без цього процес управління є неможливим. Оскільки фінансові фонди формуються як на макро-, так і на мікрорівнях, то цілком слушним є виділення менеджменту державних фінансів (об'єкт — фінансові фонди держави) і менеджменту фінансів суб'єктів господарювання (об'єкт — фінансові фонди господарюючих структур). Суб'єкт фінансового менеджменту впливає на об'єкт через фінансовий механізм за допомогою використання певних фінансових інструментів, до яких належать податки і збори, фінансові норми, фінансові ліміти, фінансові стимули і санкції тощо.

Менеджмент державних фінансів можна визначити як специфічну форму управлінської діяльності держави, пов'язану з організацією формування, розподілу і використання централізованих фондів фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні державних органів управління. Понад 70 % цих фондів становлять кошти бюджетів, тому бюджетний менеджмент слід розглядати як основну складову управління державними фінансами. Опановуючи змістовну характеристику бюджетного менеджменту, студент повинен звернути увагу на такі питання:

1. визначення і характеристика об'єкта бюджетного менеджменту;
2. визначення суб'єктів бюджетного менеджменту як сукупності органів управління бюджетом;

3. визначення складових бюджетного менеджменту, до яких відносять: бюджетне планування й прогнозування, організацію виконання бюджету, облік виконання бюджету, контроль за виконанням бюджету.

Слід зауважити, що в Україні бюджетне планування та організація виконання бюджету покладаються на органи виконавчої влади й оперативного управління бюджетом і виконуються ними в межах бюджетного процесу. Завдання бюджетного обліку — забезпечити систему управління необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень. Обов'язковими є такі вимоги до обліку: повнота, достовірність, своєчасність. Контроль передбачає законодавчо встановлений порядок перевірки повноти та правильності витрачання бюджетних коштів. Одним із засобів контролю є аудит, призначений для перевірки адресного витрачання бюджетних коштів. Державному аудиту підлягають як сам бюджет, так і ефективність діяльності фінансованих з бюджету структур.

Особливу увагу необхідно звернути на сучасні технології бюджетного менеджменту, зокрема, на бюджетування, яке є, по суті, продовженням прийомів ринкового вибору в державному секторі. Відомо, що на рубежі XX і XXI століть було спростовано твердження, що діяльність держави у сферах економіки і фінансів приречена бути збитковою, неефективною і дефіцитною. Сучасні економічно і соціально розвинені держави нагадують гігантські фірми, підпорядковані реалізації сукупності оптимально поєднаних цілей за мінімальних витрат. Таким чином, можна стверджувати, що бюджетування ґрунтується на врахуванні соціально-економічних факторів, які зумовлюють державні потреби і відповідні витрати коштів. Центральна проблема бюджетування — на яких підставах робити суспільний вибір, і за яких умов видатки бюджету матимуть найбільшу корисність, тобто забезпечать більше благ, вигід і потреб. Отже, в основі технології бюджетування лежить проблема оптимального розподілу ресурсів, оскільки потреби, на відміну від ресурсів, необмежені.

Виходячи із зазначеного, можна визначити сутність бюджетування як сукупності технологічних процедур бюджетної роботи з аналітично-розрахункової підготовки бюджетів, кошторисів і державних програм за допомогою порівняння відносної корисності альтернативних варіантів витрачання бюджетних коштів на конкретні види державної діяльності з урахуванням вартості витрат на досягнення кінцевого результату й упущених вигод.

На Заході, зокрема, в США, Канаді, Німеччині були розроблені спеціальні технології бюджетування, що об'єднують аналіз прийняття бюджетних рішень та управління бюджетним господарством на державному, регіональному й місцевому рівнях.

У кінцевому підсумку через процеси бюджетного менеджменту, бюджетного адміністрування та бюджетування визначають, яку роботу треба виконати, які надати послуги і блага, які потреби задовольнити, а понад усе — яких державних цілей досягти, та які суспільні послуги виконати через відповідне розміщення бюджетних коштів.

Поряд з бюджетним менеджментом як відокремлену складову менеджменту державних фінансів виділяють податковий менеджмент. Характеризуючи сутність податкового менеджменту, слід виходити із суспільного призначення податків як фінансового підґрунтя існування держави та знаряддя перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб. Отже, податковий менеджмент можна визначити як сукупність дій, прийомів та методів (способів) організації податкових відносин та руху податкових платежів з метою забезпечення формування дохідної частини бюджету та впливу податків на соціально-економічний розвиток держави.

Складовими податкового менеджменту держави є:

— податкове планування і прогнозування,
— податковий облік,
— податковий контроль.

Розкриваючи сутність окремих складових податкового менеджменту, слід звернути увагу на те, що процес організації сплати податків і контроль за цим процесом ще називають адмініструванням податків. На рівні платників податків процес нарахування податків, оформлення податкової звітності та внесення сум податків до бюджету має назву «податкове рахівництво».

Фінансовий менеджмент як система і механізм управління фінансами суб'єктів господарювання — це специфічна сфера управлінської діяльності, пов'язана з організацією руху грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням грошових доходів і фондів, необхідних для досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства. Фінансовий менеджмент на мікрорівні включає: фінансове планування і прогнозування; облік, контроль і аналіз. Конкретні форми і методи реалізації цих складових визначаються фінансовою політикою підприємства, яка спрямована на досягнення високих рівнів рентабельності, ліквідності і платоспроможності.

Політика управління окремими аспектами фінансової діяльності підприємств залежить від умов їх господарювання, масштабів і галузевих особливостей діяльності, кваліфікаційного рівня фінансових менеджерів, допустимого рівня ризику. Слід уяснити, що фінансовий менеджмент спрямований на задоволення інтересів власників капіталу підприємства, а тому основною метою фінансового менеджменту в кінцевому рахунку є максимізація ринкової вартості підприємства. Ефективність реалізації основної мети фінансового менеджменту визначається обґрунтованістю його стратегії і тактики.

Серед поширених технологій корпоративного фінансового менеджменту виділяють бюджетування і контролінг. Шляхом бюджетування доходів і витрат створюється система наскрізного планування і контролю. Контролінг включає:

— визначення мети підприємства,

— поточний збір і обробку інформації для прийняття управлінських рішень,

— здійснення функцій контролю відхилення фактичних показників діяльності від планових,

— підготовка рекомендацій для прийняття рішень.

Термін «контролінг» іноді ототожнюють з управлінським обліком. Але контролінг є більш інформаційно ємним поняттям, оскільки він включає не тільки чисто облікові функції, а й увесь спектр управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства.

Управлінські рішення домогосподарств пов’язані з їх інвестиційною діяльністю та формуванням інвестиційного портфеля. Управління інвестиційним портфелем домогосподарств потребує не тільки повсякденного аналізу вартості його активів, а й проведення певних операцій, спрямованих на зміни його структури. Таке управління можуть проводити самі громадяни або менеджери комерційних банків, інвестиційних компаній та інших фінансових посередників.

Тема 16. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Ключові терміни: *фінансова безпека держави; бюджетна безпека; боргова безпека; дефолт; золото-валютні резерви; стійкість національної валюти; ефективність фінансового ринку; біржові гарантії угод; фінансова стабільність підприємств.*

Фінансова безпека є складовою економічної безпеки. Первісно вона була пов’язана, перш за все, з питаннями зовнішньоекономічної діяльності; пізніше — з функціонуванням окремих суб’єктів господарювання — підприємств, установ, організацій, фінансових інституцій. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації проблема фінансової безпеки вийшла на вищий рівень, набула нової якості, її досягнення та підтримання потребує серйозного державного регулювання.

Вивчаючи фінансову безпеку, слід розуміти, що це явище є складним і неоднозначним. На сьогодні не існує такого її визначення, яке повністю охопило б всі її сутнісні характеристики. За своїм змістом фінансова безпека — це фінансовий стан суб’єкта (фізичної чи юридичної особи, держави, суспільства), який характеризується достатністю фінансових ресурсів для безперервного забезпечення індивідуальних, виробничих і суспільних потреб, а також фінансових резервів для запобігання та протидії негативному впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Необхідність фінансової безпеки зумовлена невизначеністю і наявністю ризиків у здійсненні фінансової діяльності.

Стан безпеки не означає відсутність загроз чи впливу негативних факторів, а відображає здатність протидіяти небезпекам і загрозам. Фінанси мають надзвичайно важливе значення для підтримання економічної безпеки, оскільки протидія негативному впливу потребує достатніх резервів (у грошовій чи натуральній формі), для чого потрібні фінансові ресурси. Вищезазначене дозволяє уяснити, яку роль відіграє фінансова безпека у контексті економічної безпеки в цілому.

Фінансова безпека передбачає існування ефективної системи захисту. Система забезпечення фінансової безпеки включає:

1) суб’єкти, що забезпечують фінансову безпеку. Це різноманітні організаційні структури, перш за все, органи державної влади і управлінні, адміністрації підприємств, установ, організацій, які мають відповідні повноваження і виконують функції щодо забезпечення фінансової безпеки;

2) система фінансового контролю (моніторингу), основна мета якого — раннє виявлення погіршення фінансового стану на основі адекватного інформаційного забезпечення, аналізу і

прогнозування. Звідси випливає, що контрольна функція фінансів створює одну з центральних передумов для фінансової безпеки;

3) заходи протидії випадковим чи навмисним фінансовим небезпекам (політичні, економічні, правові, організаційні, інформаційні), які в межах своїх повноважень виробляються відповідними суб'єктами;

4) фінансові методи та інструменти, за допомогою яких втілюються в життя розроблені заходи;

5) ресурсна база, що формується шляхом утворення фінансових резервів і страхування. Потрібно звернути увагу, що для формування резервів не повинні відволікатися кошти, що знаходяться в обігу, так як це зашкодить безперервному процесу розширеного відтворення.

Дана система захисту повинна бути стійкою (діяти в постійному режимі), надійною (здатною функціонувати в будь-яких умовах), гнучкою (здатною адекватно реагувати на зміну внутрішніх і зовнішніх умов).

Фінансова безпека може забезпечуватися у різні способи: по-перше, це індивідуальний захист (кожен суб'єкт самостійно контролює свої фінансові операції і дбає про захищеність своїх коштів); по-друге, професійний захист, який можуть здійснювати спеціалізовані служби, суб'єкти фінансової інфраструктури, що надають відповідні послуги, у тому числі інформаційні та рейтингові; по-третє, державний захист, який проводиться з боку державних органів, що регулюють і контролюють діяльність у фінансовій сфері.

Фінансову безпеку доцільно розглядати у контексті її окремих складових, до яких можна віднести:

- виходячи з суб'єктів, які здійснюють фінансову діяльність: фінансова безпека держави, фінансова безпека суб'єктів господарювання, фінансова безпека фінансових інституцій (банків, страхових компаній тощо), фінансова безпека домогосподарств;
- виходячи з напрямів захисту: бюджетна безпека, боргова безпека, валютна безпека, безпека інвестицій тощо. На практиці фінансова безпека передбачає захист наявних коштів, досягнення раціонального співвідношення між власними і запозиченими ресурсами, забезпечення кредитів, захищеність активів та інвестицій та інше.

Особливу увагу при вивченні питань даної теми слід приділити фінансовій безпеці держави. Фінансова безпека держави визначається здатністю держави забезпечити фінансову стабільність, ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. Вона має зовнішні і внутрішні аспекти. У зовнішньому плані — це, передусім, забезпечення фінансової незалежності та фінансового суверенітету. До зовнішніх викликів фінансовій безпеці держави можна віднести: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо і дефіцит платіжного балансу; залежність країни від отримання іноземних кредитів; нераціональне їх використання; нерегульований приплив іноземного капіталу та надання йому переваги порівняно з вітчизняним тощо.

Внутрішніми викликами являються: відсутність достатнього золото-валютного запасу; неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків; високий рівень інфляції; нерозвиненість фінансового і страхового ринків; дефіцит державного бюджету; платіжна криза; зростання тіньової економіки, посилення її криміналізації, нелегальний перетік валютних коштів вітчизняних підприємців за кордон та ін.

В умовах зростання рівня інтеграції та консолідації фінансових ринків проблема фінансової безпеки виходить за межі національних кордонів і набуває міжнародного значення.

При розгляді даної теми необхідно також звернути увагу на питання формування критеріальних вимог (індикаторів) фінансової безпеки. Серед індикаторів фінансової безпеки держави виділяють: обсяг ВВП, темпи його приросту (падіння); відношення загального обсягу інвестицій (внутрішніх та іноземних) до ВВП — повинно бути в межах 20—25 % ВВП; частка іноземних інвестицій у сукупних капітальних вкладеннях — у високорозвинених країнах 20—25 %; обсяг іноземних кредитів — економічно безпечним для держави є показник, що не перевищує 70 % обсягів її річного експорту; співвідношення між прямими та портфельними інвестиціями — у країнах, що розвиваються, портфельні інвестиції зазвичай вдвічі перевищують прямі; рівень і темпи інфляції — не більше 20 % на рік; співвідношення між темпами зростання грошової маси і споживчих цін — порогове значення приросту зведеного індексу споживчих цін не більше 2 % на рік; обсяг іноземної валюти до обсягу готівкових гривень — порогове значення 10 %; обсяг валютних резервів — вважається достатнім, якщо він покриває тримісячний імпорт і становить приблизно 25 % річного обсягу імпорту; рівень бюджетного дефіциту — не більше 3 % ВВП; розмір державного боргу (внутрішнього і зовнішнього) — не більше 60 % ВВП; обсяг зростання державного боргу за рік — не повинен перевищувати річного обсягу

державних капіталовкладень; відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП — порогове значення 30 %; відношення обсягу зовнішнього боргу до загальних валютних надходжень країни — сума коштів на обслуговування зовнішнього боргу не повинна перевищувати 25 % загальних валютних надходжень; відношення валового державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг — межею небезпеки вважається перевищення суми боргу порівняно з експортом у 2 рази, а підвищена небезпека — у 3 рази; відношення короткострокової зовнішньої заборгованості до поточних бюджетних надходжень — не повинно перевищувати критичного рівня — 40 %; відношення сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів бюджету — повинно становити не більше 30 %.

Відповідно визначаються індикатори фінансової безпеки господарюючих структур, домогосподарств, банківської системи, фондового ринку та інших суб'єктів.

Конкретна кількісна характеристика показників фінансової безпеки дозволяє проводити постійний і ретельний їх моніторинг. Наближення їх до гранично припустимої величини свідчить про нарощування загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних (порогових) значень — про входження суспільства в зону нестабільності та соціальних конфліктів, тобто про реальний підрив економічної безпеки.

Однією з найрозвиненіших на сьогодні є банківська безпека, яка охоплює широке коло питань, починаючи від фізичного захисту, закінчуючи інформаційним. У сфері державних фінансів найбільшого теоретичного і практичного розроблення отримала боргова безпека.

На практиці фінансова безпека пов'язана, передусім, з протидією незаконним способам отримання, привласнення і витрачання грошових коштів, а також з протидією розвитку негативних процесів — інфляції, неплатежів, підтримання належної платоспроможності та ліквідності тощо. Центральне значення при цьому мають нормативно-правова база і правова захищеність, інформаційне забезпечення і фінансовий контроль.

Тема 17. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

Ключові терміни: *міжнародні фінанси; світовий фінансовий ринок; міжнародна валютна система; міжнародні валютні операції; міжнародний валютний фонд; група Світового банку; Банк міжнародних розрахунків; Лондонський і Паризький клуби кредиторів; міжнародні розрахунки; платіжний баланс; міжнародні фінансові організації; міжнародне фінансове право; офшорні зони.*

Опанування теоретичних засад міжнародних фінансів передбачає, перш за все, розкриття їх економічної сутності. Цілком очевидно, що глобалізаційні процеси в економіці не могли не позначитись на фінансовій сфері. В основі фінансової глобалізації лежить вільний рух капіталів і валюти, перетинання ними національних кордонів, що призводить, у свою чергу, до формування глобальних фінансових ринків і світового фінансового середовища. Отже, об'єктивною основою становлення і розвитку міжнародних фінансів виступають закономірності міжнародного (світового) кругообігу функціонуючого капіталу, на одному полюсі якого виникають тимчасово вільні кошти, на іншому — постійно з'являється попит на них.

Визначаючи міжнародні фінанси як економічну категорію, можна стверджувати, що це сукупність перерозподільних відносин з приводу формування і використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення безперервності і рентабельності суспільного відтворення на міжнародному (світовому) рівні та задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення. За допомогою міжнародних фінансів здійснюється міждержавний перерозподіл фінансових ресурсів.

Регулювання міжнародних фінансових відносин здійснюється за допомогою міжнародного фінансового права, яке реалізується у вигляді двосторонніх і багатосторонніх угод, актів міжнародних конференцій і документів міжнародних організацій. Крім того, активний процес регулювання міжнародних фінансів здійснюється через регулярні наради «великої вісімки» та «великої двадцятки», які приймають найважливіші стратегічні рішення; діяльність Паризького клубу, який об'єднує держав-кредиторів, що регулюють та уніфікують підходи кредиторів до того чи іншого боржника; Лондонського клубу, який об'єднує найбільших приватних кредиторів, що виробляють спільну політику приватних комерційних банків стосовно боржників і т. ін. Таким чином, можна зробити висновок, що міжнародні фінанси відображають діяльність не тільки міжнародних організацій і фінансових інститутів. Це досить розгалужена структура з множинністю державних, приватних і власне міжнародних елементів, через які здійснюється регулювання міжнародних фінансових зв'язків.

Міжнародна фінансова система, з одного боку, обслуговує міждержавний рух товарів, послуг і факторів виробництва, а з іншого — відіграє самостійну роль, яка виявляється через функціонування міжнародних фінансових ринків. Головне призначення міжнародного фінансового ринку полягає у забезпеченні перерозподілу між країнами акумульованих вільних фінансових ресурсів для сталого економічного розвитку світового господарства й одержання від цих операцій певного доходу.

Розглядаючи міжнародний фінансовий ринок, слід чітко уявляти, яку інституційну структуру він має, які інструменти знаходяться в обігу на ньому, якими показниками характеризується його діяльність.

Міжнародний фінансовий ринок можна поділити на такі сегменти: міжнародний валютний ринок, міжнародний ринок кредитних ресурсів і міжнародний ринок цінних паперів. У фінансовій літературі ринок кредитних ресурсів і ринок цінних паперів називають ринком позичкових капіталів. Деякі економісти з цього питання мають іншу думку, що свідчить про його дискусійний характер. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що теоретичне розмежування сегментів міжнародного фінансового ринку може втратити своє значення, що, в першу чергу, пов'язано з процесами сек'юритизації. Суть сек'юритизації полягає в тому, що банк емітує під частину дохідних активів (іпотечних чи споживчих позик) цінні папери і реалізує їх на відкритому ринку.

Характеризуючи окремі сегменти міжнародного фінансового ринку, необхідно розкрити їх сутність і функціональне призначення. Валютний ринок — це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах. Серед суб'єктів валютного ринку слід виділити:

— державні установи, серед яких центральне місце посідають центральні банки та казначейства окремих країн;

— комерційні банківські установи, які забезпечують валютне обслуговування зовнішніх зв'язків;

— валютні біржі та валютні відділи товарних і фондових бірж;

— юридичні та фізичні особи, що зайняті у різноманітних сферах зовнішньоекономічної діяльності;

— міжнародні фінансові організації.

Основні суб'єкти міжнародного валютного ринку — великі транснаціональні банки, які мають розгалужену мережу філіалів.

На сьогодні сформувалися такі найбільші регіональні валютні ринки:

— європейський (з центрами в Лондоні, Франкфурті-на-Майні, Парижі, Цюріху);

— американський (з центрами в Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі, Монреалі);

— азіатський (з центрами в Токіо, Гонконгу, Сінгапурі, Бахрейні).

Денний оборот на трьох найбільших валютних ринках світу (Лондон, Нью-Йорк, Токіо) становить понад 1,5 трлн дол. Річний обсяг на світових валютних ринках сягає 250 трлн дол. США.

Конкретною формою прояву валютних відносин є валютні операції, які пов'язані з переходом права власності на валютні цінності. При здійсненні валютних операцій важливого значення набуває встановлення валютного курсу. Як економічна категорія валютний курс являє собою ціну грошової одиниці однієї країни, виражену в грошових одиницях інших країн. Курс національної валюти до іноземної визначається і встановлюється через валютне котирування.

Валютне котирування — це встановлення курсів іноземних валют відповідно до діючих законодавчих норм і практики, що склалася. Котирування валют здійснюють державні (національні) або найбільші комерційні банки. Вони встановлюють офіційний курс валют. Ринковий курс валют формується на валютному ринку під впливом попиту і пропозиції.

Найстотніший вплив на валютний курс має стан платіжного балансу тієї або іншої країни. Якщо він є активним, то й курс валюти має тенденцію до підвищення, і навпаки, якщо, наприклад, певна крана має пасивний платіжний баланс, то це значить, що за певний період її валютні витрати перевищують надходження із-за кордону. За цих умов пропозиція валюти цієї країни на світових ринках зросте, і коли перевищить попит, її курс впаде.

Міжнародний ринок позичкових капіталів являє собою глобальну систему акумулювання вільних фінансових ресурсів та їх надання позичальникам із різних країн приватними позикодавцями на принципах ринкової конкуренції. Виникнувши в 50-ті роки XX ст. цей ринок до кінця XX ст. перетворився на одне з найважливіших джерел ресурсів і визначальний фактор господарського життя.

Значним і динамічним сегментом міжнародного ринку позичкових капіталів є ринок синдикованих позик, принципом діяльності якого є створення синдикатів, пулів або консорціумів для надання великих банківських кредитів. Серед найбільших кредиторів можна назвати банки Бенілюксу, Великобританії, Німеччини, Італії, Швейцарії та Японії. Серед одержувачів позик переважають країни Азії, частка яких становить майже 54 %, Латиської Америки — 13 %, Африки — 7 %.

Кредити надаються коротко-, середньо- і довгострокові. Залежно від суб'єкта кредитування кредити поділяються на приватні, урядові й кредити міжнародних організацій. Міжнародні кредити поділяються також на забезпечені й бланкові. Забезпечені кредити надаються під цінні папери, нерухоме майно, векселі, товарні документи. Бланкові кредити надаються найнадійнішим позичальникам під вексель. За призначенням міжнародні кредити поділяються на зв'язані й фінансові. Зв'язані мають строго цільовий характер, тобто спрямовуються на закупівлю певних товарів або оплату послуг. Фінансові кредити можуть бути спрямовані на будь-які цілі, включаючи погашення заборгованості за кредитами, інвестування та інші цілі.

Важливим сегментом міжнародного ринку позичкового капіталу є міжнародні ринки цінних паперів — бондів (облігацій), векселів, акцій та ін. Останніми роками набули поширення бонди, конвертовані в акції, значно зросла частка євробондів у євро.

Усього в світі щорічно обертається акцій та облігацій на астрономічну суму понад 40 трлн дол. США. Основними фінансовими центрами, де торгують євро паперами, є Лондон, Цюріх, Люксембург. Загалом частка п'яти промислово розвинених країн (США, Японії, Німеччини, Великобританії і Франції) становить понад 70 % усього обсягу світового ринку цінних паперів.

Міжнародний ринок цінних паперів є фактором, який полегшує різним господарським суб'єктам доступ до міжнародного ринку вільних капіталів і прискорює світовий процес економічного зростання. Сьогодні він є основним інститутом, який регулює міжнародне інвестування.

Стосовно інституційної структури міжнародного фінансового ринку слід зазначити, що на ньому працюють:

— міжнародні фінансові інститути (МВФ, МБРР та МФК, ЄБРР та інші). Їх діяльність у рамках глобального середовища полягає, головним чином, у забезпеченні процесів координації та напрацюванні нових норм нагляду та регулювання, а також наданні фінансової (кредитної) допомоги країнам, які цього потребують (у тому числі в умовах, коли доступ до інших джерел фінансування ускладнений);

— світові фінансові центри, географічно розташовані в розвинених країнах: у Лондоні, Токіо, Нью-Йорку, Франкфурті-на-Майні, Гонконгу і Сінгапурі. Вони виконують роль світової скарбниці, тобто монополії на міжнародні фінансові ресурси;

— світові клуби кредиторів. Це клуби, які виникли шляхом об'єднання найпотужніших міжнародних банків;

— транснаціональні банки і транснаціональні корпорації (ТНБ і ТНК) представляють сьогодні еліту світового бізнесу, яка з метою отримання додаткового прибутку сприяє саме тому, що тимчасово вільні кошти інвестуються у виробничі і фінансові структури за кордоном;

— міжнародні фонди страхування і хеджування, що спеціалізуються на спекулятивних операціях;

— фінансові посередники розвинених країн світу, які безпосередньо беруть участь у роботі світового фінансового ринку;

— регіональні валютно-монетарні союзи, котрі виникають у мажах об'єднань країн певного регіону. Яскравими прикладами таких інституцій є Європейський валютний союз і Європейський центральний банк. Відбувається створення єдиного європейського ринку капіталів на базі фондових бірж Європейського Союзу, а саме Амстердамської, Брюссельської та Паризької;

— офшорні фінансові центри. Вони являють собою такі регіони і райони, де юридичні особи можуть отримувати вигідні процентні ставки за депозитами і кредитами завдяки низькому або пільговому оподаткуванню, ліберальному валютному контролю, а також низьким вимогам щодо обсягів обов'язкових резервів банків.

При вивченні даної теми необхідно детальніше розібратись у функціях міжнародних організацій і міжнародних фінансових інститутів і зрозуміти, що їх діяльність є важливою складовою світового та регіонального співробітництва та інтеграції.

Необхідно також зупинитись на ролі та перебігу світової фінансово-економічної кризи та її безпосередніх наслідках:

— посиленні глобальних тенденцій до зміцнення регулювання та нагляду міжнародних фінансових ринків та їх учасників (на рівні окремих держав, груп країн і міжнародних організацій);

— зростанні співробітництва держав і центральних банків у подоланні наслідків кризи;

— підвищенні ролі найбільших нових ринкових економік у світовій фінансовій системі;

— посиленні конкуренції між розвиненими економіками за потоки капіталу, появі загрози «валютних воєн».

Тема 18. ФІНАНСИ КРАЇН З РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Ключові терміни: *бюджетна політика, податкова структура, корпоративний податок, податки на споживання, подвійне оподаткування, імпутаційна система, офшорні зони, митні зони, валютні зони.*

Перш за все, при вивченні цієї теми необхідно виділити загальні тенденції розвитку фінансів у розвинених країнах. По-друге, варто звернути увагу на особливості побудови бюджетних систем і міжбюджетних відносин, податкових систем, а також соціального страхування. Звернення в цьому питанні саме до державних фінансів, зумовлено тим, що фінансова діяльність у приватному секторі виходить із загальних підходів, які багато в чому є уніфікованими, а основні відмінності проявляються в державних фінансах.

Високорозвинені індустріальні країни з доходом на душу населення значно вищим за середній входять до Організації економічного співробітництва і розвитку, яка нараховує на сьогоднішній день 24 країни. За даними Світового банку, в цих країнах проживає 15,4 % населення планети, що використовує 72,2 % світових доходів, на них припадає 82 % імпорту і 80 % світового експорту. Розвиток фінансів у країнах з розвиненою ринковою економікою знаходиться під впливом сучасних процесів соціально-економічного і політичного розвитку. Тому доцільно вияснити, що це за процеси. Найбільш важливими з них є: глобалізація та інтернаціоналізація господарського життя; визначальна роль у розвитку належить інноваційно-інформаційним технологіям; жорстка боротьба за залучення світових потоків капіталів; поглиблення протиріч між країнами та загострення конкуренції між ними; пошук оптимального співвідношення між державним і приватним секторами; загострення тероризму та інші процеси. Серед основних наслідків цього можна назвати:

- посилення ролі міжурядових угод, міжнародних стандартів і кодексів у сфері фінансів, їх значний вплив на національні фінансові норми;
- формування світового фінансового ринку і глобального позичкового капіталу, збільшення обсягів операцій на фінансовому ринку, швидкості розрахунків і технологій їх проведення та, одночасно з цим, зростанням фінансових ризиків;
- посилюється потреба у фінансовій безпеці, забезпеченні прозорості у сфері фінансів;
- зниження частки ВВП, яку централізує держава, спроби зменшити податки, реформування системи соціального страхування і соціального забезпечення, але разом з цим залишається проблема хронічних бюджетних дефіцитів і високого рівня державного боргу;
- збереження високих військових витрат.

Бюджетний устрій країн з розвиненою ринковою економікою знаходиться у постійному розвитку. Побудова бюджетної системи залежить від державного устрою та адміністративно-територіального поділу. У цілому видатки сектору загального державного управління в європейських країнах коливаються на рівні 45—55 % ВВП, у США — біля 20—25 % ВВП. Кардинально інша ситуація в Японії, де частка державних видатків у ВВП на початку 1990-х років не перевищувала 10 %. Розподіл функцій між центральною владою та місцевими органами влади не є однаковим для всіх країн, він постійно вдосконалюється відповідно до пріоритетів розвитку та соціально-економічного становища кожної країни. Спільною рисою є те, що в жодній країні всі повноваження (крім оборони і грошової політики) не концентруються на одному рівні влади.

У розвинених країнах бюджет часто поділяється на поточний бюджет і бюджет розвитку; у США федеральний бюджет включає власне бюджет федерального уряду і довірчі (траст) фонди; у Великобританії бюджет складається з консолідованого фонду, куди входять поточні доходи і видатки, та національного позичкового фонду (серед надходжень — запозичення, проценти за видані кредити, прибуток Банку Англії, а видатки — обслуговування державного боргу та інші). Структура доходів і видатків постійно змінюється під впливом політики уряду, динаміки ділової активності та безробіття, розвитку наукових економічних концепцій.

Частка місцевих бюджетів у консолідованому бюджеті коливається у різних країнах приблизно від 5 до 35 %. Податкові доходи у місцевих бюджетах складають від 30 до 70 %. Серед найгостріших суперечностей (економічних, політичних, етнічних та інших) — проблема міжбюджетних відносин. На практиці розвинені країни застосовують в основному вертикальне фінансове вирівнювання, горизонтальне вирівнювання використовується дуже обмежено. Частка трансфертів від вищестоящих бюджетів у загальній сумі доходів місцевих бюджетів коливається від 20 до 60 % і вище, що дозволяє центральному уряду контролювати діяльність місцевих органів влади. До місцевих бюджетів у більшості країн застосовується «золоте» правило державних фінансів — правило бездефіцитності поточного бюджету.

Частка податків у ВВП складає від приблизно 30 % (США, Японія) до 45 % (Франція). Податкові системи країн з розвиненою ринковою економікою базуються на податку з доходів фізичних осіб, що пов'язано з високою часткою заробітної плати у ВВП. Оподаткування доходів є прогресивним, завдяки чому на практиці реалізується принцип соціальної справедливості, воно також діє як інструмент антиінфляційної політики. Для цього податку характерний регулярний перегляд ставок, велика кількість пільг і цільових знижок, обов'язково застосовується неоподатковуваний мінімум. Податок на прибуток корпорацій традиційно посідає незначне місце у податкових доходах бюджетів. У багатьох країнах цей податок є прогресивним.

Співвідношення прямих і непрямих податків залежить від традицій, рівня доходів на душу населення (від цього показника залежить фіскальна ефективність прямих податків), податкової культури, тенденцій уніфікації податкових систем тощо. Як правило, переважає пряме оподаткування, що є наслідком, зокрема, соціального компромісу: прямі податки напряму залежать від рівня доходів, отже прогресивне оподаткування дозволяє перекласти податковий тягар на найбільш забезпечені верстви населення. Останнім часом спостерігається підвищення ролі непрямих податків.

Розподіл податків між ланками бюджетної системи багато в чому залежить від державного устрою: в унітарних країнах існує жорсткий розподіл податків між бюджетами; у федеративних країнах основні види податків застосовуються паралельно центральним урядом і нижчестоящими органами влади.

В усіх країнах добре розвинена система соціального страхування. Фонди соціального страхування здійснюють пенсійне страхування, страхування на випадок безробіття, в багатьох країнах — медичне страхування і страхування від нещасних випадків. Джерелами формування доходів цих фондів є обов'язкові внески з боку роботодавців і найманих працівників, бюджетні асигнування. В усіх розвинених країнах діє солідарна система, яка гарантує отримання гарантованого мінімуму при настанні страхового випадку. Соціальні виплати підлягають автоматичній індексації (залежно від динаміки заробітної плати та інфляції), хоча нині від цього механізму відмовляються у зв'язку з дуже високим навантаженням на державні фінанси. Солідарна система доповнюється обов'язковим і добровільним страхуванням, яке здійснюють страхові компанії. В європейських країнах у зв'язку з процесами старіння нації розпочалося реформування систем соціального страхування країн-членів, яке спрямоване на переорієнтацію на приватне страхове забезпечення з метою зняти фінансове навантаження з державних фінансів.

Найгострші фінансові проблеми високорозвинених країн пов'язані з низькими темпами економічного зростання і глобальною фінансовою нестабільністю. Після світової фінансової кризи 2007—2008 років украй загострилися проблеми бюджетного дефіциту і державного боргу. Необхідність балансування державних бюджетів провідних країн світу змушує уряди вдаватися до непопулярних заходів — скорочення соціальних видатків бюджету, зниження заробітних плат у державному секторі економіки, підвищення податків. Ці заходи звужують сукупний попит і перешкоджають економічному зростанню, а також викликають соціальне невдоволення, протести, страйки.

Тема 19. ФІНАНСИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ключові терміни: *наднаціональна фінансова система; фінансова інтеграція; Європейський банк реконструкції і розвитку; Європейський інвестиційний банк; бюджет ЄС; міжрегіональні фінансові диспропорції; уніфікація і гармонізація державних фінансів; маастрихтські критерії; Європейський валютний союз; Європейський центральний банк; митний союз; компенсаційне мито; єдиний ринок капіталів; стандарти спільного інвестування; уніфікація регулювання і нагляду за ринком капіталів; стандартизація обігу цінних паперів.*

Вивчення даної теми доцільно почати з розгляду основних етапів становлення Європейського Союзу, який утворився в результаті поетапної інтеграції країн Європи. У 1951 році було підписано Паризький договір про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС), відповідно до якого формувався механізм управління та наднаціонального контролю над виробництвом і торгівлею стратегічною для військових потреб продукцією — вугіллям та сталлю. У 1957 році у Римі відбулося підписання Договору про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом). Метою ЄЕС визначалося усунення внутрішніх торговельних бар'єрів усередині Співтовариства (створення зони вільної торгівлі), створення митного союзу і, нарешті — створення спільного ринку. 1965 року було створено єдину структуру інститутів, що забезпечують розвиток європейської інтеграції.

У 1992 році у Маастрихті було підписано Договір про Європейський Союз (ЄС). В економічному сенсі прийняття Маастрихтського договору означало курс на завершення формування єдиного внутрішнього ринку (четвертий рівень економічної інтеграції) та перехід до реалізації ідеї економічного та валютного союзу (п'ятий — найвищий рівень економічної інтеграції).

1 січня 2002 року до готівкового обігу була введена єдина грошова одиниця ЄС — євро, що стало етапом переходу до формування економічного та валютного союзу ЄС — найвищого етапу інтеграції. Зараз євро перебуває в обігу на території 17 країн-членів ЄС. Велика Британія і Данія вирішили поки що відмовитись від введення євро на своїй території, а Швеція не змогла виконати необхідних критеріїв введення євро, встановлених Маастрихтським договором. Більшість великих держав, які приєдналися до ЄС у 2004 році (Угорщина, Польща, Чехія), і тим більше ті, що вступили у 2007 році, поки що не змогли виконати усіх необхідних критеріїв «зони євро».

На початок 2013 року ЄС нараховує 27 держав-членів. Країнами-кандидатами на членство є Туреччина і Хорватія[1].

Паралельно з 1960 року розпочалося створення Європейської зони вільної торгівлі, а з 1994 року функціонує Європейський економічний простір, що являє собою єдиний спільний ринок, у рамках якого вільно рухаються товари, послуги, капітал та робоча сила.

Фінанси ЄС можна розглядати як дворівневу систему, яка включає національні фінанси країн-членів ЄС і їх регіонів і фінанси, які перерозподіляються централізовано на рівні ЄС як регіонального інтеграційного угрупування. Центральною складовою фінансів ЄС виступає бюджет ЄС, з якого фінансується спільна діяльність та узгоджена політика.

Бюджет ЄС формується щорічно Європейським Парламентом і Радою міністрів ЄС за поданням Європейської Комісії у рамках, визначених середньостроковим бюджетним планом на 7 років. Джерелами формування бюджету виступають:

— імпортне мито з сільськогосподарських продуктів, які ввозяться до ЄС із третіх країн (країни-члени залишають у себе 25 % від зібраної суми);

— митні збори на основі Єдиного митного тарифу Євросоюзу — близько 11,6 % бюджету;

— відрахування від збору ПДВ (близько 14,4 % бюджету);

— прямі пропорційні відрахування на базі розрахунків Валового національного доходу (близько 73 % бюджету).

Студентам необхідно звернути увагу на особливості бюджету ЄС, зокрема його бездефіцитний характер, функціональну структуру, фінансування через систему відрахувань.

Дискусійним являється питання про введення «єдиного європейського податку», яке періодично піднімається політиками і фінансистами.

Через бюджет фінансуються всі напрямки централізованої політики ЄС за виключенням проектів, які фінансуються Європейським інвестиційним банком на прохання центральних органів ЄС — від сфери рибальства до зміцнення кордонів і досліджень.

Бюджетна процедура та бюджетне планування. У 1988 р. вперше між інституціями ЄС — Радою міністрів ЄС, Європарламентом і Єврокомісією — було укладено міжінституційну угоду, яка визначила принципи та механізми бюджетної процедури на кілька років наперед. Цим документом був запроваджений середньотерміновий бюджетний план ЄС, так звана «фінансова перспектива». Остання міжінституційна угода (2006 р.) визначає бюджетну процедуру, принаймні, на наступні 7 років, на основі тристороннього діалогу між представником Ради міністрів ЄС з питань бюджету, Головою бюджетного комітету Європарламенту та Комісаром Єврокомісії з питань бюджету. Під час складання програм ЄС на кілька років, пого-

[1] Вступ Хорватії запланований на 1 липня 2013 року

джених усіма згаданими сторонами, одразу визначається їх фінансове забезпечення на весь термін реалізації, причому сума видатків за програмами на кожний наступний рік автоматично вноситься до проекту бюджету.

Структура бюджету ЄС традиційно визначається структурою «фінансової перспективи», яка, у свою чергу, залежить від напрямків діяльності виконавчих органів ЄС, передусім — Європейської Комісії. Специфікою «фінансової перспективи» є те, що в її рамках визначаються граничні суми асигнування (так звані «стелі») за розділами та статтями на кожний рік, які не можуть бути перевищені. В той же час, фінансова перспектива також не є багаторічним бюджетом, оскільки остаточно рівні витрат визначаються в рамках ухвалення річного бюджету (в межах ухвалених «стель»). У рамках «фінансової перспективи» виділяється два типи розділів — обов'язкові (захищені) та необов'язкові. До перших належать, зокрема, видатки на здійснення сільськогосподарської політики, на виконання міжнародних договорів, до яких приєднався ЄС, валютний резерв і резерв по гарантуванню кредитів, деякі адміністративні витрати.

Бюджет ЄС протягом поточних 7 років (до кінця 2013 року[2]) складатиметься з таких розділів:

— «Сталий розвиток», який, у свою чергу, поділяється на підрозділи «конкурентоспроможність заради зростання та зайнятості» (видатки на дослідження, інновації, освіту, транс'європейські інфраструктурні мережі, розвиток внутрішнього ринку ЄС — тобто інноваційний розвиток, 7 % загальної суми) та «гармонізація заради зростання та зайнятості» (витрати з метою гармонізації розвитку регіонів ЄС, 36 %);

— «Збереження та управління природними ресурсами» — включає асигнування на спільну сільськогосподарську політику та рибальство, розвиток сільських місцевостей, екологію (на традиційну спільну сільгосппполітику припадає все ще 36 %, тоді як на розвиток сільських місцевостей — 10 %);

— «Громадянство, свобода, безпека та юстиція» містить видатки на юстицію та внутрішні справи, захист кордонів, імміграційну політику, охорону здоров'я та захист прав споживачів, культуру та молодь, інформування та діалог з громадянами — 1 %;

— «Європейський Союз як глобальний партнер» включає всі заходи у зовнішньому вимірі, в тому числі в сфері допомоги країнам-кандидатам, Європейський фонд розвитку — 5 % (який пропонується включити до бюджету);

— «Адміністративні видатки» — покриває видатки на європейські інституції;

— «Компенсації» — тимчасовий розділ — виплати новим країнам-членам з тим, щоб вони не виявилися в перші роки нетто-платниками до спільного бюджету (0,3 %).

Особливими фондами, які входять до складу бюджету ЄС, є:

— гармонізаційний фонд;

— структурні фонди, які включають Європейський фонд орієнтації та гарантування сільського господарства.

Фонди (як і більшість фінансування з бюджету ЄС) традиційно функціонують на принципах співфінансування, тобто частково кошти виділяються зі спільного бюджету, частково — з місцевих або національних бюджетів країн-членів.

Гармонізаційний фонд покликаний подолати диспропорції соціально-економічного розвитку різних регіонів ЄС. На отримання коштів фонду мають право країни-члени, чий середній ВНП на душу населення нижчий від 90 % середнього для ЄС[3]. За допомогою Фонду фінансується до 85 % вартості відповідних екологічних і транспортних проектів у бідніших країнах ЄС.

Структурні фонди покликані допомагати вирішувати структурні соціально-економічні проблеми. До складу структурних фондів входять:

— Європейський фонд орієнтації та гарантування сільського господарства;

— Європейський соціальний фонд;

— Європейський фонд регіонального розвитку;

— Фінансовий інструмент орієнтування щодо рибальства — спеціальний фонд підтримки реформ у сфері рибальства;

Діяльність структурних фондів концентрується на спільно погоджених пріоритетах у рамках багаторічних програм, на принципах партнерства та взаємодоповнення з місцевими та національними (центральними) органами.

---

[2] Станом на початок 2013 року бюджетний план на період 2014-2020 років знаходився на стадії обговорення та затвердження. Напрями майбутніх пріоритетів фінансування ЄС визначено в «Рамковій стратегії багаторічного фінансування».

[3] З 2005 р. до таких держав належать Греція, Португалія, Іспанія, Кіпр, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія.

При вивченні податків у ЄС особливу увагу треба звернути на гармонізацію податкових систем країн-членів. Відповідно до положень Договору про створення Європейського Співтовариства, кожна держава-член ЄС самостійно обирає модель податкової системи. Гармонізації на рівні ЄС у цілому підлягає лише запровадження непрямих податків, при цьому їх ставки визначаються державами-членами самостійно. Відповідно, на рівні Співтовариства не існує єдиної моделі або рекомендацій ЄК щодо моделі систем прямого оподаткування.

Основними непрямими податками, які гармонізовані на рівні ЄС, є:

— податок на додану вартість (ПДВ);

— акцизи.

Єдиною вимогою в контексті визначення державами-членами механізмів прямого оподаткування є необхідність дотримання положень Договору про створення ЄС (зокрема, щодо уникнення дискримінації). Завдання Європейської Комісії у сфері прямого оподаткування полягає передусім у моніторингу тих процесів, що відбуваються на рівні держав-членів та їх впливу на розвиток ЄС у цілому.

Структури податкових систем країн ЄС різняться між окремими державами, причому із розширенням ЄС у 2004 р. рівень диференціації зріс. Загальний податковий тягар (як загальна сума податків та обов'язкових соціальних внесків по відношенню до ВВП) у середньому нижчий у нових країнах-членах, ніж у ЄС-15.

Найбільшу роль у формуванні бюджетів країн ЄС відіграють податки на працю, які складають у середньому найбільш вагоме джерело податкових надходжень — понад 50 %. Другим за значенням джерелом податкових надходжень виступають податки на споживання, які приносять від третини до четвертої частини надходжень у більшості країн-членів. Податки на капітал складають у загальній сумі податкових надходжень близько 20 %.

Розглядаючи перспективи розвитку податкової системи ЄС, необхідно зазначити, що реформування відбувається за двома напрямами: по-перше, впровадження єдиних міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у сфері оподаткування прибутку компаній; по-друге, впровадження єдиної податкової декларації на рівні ЄС для малих і середніх підприємств. При цьому активніше просувається реформування системи бухгалтерської звітності з метою приведення усіх існуючих систем бухгалтерської звітності до єдиних міжнародних стандартів.

Проблема подальшої зміни структури податків у ЄС, її гармонізації та регулювання належать до кола питань, які активно дебатуються у ЄС, особливо в контексті доцільності гармонізації системи прямих податків, зокрема, введення мінімального рівня корпоративного податку. Так, кілька країн-членів ЄС, переважно нові країни-члени, вже знизили ставки податків і планують їх зменшувати у подальшому. Подальший розвиток цієї дискусії буде мати значний вплив на конкурентоспроможність економіки ЄС.

Митний Союз ЄС є одним з ключових елементів єдиного ринку ЄС. У випадку ЄС, митний союз йде далі, ніж традиційний митний союз (тобто, ніж спільні тарифи) і поширюється на всі аспекти торговельної політики: преференції у торгівлі, охорона здоров'я та контроль над захистом довкілля, сприяння єдиній політиці у сфері сільського господарства та рибальства, захист економічних інтересів ЄС нетарифними засобами, сприяння реалізації зовнішньої політики. Наразі завданням митної політики є сприяння зростанню зовнішньої торгівлі із одночасним забезпеченням інтересів ЄС.

Митний союз дозволяє захищати єдиний ринок, підвищувати його привабливість в очах інвесторів, забезпечувати прозорий експорт та імпорт на основі уніфікованих правил, спрощує збирання ПДВ, акцизів, інших зборів, створює уніфіковану систему збору статистичної інформації по торгівлі. Першим етапом його створення був тарифний союз, сформований у 1968 році: він усував митні збори та інші обмеження між шістьма першими членами ЄС, був запроваджений спільний тариф на товари походженням з третіх країн. Протягом 1968—1993 рр. напрацьовувалася законодавчо-нормативна база на розвиток положень тарифного союзу, у тому числі щодо визначення походження товарів, створення типових документів, у тому числі єдиної форми декларації, єдиних процедур та ін. З 1994 р. єдиний митний кодекс об'єднав митне законодавство ЄС.

При розгляді питання про регулювання державних фінансів у ЄС, особливу увагу треба звернути на Пакт стабільності і зростання, який являється центральним актом, що встановлює вимоги до принципів формування бюджетів на рівні ЄС. Метою даного Пакту є запобігання виникненню надмірного дефіциту бюджету у країнах Єврозони, коли недостатньо зважена бюджетна політика однієї з країн Європейського валютного союзу матиме негативні наслідки для інших членів через механізми відсоткових ставок і підрив впевненості у стабільності всієї Єврозони.

Єврокомісія відповідає за моніторинг дотримання Пакту стабільності та зростання. Якщо країна-член не дотримується рекомендацій і дефіцит її бюджету перевищує 3 % ВВП, починається процедура надмірного дефіциту.

У результаті політичного компромісу 2002 р. базові елементи Пакту, а саме обмеження річного дефіциту бюджету країн-членів максимум 3 % від ВВП та сумарного державного боргу на рівні 60 % від ВВП, було залишено без змін. У той же час, країни можуть порушувати обмеження у 3 % у разі наявності «відповідних факторів». Було посилено наголос на збалансованому бюджеті у середньостроковій перспективі.

Окремо слід згадати про фінансові інституції ЄС — Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) і Європейський центральний банк (ЄЦБ). Європейський інвестиційний банк є фінансовою інституцією ЄС, покликаною сприяти інтеграції, збалансованому розвитку, соціально-економічній гармонізації у рамках Євросоюзу. Одночасно він відіграє активну роль в політиці співробітництва ЄС з іншими країнами.

Європейський центральний банк (ЄЦБ) є фактично інституцією більш глибокого інтеграційного угрупування у межах ЄС — Європейського валютного союзу. До ЄЦБ наразі входять 17 країн-членів ЄС[4], у 2014 р. очікується приєднання до них Латвії[5]. Його завданнями є:

— формування та реалізація монетарної політики у Єврозоні, включно із формуванням облікової ставки;

— проведення валютних операцій;

— управління офіційними золотовалютними резервами країни Єврозони;

— сприяння нормальному функціонуванню системи платежів.

Основним завданням ЄЦБ є підтримка цінової стабільності у Єврозоні.

Фінансова криза, яка розпочалась у світі в 2007 році, змусила ЄС активно шукати адекватні фінансові механізми допомоги країнам, які переживають труднощі. Передусім, йдеться про одночасне зростання дефіциту бюджету та складнощі доступу до ресурсів міжнародних фінансових ринків для його покриття.

У травні 2010 року було створено Європейський механізм фінансової стабілізації (під гарантії Європейської Комісії та під її керівництвом, з правом залучати до 60 млрд євро, покликаний надавати допомогу країнам-членам ЄС) та Європейський фонд фінансової стабільності (кредитний фонд під гарантії країн-членів Єврозони з правом залучати до 440 млрд євро, покликаний надавати допомогу країнам-членам Єврозони, що потрапили у скрутну фінансову ситуацію). Обидві програми мали право залучати кошти на фінансових ринках у визначених лімітах, були засновані у формі міжнародних організацій зі штаб-квартирою у Люксембурзі, мали першокласний рейтинг від провідних рейтингових агенцій. Створений у вересні 2012 року Європейський механізм стабільності замінює обидві інституції. Він зможе надавати позики на загальну суму до 500 млрд євро.

[4] Австрія, Бельгія, Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Франція. Проблеми, спровоковані борговою кризою в Єврозоні, змусили деяких політиків та експертів серйозно говорити про пошук механізмів виходу чи виключення деяких країн з валютного союзу.

[5] Усі 12 країн, що приєдналися до ЄС у 2004-2007 рр. повинні, відповідно до умов угод про вступ, запровадити спільну валюту після досягнення умов членства у Єврозоні. Першою державою серед них стала Словенія.

3. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ І МЕТОДИКА ЇХ ПРОВЕДЕННЯ

3.1. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовний модуль 1 «Теоретико-методологічні засади фінансової науки»

Ключові інструментальні фахові компетентності за темами модуля 1:

- засвоєння базових знань щодо сутності і форми вияву фінансів, їх суспільного призначення як об'єктивної економічної категорії та інструменту регулювання соціально-економічного розвитку суспільства;
- осмислення взаємозв'язку і взаємозалежності між економікою і фінансами через фінансову інфраструктуру та функції окремих фінансових інституцій;
- вміння поєднати потреби пізнавальної і практичної фінансової діяльності на основі дослідження понять і категорій фінансової науки через призму історичної генези фінансів;
- формування фінансової грамотності у сфері фінансової політики держави, що дає змогу критично осмислити глибинну сутність прийнятих фінансово-правових рішень, а також осягнути теоретичні основи фінансової діяльності держави та її відповідних установ;
- формування дослідницьких навичок і вмінь у процесі розгляду дискусійних питань сутності і функцій фінансів, порівняльного аналізу фінансових систем окремих країн та аналізу окремих складових фінансової політики держави.

З метою формування визначених компетентностей студенти мають засвоїти такі питання у рамках відповідних тем курсу:

За темою 1: *«Теоретико-методологічні засади фінансової науки»*

1. Предмет фінансової науки.
2. Категоріальний і понятійний апарат у фінансовій науці. Вихідні, прості та складні фінансові категорії.
3. Фінанси як історична, економічна і вартісна категорія.
4. Об'єктивне і суб'єктивне у фінансах, їх співвідношення.
5. Розподільна і контрольна функції фінансів.
6. Дискусійні питання щодо сутності і функцій фінансів.
7. Внутрішня структура фінансів.
8. Роль фінансів та їх вплив на процеси суспільного розвитку.

Інформаційні джерела для опрацювання [22, 32, 35, 37, 38, 43, 54, 55]

Ключові поняття: фінанси; фінансові фонди; фінансові категорії, поняття і терміни; податок; акція; фінансова система; державні фінанси; фінанси корпорацій; фінанси суб'єктів господарювання; фінанси домогосподарств; фінансовий ринок; страхування; міжнародні фінанси; фінансові і нефінансові інститути; функції фінансів, фінансове забезпечення; фінансове регулювання; фінансове стимулювання.

За темою 2: *«Генезис та еволюція фінансів»*

1. Зародження фінансових відносин у Стародавньому світі.
2. Доходи і видатки Римської імперії
3. Особливості фінансів античних полісів.
4. Склад доходів і видатків феодальної держави.
5. Фінанси феодального міста та їх вплив на розвиток державних фінансів.
6. Роль державних фінансів у первісному накопиченні капіталу.
7. Розвиток фінансів в індустріальній і постіндустріальній економіці.

Інформаційні джерела для опрацювання: [22, 23, 26, 34, 37, 40, 57, 60]

Ключові поняття: доходи і видатки рабовласницьких, феодальних і капіталістичних держав; відкупна система податків; податковий імунітет; розкладання податків; комутація податків; домени; регалії; фінанси феодальних міст; первісне накопичення капіталу; бюджет.

За темою 3: *«Становлення та розвиток фінансової науки»*

1. Теорії державних фінансів англійської класичної політекономії (В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо).
2. Концепція державних фінансів англійського економіста Дж. Кейнса.
3. Розвиток концепції дефіцитного фінансування, «вбудованих бюджетних стабілізаторів», «компенсаційних фінансів», «мультиплікатора-акселератора» в теоріях кейнсіанської школи.
4. Неокласичні теорії державних фінансів. Вплив демократизації суспільства на фінансову науку.

5. Розвиток синтетичних шкіл фінансової науки.

Інформаційні джерела для опрацювання: [22, 37, 38, 39, 41, 49, 53, 54, 56, 57, 64]

Ключові поняття: класичні принципи оподаткування; закон Вагнера; мультиплікатор інвестицій; схильність до споживання і схильність до заощадження; основний психологічний закон; вбудовані бюджетні стабілізатори; компенсаційні фінанси; функціональні фінанси; циклічно збалансований бюджет; бюджет повної зайнятості; акселератор; крива А. Лаффера; грошове правило; суспільні товари і послуги; суспільний вибір; гіпотеза ефективного ринку; гіпотеза фрактального ринку; ризик і ціна капіталу.

За темою 4: *«Фінансове право і фінансова політика»*

1. Правові норми регулювання фінансових відносин макро- і мікрорівнів. Особливості фінансових правовідносин.
2. Сутність фінансової політики та її роль у координації процесів соціально-економічного розвитку. Тактика і стратегія у фінансовій політиці.
3. Фіскальна і монетарна політика, їх взаємозв'язок і протиріччя.
4. Пріоритети у внутрішній і зовнішній фінансовій політиці України.
5. Дискусійні питання у фінансовій політиці.

Інформаційні джерела для опрацювання: [1, 2, 3, 6, 9, 19,32, 35, 37, 38, 65]

Ключові поняття: фінансове право; джерела фінансового права; фінансове законодавство; фінансова політика; фінансова стратегія і фінансова тактика; фіскальна (податково-бюджетна) політика; монетарна (грошово-кредитна); фінансова стабілізація; фінансова політика суб'єктів господарювання.

Змістовний модуль 2 «Державні фінанси»

Ключові інструментальні фахові компетентності за темами модуля 2:

- засвоєння базових знань щодо категоріальних понять: податки, бюджет, державний кредит, місцеві фінанси;
- формування фінансової грамотності при дослідженні податкової і бюджетної систем, міжбюджетних відносин, бюджетного дефіциту і боргової політики держави;
- вміння аналізувати взаємозв'язки між державними і місцевими фінансами, політикою «податкових» і «позикових» фінансів;
- здатність проводити порівняльний аналіз вітчизняної і зарубіжної практики функціонування податкових систем, обсягів і джерел фінансування бюджетного дефіциту, формування і використання спеціальних позабюджетних фондів держави.

З метою формування визначених компетентностей студенти мають засвоїти наступні питання у рамках відповідних тем курсу:

За темою 5: *«Податки. Податкова система»*

1. Економічна сутність податків та їх характерні ознаки.
2. Функції податків. Дискусійні питання щодо їх визначення та змісту.
3. Елементи податку, їх характеристика.
4. Класифікація податків.
5. Перекладання податків: сутність і напрями.
6. Податковий тягар, його показники.
7. Податкова система: поняття і основи побудови.

Інформаційні джерела для опрацювання: [3, 16, 32- 37, 48, 55, 57, 60, 62]

Ключові поняття: податок; функції податків; фіскальна функція податків; регулююча функція податків; елементи оподаткування; суб'єкт (платник) податку, носій податку, податковий агент; об'єкт оподаткування, податкова база; одиниця оподаткування; податкова ставка, прогресивна, регресивна і пропорційна ставки, шкала оподаткування; джерело сплати податку; податкова квота; податкові пільги; прямі і непрямі податки; реальні і особисті податки; фіскальна монополія, акцизи, мито, митний тариф, митний союз, міжнародний антидемпінговий кодекс; загальнодержавні і місцеві податки; розкладні та окладні податки; перекладання податків; ухилення від сплати податків; уникнення податків; податковий тягар; система оподаткування і податкова система.

За темою 6: *«Бюджет. Бюджетна система»*

1. Економічна сутність і призначення бюджету.
2. Функції бюджету.
3. Бюджет як основний фінансовий план держави, його правовий статус.
4. Доходи державного бюджету, їх склад, структура та економічна класифікація.

5. Склад і структура видатків державного бюджету, їх класифікація.

6. Бюджетний процес.

7. Бюджетний устрій і бюджетна система. Складові бюджетної системи та принципи її побудови.

8. Форми міжбюджетних взаємовідносин.

9. Дискусійні питання бюджету і між бюджетного перерозподілу.

Інформаційні джерела для опрацювання: [1, 2, 6, 23, 24, 32, 35, 37, 48, 55, 57]

Ключові поняття: бюджет; загальний фонд бюджету; спеціальний фонд бюджету; поточний бюджет; бюджет розвитку; доходи бюджету; емісійний дохід; власні, закріплені і регулюючі доходи; видатки бюджету; секвестр видатків бюджету; бюджетна класифікація; бюджетне фінансування; бюджетний процес; бюджетний устрій, бюджетна система; Державний бюджет; місцеві бюджети; фінансове вирівнювання; міжбюджетні відносини; міжбюджетні трансферти; дотація вирівнювання; бюджетна субвенція.

За темою 7*: «Бюджетний дефіцит»*

1. Економічна сутність бюджетного дефіциту і причини його виникнення.

2. Види бюджетного дефіциту, методи його розрахунку.

3. Джерела фінансування бюджетного дефіциту та його наслідки.

4. Управління бюджетним дефіцитом і шляхи його скорочення.

5. Бюджетний дефіцит в Україні: тенденції і джерела фінансування.

Інформаційні джерела для опрацювання: [1, 2, 6, 23, 24, 37]

Ключові поняття: бюджетний дефіцит; бюджетний профіцит; бюджетні надходження; бюджетні витрати; фінансування бюджету; активний і пасивний бюджетний дефіцит; циклічний і структурний бюджетний дефіцит; загальноприйнятий (традиційний) дефіцит; первинний дефіцит; операційний дефіцит; джерела фінансування бюджетного дефіциту; критерій заборгованості і критерій постійності; внутрішні і зовнішні державні запозичення; ефект витіснення; ефект Патінкіна; ефект Танзі.

За темою 8: *«Державний кредит»*

1. Державний кредит як фінансова категорія, його економічна сутність, призначення і роль.

2. Функції державного кредиту.

3. Внутрішні державні запозичення, їх форми.

4. Класифікація державних позик.

5. Зовнішні державні запозичення, їх ефективність.

6. Державний борг: сутність, причини виникнення, види і джерела погашення.

7. Наслідки державного боргу в коротко- і довгостроковому періоді.

8. Управління державним боргом.

9. Дискусійні питання щодо тягаря державного боргу.

Інформаційні джерела для опрацювання: [2, 6, 12, 23, 24, 32, 35, 37]

Ключові поняття: державний кредит; державні позики; місцеві позики; державне кредитування; державні гарантії за запозиченнями; державний борг; державна заборгованість; поточний і капітальний державний борг; внутрішній і зовнішній державний борг; управління державним боргом; обслуговування державного боргу; амортизація боргу; рефінансування державного боргу; реструктуризація державного боргу; конверсія державних позик; консолідація державних позик; уніфікація державних позик; відстрочення погашення державного боргу; анулювання державного боргу; коефіцієнт обслуговування державного боргу.

За темою 9: *«Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання»*

1. Сутність місцевих фінансів, їх необхідність і призначення.

2. Складові місцевих фінансів.

3. Доходи і видатки місцевих бюджетів, їх склад і структура.

4. Фінансове вирівнювання, його сутність і роль у збалансуванні місцевих бюджетів. Інструменти фінансового вирівнювання.

5. Бюджетний федералізм як специфічна форма побудови й організації міжбюджетних взаємовідносин. Моделі бюджетного федералізму.

6. Дискусійні питання щодо фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні.

Інформаційні джерела для опрацювання: [1, 2, 6, 8, 23, 24, 27, 31, 32, 35, 37, 52]

Ключові поняття: місцеві фінанси; місцеві бюджети; місцеві податки і збори; власні, закріплені і регулюючі доходи місцевих бюджетів; бюджетний федералізм; фіскальні дисбаланси; вертикальне фінансове вирівнювання; горизонтальне фінансове вирівнювання.

За темою 10: *«Спеціальні фонди держави»*

1. Сутність і призначення спеціальних фондів.
2. Класифікація спеціальних фондів.
3. Система фондів державного соціального страхування, джерела формування та напрями використання їх коштів.
4. Пенсійне забезпечення та його організація. Солідарна, накопичувальна і змішана пенсійні системи, їх переваги та недоліки.
5. Недержавні пенсійні фонди, їх види.
6. Управління пенсійними активами недержавного пенсійного фонду.

Інформаційні джерела для опрацювання: [1, 2, 6, 7, 10, 35, 37, 48]

Ключові поняття: спеціальні фонди держави, соціальне страхування; фонди соціального страхування; Пенсійний фонд України; бюджет Пенсійного фонду України; Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; Фонд соціального страхування на випадок безробіття; Фонд соціального страхування від нещасних випадків; Фонд захисту інвалідів; страхові внески; пенсія; солідарна, накопичувальна і змішана пенсійні системи; пенсійні активи; пенсійна реформа; недержавні пенсійні фонди; компанії з управління пенсійними активами; медичне страхування; страхова медицина.

Змістовний модуль 3 «Фінанси мікрорівня»

Ключові інструментальні фахові компетентності за темами модуля 3:

- засвоєння базових знань щодо сутності і особливостей функціонування фінансів на рівні корпорацій і домашніх господарств;
- формування фінансової грамотності у процесі дослідження категорій корпоративних фінансів;
- уміння аналізувати взаємозв'язки домашніх господарств з державою, підприємствами і організаціями, інституціями фінансового ринку, а також визначати вплив фінансів домогосподарств на функціонування страхового ринку;
- формування дослідницьких навичок і вмінь у процесі аналізу динаміки, складу і структури доходів і витрат домашніх господарств, а також факторів впливу на інвестиційну і споживчу поведінку домашніх господарств.

З метою формування визначених компетентностей студенти мають засвоїти такі питання у рамках відповідних тем курсу:

За темою 11: *«Корпоративні фінанси»*

1. Економічна сутність і особливості фінансів корпорацій.
2. Функції фінансів корпорацій.
3. Капітал корпорації, його ціна і структура.
4. Роль корпорацій на фінансовому ринку.
5. Дивідендна політика корпорації.
6. Підприємницькі та фінансові ризики в діяльності корпорацій.
7. Корпоративний фінансовий менеджмент.

Інформаційні джерела для опрацювання: [37, 43]

Ключові поняття: фінанси корпорацій; капітал корпорації, власний капітал, позиковий капітал, функціонуючий капітал, вартісний цикл капіталу корпорації, структура капіталу корпорації, ціна капіталу, нерозподілений прибуток, дивіденди, дивідендна політка, акції, корпоративні облігації, комерційні цінні папери, корпоративний фінансовий менеджмент.

За темою 12: *«Фінанси домогосподарств»*

1. Сутність і сфера функціонування фінансів домогосподарств.
2. Джерела і форми доходів домогосподарств.
3. Соціальна політика держави та її вплив на доходи домогосподарств.
4. Витрати бюджету домогосподарств, їх класифікація.
5. Інвестиційна діяльність і формування інвестиційного портфеля домогосподарств.
6. Необхідні передумови активізації ролі домогосподарств на фінансовому ринку України.

Інформаційні джерела для опрацювання: [37, 50]

Ключові поняття: фінанси домогосподарств; бюджет домогосподарств; бюджет прожиткового мінімуму; доходи домогосподарств; номінальні і реальні доходи; заробітна плата; витрати домогосподарств; заощадження; депозити; споживчі кредити; іпотечні кредити; кредити під заставу; гранична схильність до споживання.

Змістовний модуль 4 «Страховий і фінансовий ринки»

Ключові інструментальні фахові компетентності за темами модуля 4:

- засвоєння базових знань щодо об'єктивної необхідності і сутності страхового захисту та формування страхового фонду, специфічних ознак категорії страхування, організації страхових відносин і функціонування страхового та фінансового ринків;
- розуміння механізму державного нагляду і державного регулювання страхового і фінансового ринків;
- формування фінансової грамотності у процесі дослідження суб'єктів (учасників) та інструментів страхового та фінансового ринків;
- вміння аналізувати складові страхового і фінансового ринків у їх взаємозв'язку і взаємозалежності;
- здатність знаходити та аналізувати інформацію щодо можливих перспектив розвитку страхового і фінансового ринків в умовах фінансової нестабільності.

З метою формування визначених компетентностей студенти мають засвоїти такі питання у рамках відповідних тем курсу:

За темою 13: *«Страхування. Страховий ринок»*

1. Сутність і особливості страхування в системі фінансових відносин.
2. Функції страхування.
3. Класифікація страхування.
4. Форми організації фондів страхового захисту.
5. Страховий ринок: поняття, суб'єкти, інфраструктура.

Інформаційні джерела для опрацювання: [13, 14, 20, 32, 35, 37, 46]

Ключові поняття: страхування; самострахування; колективні страхові фонди; державні страхові фонди; страховик; страхувальник; застрахований; страховий агент; страхові брокери; страхові платежі; страховий тариф; страхове відшкодування; страхова сума; страхова премія; страхове забезпечення; страховий збиток; страховий випадок; страхова подія; майнове страхування; страхування відповідальності; особисте страхування; страхування підприємницьких ризиків; обов'язкове страхування; добровільне страхування; перестрахування; співстрахування; страховий захист; страхова послуга; страховий ринок; страховий портфель; страхове поле.

За темою 14: *«Фінансовий ринок»*

1. Економічна сутність і призначення фінансового ринку.
2. Функції фінансового ринку.
3. Складові фінансового ринку, їх характеристика.
4. Цінні папери, їх економічна та юридична сутність. Класифікація цінних паперів.
5. Професійні учасники ринку цінних паперів, їх функції.
6. Ринок фінансових послуг, його сегментарна структура.
7. Проблематика функціонування фінансового ринку в Україні.

Інформаційні джерела для опрацювання: [5, 14, 15, 20, 21, 32, 35, 37]

Ключові поняття: фінансовий ринок; ринок банківських позик; ринок цінних паперів; фондовий ринок; ринок грошей; ринок капіталів; валютний ринок; ринок деривативів; первинний і вторинний ринок; організований і неорганізований фінансовий ринок; біржовий і позабіржовий фондовий ринок; фінансові інструменти; цінні папери; акція; облігація; вексель; похідні цінні папери; капіталізація цінних паперів; курс валют; відсоткові ставки; курс цінних паперів; хеджування; диверсифікація; емітенти, інвестори; професійні учасники ринку цінних паперів; депозитарії; реєстратори; фондові і валютні біржі; компанії з управління активами; ринок фінансових послуг; фінансове посередництво; фінансовий консалтинг; аудит; лізинг; факторинг.

Змістовний модуль 5 «Фінансовий менеджмент»

Ключові інструментальні фахові компетентності за темами модуля 5:

- засвоєння базових знань щодо сутності фінансового менеджменту та фінансової безпеки держави;
- формування фінансової грамотності при дослідженні методів та інструментів менеджменту державних фінансів і складових фінансової безпеки держави;
- отримання дослідницьких навичок при опрацюванні інформації щодо сучасних технологій бюджетного і податкового менеджменту, а також фінансового менеджменту на мікрорівні (корпоративного фінансового менеджменту);

➢ вміння аналізувати індикатори (показники) стану фінансової безпеки держави та визначати можливі фінансові ризики.

З метою формування визначених компетентностей студенти мають засвоїти такі питання у рамках відповідних тем курсу:

За темою 15: *«Фінансовий менеджмент»*

1. Сутність, призначення і завдання державного фінансового менеджменту.
2. Податковий менеджмент, його складові.
3. Складові бюджетного менеджменту, їх характеристика.
4. Фінансовий менеджмент на підприємстві.
5. Система органів державного фінансового менеджменту, розмежування функцій і повноважень між ними.

Інформаційні джерела для опрацювання: [1, 2, 4, 5, 11, 12, 16, 17, 19, 23, 37]

Ключові поняття: державний фінансовий менеджмент; фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання; фінансове планування; фінансове прогнозування; фінансовий контроль; фінансовий моніторинг; фінансовий контролінг; податковий менеджмент; адміністрування податків; бюджетний менеджмент; бюджетне адміністрування; бюджетування; програмно-цільові бюджети; бюджетні конфлікти.

За темою 16: *«Фінансова безпека держави»*

1. Поняття фінансової безпеки держави, її внутрішні і зовнішні чинники.
2. Бюджетна безпека держави і фактори, що її визначають.
3. Вплив внутрішніх і зовнішніх запозичень на фінансову безпеку держави.
4. Стійкість національної валюти та обсяг золото-валютних резервів як складова фінансової безпеки.
5. Ефективність фінансового ринку, його зв'язок з фінансовою безпекою держави.
6. Залежність фінансової безпеки держави від фінансового стану реального сектору економіки.

Інформаційні джерела для опрацювання: [1, 2, 9, 37, 42, 63, 65]

Ключові поняття: фінансова безпека держави; бюджетна безпека; боргова безпека; дефолт; золотовалютні резерви; стійкість національної валюти; ефективність фінансового ринку; біржові гарантії угод; фінансова стабільність підприємств.

Змістовний модуль 6 «Міжнародні фінанси»

Ключові інструментальні фахові компетентності за темами модуля 6:

➢ засвоєння базових знань щодо сутності і розкриття основних категорій міжнародних фінансів, пов'язаних з рухом валютно-фінансових потоків і обслуговуванням міжнародних економічних зв'язків;

➢ формування фінансової грамотності при дослідженні міжнародного ринкового (неринкового) механізму перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу, а також фінансових інструментів мобілізації та розміщення фінансових ресурсів на світовому фінансовому ринку;

➢ здобуття дослідницьких навичок вироблення і прийняття раціональних фінансових рішень на глобальному рівні (у процесі аналізу загальносвітових тенденцій розвитку фінансів провідних країн світу та їх об'єднань);

➢ вміння знаходити та аналізувати інформацію з актуальних фінансових проблем та шляхів їх вирішення у контексті гармонізації валютної і податково-бюджетної політики країн-членів ЄС.

З метою формування визначених компетентностей студенти мають засвоїти такі питання у рамках відповідних тем курсу:

За темою 17: *«Міжнародні фінанси»*

1. Сутність міжнародних фінансів і їх роль у сучасній світовій економіці.
2. Світові фінансові ринки.
3. Міжнародна валютна система та її особливості. Валютний ринок і валютний курс.
4. Міжнародні розрахунки.
5. Міжнародні фінансові інститути, їх функції і вплив на національні економіки та фінансові системи.
6. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями та перспективи його розвитку.

Інформаційні джерела для опрацювання: [30, 32, 35, 37, 59]

Ключові поняття: міжнародні фінанси; світовий фінансовий ринок; міжнародна валютна система; міжнародні валютні операції; Міжнародний валютний фонд; група Світового банку;

Банк міжнародних розрахунків; Лондонський і Паризький клуби кредиторів; міжнародні розрахунки; платіжний баланс; міжнародні фінансові організації; міжнародне фінансове право; офшорні зони.

За темою 18: *«Фінанси країн з розвиненою ринковою економікою»*

1. Вплив інтернаціоналізації та глобалізації на сучасний стан державних фінансів країн з розвиненою ринковою економікою.
2. Склад і структура бюджетних доходів і видатків країн з розвиненою ринковою економікою.
3. Національні особливості податкових систем.
4. Сучасні проблеми соціального страхування.
5. Дефіцитність державних бюджетів і проблеми державного боргу.
6. Особливості організації бюджетного процесу.

Інформаційні джерела для опрацювання: [26, 29, 37, 40, 60]

Ключові поняття: бюджетна політика, податкова структура, прибутковий податок, податки на споживання, подвійне оподаткування, імпутаційна система, офшорні зони, митні зони, валютні зони.

За темою 19: *«Фінанси Європейського Союзу»*

1. Створення західноєвропейської наднаціональної фінансової системи, її регулювання.
2. Бюджет ЄС, його призначення. Особливості організації бюджетного процесу.
3. Вплив економічної, соціальної і регіональної політики ЄС на структуру бюджетних видатків.
4. Доходи бюджету ЄС, особливості їх формування.
5. Створення і регулювання єдиного ринку капіталів в ЄС.
6. Державний кредит в ЄС.
7. Фінансові проблеми ЄС.

Інформаційні джерела для опрацювання: [26, 29, 37, 40, 47]

Ключові поняття: наднаціональна фінансова система; фінансова інтеграція; Європейський банк реконструкції і розвитку; Європейський інвестиційний банк; бюджет ЄС; міжрегіональні фінансові диспропорції; уніфікація і гармонізація державних фінансів; маастрихтські критерії; Європейський валютний союз; Європейський центральний банк; митний союз; компенсаційне мито; єдиний ринок капіталів; стандарти спільного інвестування; уніфікація регулювання і нагляду за ринком капіталів; стандартизація обігу цінних паперів.

3.2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРІВ

В основі проведення семінарських занять знаходиться обговорення актуальних дискусійних і проблемних питань з метою формування глобальних, загальних системних і міжособистісних, а також фахових компетентностей.

У ході занять з «Фінансів» значна увага приділяється обговоренню актуальних дискусійних і проблемних питань. Передбачається, що теоретичні питання, які стосуються сутності, функцій, класифікацій, видів, типів і т.п. студенти засвоюють самостійно (на основі лекційного матеріалу, підручників і посібників); а викладач лише проводить контроль рівня засвоєння цих знань і пояснює ті питання, які виявилися складними і незрозумілими для аудиторії.

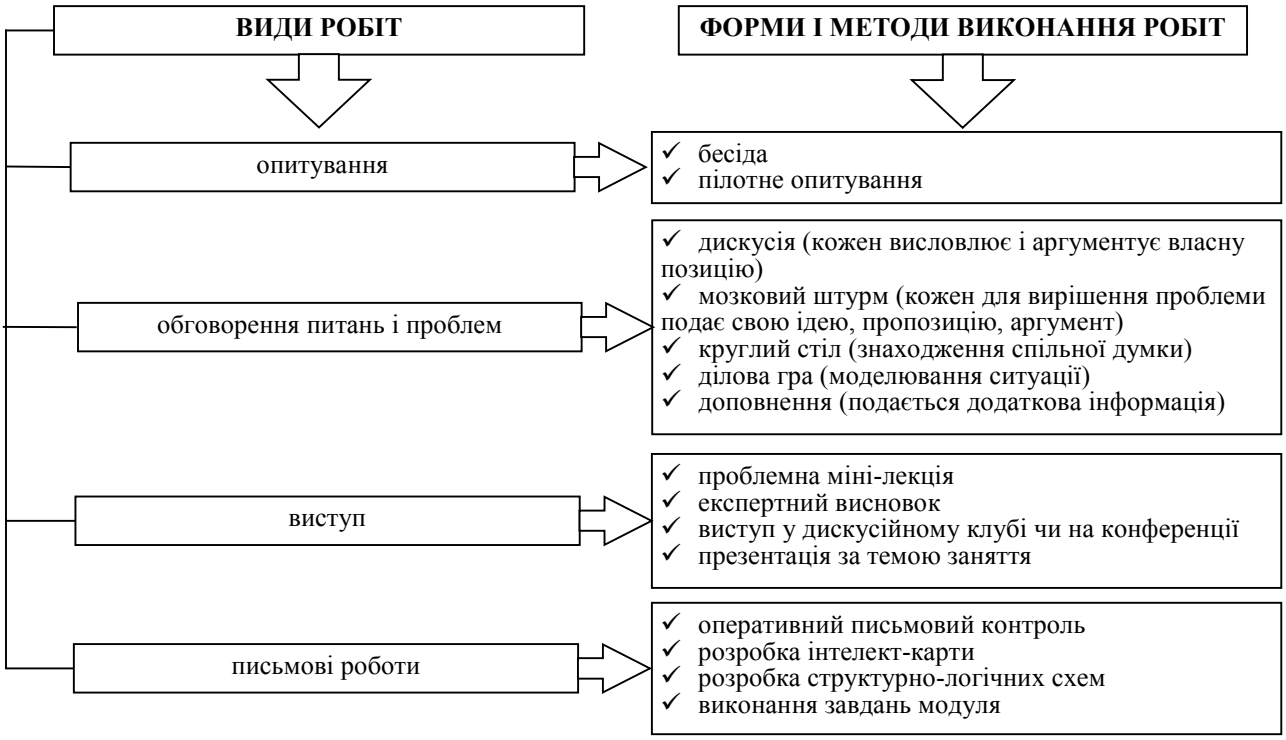

Рис. Активізація навчання студентів при вивченні курсу «Фінанси» (загальна схема)

Засвоєння теоретичних базових питань курсу

Мета: свідоме засвоєння основних (нормативних) питань теми.

Робота студентів: *самостійне* вивчення і засвоєння теоретичних положень на основі лекційного матеріалу, підручників і посібників, дистанційних технологій навчання.

Завдання викладача:

1) вияснити, які питання були незрозумілими для студентів при вивченні теми, і роз'яснити їх,

2) перевірити рівень засвоєння теми (підготувати для цього запитання для пілотного опитування і оперативного письмового контролю).

Методика:

А) «Прес-конференція» (дозволяє вияснити, які питання є незрозумілими).

Викладач (або один із студентів групи за його власним бажанням) відповідає на ті нормативні питання, які були незрозумілими для студентів при вивченні теми семінару.

Б) «Пілотне опитування» (дозволяє перевірити рівень підготовки студентів до семінару).

Суцільне або вибіркове опитування студентів за нормативними питаннями. Питання мають бути сформульовані так, щоб відповідь на них була короткою (наприклад, дати визначення…, перерахувати…, назвати ознаки… і т.п.).

В) ОПК — оперативний письмовий контроль (дозволяє дати оцінку рівня базової підготовки кожного студента за темою семінару). Може проводитися в формі індивідуальних тестових завдань (відкритого і закритого типу) і тест-диктанту.

Обговорення фінансових теоретичних і практичних проблем

Мета: навчити студентів активно мислити; сприяти формуванню особистої позиції студентів з того чи іншого питання, висловлювати та обґрунтовувати її.

Робота студентів: опрацювання монографій, підручників, публікацій у періодичних виданнях з питань, що передбачається обговорити на семінарі.

Завдання викладача: керувати процесом обговорення таким чином, щоб студенти в ході дискусії могли вільно висловлювати свої погляди на проблему та самостійно зробити певні висновки.

Методика:

А) *«Мозковий штурм»* проблеми: за короткий проміжок часу необхідно висунути найбільшу кількість можливих аргументів, пропозицій, шляхів вирішення проблеми. Кінцева мета: знайти вирішення проблеми.

Б) *Дискусія*. Кінцева мета: в ході обговорення виявити всі можливі аспекти і підходи до питання, що розглядається. Тут може застосовуватися метод *«міні лекція»*: студент готує міні-лекцію з проблемного питання. Мета цього — сформулювати проблему і окреслити дискусійні питання. Далі відбувається дискусія.

В) *«Круглий стіл»* з конкретного питання. Кінцева мета: дійти спільної думки.

Г) *«Експертні оцінки»*. Студенти-експерти, готуючись до семінару, досліджують питання, проблему і дають своє експертне заключення. Кінцева мета — отримати обґрунтований висновок.

Д) *Ділова гра*. Сформувати 2 групи студентів (2—4 чол.), які будуть відстоювати протилежні позиції (ці групи сформувати із студентів, які мають протилежні позиції з приводу дискусійного питання). Студентські групи заздалегідь готують свої виступи, шукають аргументи, щоб переконати аудиторію. Кінцева мета: виграти гру, переконавши більшість у правильності своєї позиції (може бути перевірено шляхом голосування аудиторії).

Е) *Проблемна міні-лекція*. Передбачає пошук матеріалів з конкретних проблемних фінансових питань, що дозволяє сформулювати постановку проблеми та окреслити можливі шляхи її вирішення і / або висвітлює результати проведеного аналізу. На основі міні-лекції на семінарі обговорюється представлена проблема.

Контроль рівня засвоєння знань

Мета: письмовий контроль знань студентів.

Завдання викладача:

1) сформувати завдання для письмової роботи,
2) перевірка і оцінювання робіт.

Методика:

А) Оперативний письмовий контроль (до 10 хв). Проводиться у формі виконання письмових тестових завдань за однією темою або блоком тем, а також тест-диктанту.

В) Модуль (від 45 до 90 хв). Модульні завдання формуються за блоком тем.

4. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів передбачає:

- забезпечення підготовки до поточних аудиторних занять,
- активізацію індивідуальної позиції студента в навчальному процесі,
- проведення пошуково-аналітичної роботи,
- здійснення наукової роботи студентів.

Самостійна робота студентів проводиться в таких формах:

1. *Опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу*.

Ця робота проводиться студентами самостійно у позааудиторний час і передбачає вивчення лекцій, обов'язкової та додаткової літератури. Опрацювання теоретичних основ курсу здійснюється студентами регулярно і підлягає контролю з боку викладача під час проведення семінарських занять у формі усного опитування та виконання завдань оперативного письмового контролю, а також модулів.

2. *Вивчення окремих тем і питань для самостійного опрацювання.*

Ця робота здійснюється студентами у розрізі окремих тем курсу.

3. *Підготовка до семінарських занять.*

Проводиться студентами згідно з розкладом занять відповідно з планами семінарів, питаннями для самостійного опрацювання і рекомендованою тематикою навчальних завдань на основі опрацювання лекційних матеріалів, основної та додаткової літератури.

4. *Робота із дистанційним навчальним курсом «Фінанси для фінансового напряму» в середовищі WebCT.*

Самостійна робота студентів у режимі дистанційного навчання проводиться за допомогою дистанційного електронного навчального курсу «Фінанси для фінансового напряму». Основні напрями роботи:

- ✓ робота з текстами лекцій і додатковою інформацією, у тому числі в розділі «Вчимося читати фінансове законодавство»;
- ✓ самоперевірка знань студентів у формі тестових запитань з демонстрацією правильних відповідей;
- ✓ тестовий контроль знань студентів з оцінкою рівня знань («відмінний», «добрий», «задовільний», незадовільний»), який проводиться за змістовними модулями курсу.

5. *Систематизація матеріалу перед написанням модулів та іспитом*

Модуль (модульна контрольна робота) виконується за ключовими темами, які підлягали вивченню протягом відповідного семестру, у тому числі й за питаннями для самостійного вивчення. Іспит проводиться за питаннями, які охоплюють весь зміст робочої програми курсу «Фінанси». Готуючись до виконання модульних завдань і до іспиту, студент самостійно здійснює систематизацію вивченого матеріалу, а також інших тем і питань для самостійного опрацювання.

6. *Виконання індивідуальних завдань*

ВИДИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

	Види індивідуальних завдань	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
I	Проблемна міні-лекція	+	-
II	Експертний висновок	+	-
III	Аналітичний огляд наукових публікацій	+	-
IV	Розробка інтелект-карти	+	-
V	Розробка презентації за темою семінару	+	-
VI	Виступ у студентському дискусійному клубі з фінансів	+	-
VII	Виступ на науковій студентській конференції КНЕУ (секція кафедри фінансів)	+	-
VIII	Виконання і захист курсової роботи	+	+

4.1. ПІДГОТОВКА І ПРЕЗЕНТАЦІЯ МІНІ-ЛЕКЦІЇ

Вибір теми проблемної міні-лекції

Вибір теми проблемної міні-лекції, а також термінів її представлення узгоджується з викладачем, який проводить семінари. Тема повинна відповідати тематиці семінарського заняття, на якому вона буде представлена.

Форма представлення проблемної міні-лекції

Міні-лекція має бути представлена у *надрукованому вигляді* (вимоги до друку: Times New Roman 14; інтервал — 1,5; поля — з усіх боків 2 см; сторінки мають бути пронумеровані), а також як *усна доповідь* протягом 8—10 хвилин.

Структура проблемної міні-лекції

У надрукованому вигляді проблемна міні-лекція містить:

✓ титульний аркуш;

✓ текст дослідження*, проведеного студентом (обсяг — до 8 стор);

✓ заключення** (обсяг — до 2 стор);

✓ список використаних джерел.

* Зміст тексту дослідження включає:

(1) чітка постановка проблеми,

(2) аналіз фінансової проблеми чи дискусійного питання (систематизація фактів, визначення причин і наслідків, позитивних і негативних рис тощо, аргументація власної позиції),

** У заключенні наводяться висновки та аргументовані пропозиції.

У міні-лекції не наводиться учбовий матеріал (визначення термінів, переліки функцій, класифікацій чи принципів тощо), за виключенням випадків, коли він є предметом дискусії.

Обов'язково: представлення міні-лекції є основою для проведення дискусії. У ході представлення міні-лекції можна користуватися зібраними матеріалами.

Основні критерії оцінки проблемної міні-лекції

Критеріями оцінки є фінансова грамотність, чіткість постановки проблеми, змістовність структурних частин, якість систематизації та аналізу матеріалу, обґрунтованість і конкретність висновків, зрозумілість і лаконічність, самостійний характер виконання роботи.

4.2. ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК

Вибір тематики для експертного висновку

Метою цього виду індивідуального завдання є надання обґрунтованого експертного заключення. Вибір теми експертного висновку, а також термінів його представлення узгоджується з викладачем, який проводить семінари. Тема повинна відповідати тематиці семінарського заняття, на якому вік буде представлений.

Форма представлення експертного висновку

Експертний висновок має бути представлений *у надрукованому вигляді* (вимоги до друку: Times New Roman 14; інтервал — 1,5; поля — з усіх боків 2 см; сторінки мають бути пронумеровані), а також презентований як *усна доповідь* до 6 хвилин.

Структура експертного висновку

У надрукованому вигляді експертний висновок містить:

✓ титульний аркуш;

✓ аналіз* статистичних даних та обґрунтування (обсяг — до 8 стор);

✓ висновок (обсяг — до 2 стор.);

✓ список використаних джерел.

* Аналіз статистичних даних має ґрунтуватися на широкій базі фактичних даних (не менше 5 останніх років). Вони мають бути належним чином систематизовані, згруповані, а також проаналізовані із застосування статистичних методів.

Основні критерії оцінки експертного висновку

Критеріями оцінки є фінансова грамотність, змістовність структурних частин, якість систематизації та аналізу матеріалу, зрозумілість і лаконічність, рівень обґрунтованості висновку, самостійний характер виконання роботи.

4.3. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Вибір тематики для аналітичного огляду наукових публікацій.

Аналітичний огляд наукових публікацій виконується відповідно до теми обраної студентом міні-лекції або експертного висновку. Презентуються ці дві роботи разом. Літературні джерела студент підбирає самостійно. Для підготовки рекомендується використовувати монографії і наукові статті з періодичних видань.

Форма представлення.

У надрукованому вигляді.

Вимоги до друку: Times New Roman 14; інтервал — 1,5; поля — з усіх боків 2 см. Сторінки мають бути пронумеровані. Аналітичний огляд наукових публікацій є предметом захисту у процесі індивідуально-консультативної роботи.

Структура

Аналітичний огляд наукових публікацій містить:

✓ титульний аркуш;

✓ текст аналітичного огляду (обсяг — до 6 стор);

✓ висновок (обсяг — до 1 стор.);

✓ список використаних джерел.

Основні критерії оцінки

Критеріями оцінки є фінансова грамотність, змістовність, якість систематизації та аналізу матеріалу, зрозумілість і лаконічність, обґрунтованість і конкретність висновків, самостійний характер виконання роботи.

4.4. РОЗРОБКА ІНТЕЛЕКТ-КАРТИ

Вибір тематики для розробки інтелект-карти.

Інтелект-карта покликана формувати аналітичні компетентності студента, його здатність мислити від загального до конкретного.

Інтелект-карта розробляється:

А) відповідно теми обраної студентом проблемної міні-лекції і презентується разом з нею,

Б) відповідно до теми семінарського заняття, на якому вона буде презентована.

Форма представлення інтелект-карти

Інтелект-карта виконується на аркуші формату А3. Вона є предметом захисту у процесі індивідуально-консультативної роботи.

Основні критерії оцінки інтелект-карти

Критеріями оцінки є фінансова грамотність, якість аналітичної структуризації теми, повнота охоплення питань, самостійний характер виконання роботи.

4.5. РОЗРОБКА ПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ СЕМІНАРУ

Вибір тематики для презентації за темою семінару

Вибір теми має відповідати темі семінарського заняття і бути узгодженим із викладачем.

Форма представлення презентації

Презентація готується у вигляді слайдів у PowerPoint і представляється на семінарському занятті.

Структура презентації

Презентація має охоплювати усі питання семінарського заняття.

Матеріал представляється як структурно-логічні схеми, аналітичні таблиці, графіки і діаграми. Текстовий матеріал може бути представлений виключно як структурно-логічна схема. Окремі частини тексту лекції, підручника тощо мають виступати лише як джерело інформа-

ції для розробки структурно-логічних схем і **не повинні в неструктурованому вигляді включатися до слайдів**.

Основні критерії оцінки презентації

Критеріями оцінки є фінансова грамотність, змістовність, якість слайдів (структура, наочність, повнота охоплення теми тощо), зрозумілість і лаконічність, самостійний характер виконання роботи.

4.6. ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ПИТАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Тема 1. Теоретико-методологічні засади фінансової науки

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) У чому полягають дискусійні підходи до визначення сутності фінансів? 2) Які існують точки зору щодо функцій фінансів? 3) Фінансова система, її внутрішня будова та інституційна система. 4) Взаємозв'язок фінансів і грошей
А) Міні-лекція	1. Роль фінансів у розширеному відтворенні
Б) Експертний висновок	1. Структура ВВП за доходами: тенденції в Україні. Доходи якого сектору зростають / знижуються найбільш швидко?

Тема 2. Генезис та еволюція фінансів

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Доходи і видатки рабовласницької держави. 2) Доходи і видатки феодальної держави. 3) Доходи і видатки капіталістичної держави. 4) Яким чином розвиток держави і товарно-грошових відносин впливають на розвиток фінансів?
А) Міні-лекція	1. Розвиток податків у Римській імперії. 2. Розвиток податкових відносин у феодальних містах 3. Історія появи бюджету держави (на прикладі Англії, Франції, Російської імперії) 4. Історія зародження фінансового ринку. Роль держави та акціонерних товариств у цьому процесі
Б) Експертний висновок	1. Порівняльний аналіз податкових відносин у державах Стародавнього Сходу, в Римській імперії, феодальних державах, у сучасних розвинених країнах і в Україні (хто встановлює податки, ступінь їх нормативного регулювання, хто є платниками, яке ставлення до податків)

Тема 3. Становлення та розвиток фінансової науки

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Фінансові питання в дослідженнях представників класичної політекономії 2) Класичні принципи оподаткування (ідеї А. Сміта, А. Вагнера та інших науковців). 3) Теорії фінансів в індустріальну епоху розвитку (кейнсіанство, неокейнсіанство, монетаризм, економіка пропозиції, теорія суспільних товарів і послуг). 4) Розвиток фінансової думки в роботах українських учених (податки, бюджет, місцеві фінанси)
А) Міні-лекція	1. Дореволюційна російська фінансова школа 2. Апробація фінансових теорій у фінансовій політиці держави 3. Позитивні і негативні наслідки політики стимулювання сукупного попиту (західний досвід) 4. Переваги і недоліки застосування монетаристських принципів побудови фінансової політики 5. Формування основних осередків української фінансової думки на початку XX століття. 6. Зародження і розвиток фінансової науки в Україні (кінець XIX — початок XX століття)

Б) Експертний висновок	1. Чи застосовуються фінансові теорії у практиці (які з них, де та які наслідки)? 2. Чи діє закон А.Вагнера? 3. Чи діє залежність, яку описує крива А. Лаффера? 4. Які з класичних принципів оподаткування враховані при побудові податкової системи України? 5. Чи зростає частка заощаджень у доходах населення при збільшенні останніх (на прикладі України)?

Тема 4. Фінансове право і фінансова політика

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Правове регулювання фінансових відносин. 2) Стратегічні і тактичні завдання фінансової політики України (у розрізі її окремих напрямів). 3) Податкова політика України. 4) Пріоритети бюджетної політики України. 5) Заходи грошово-кредитної політики НБУ
А) Міні-лекція	1. Стратегічні і тактичні завдання бюджетної політики в Україні. 2. Стратегічні і тактичні завдання податкової політики в Україні. 3. Проблеми боргової політики України. 4. Грошово-кредитна політика НБУ: здобутки і проблеми 5. Проблеми макроекономічної фінансової стабілізації в Україні
Б) Експертний висновок	1. Пріоритети сучасної фінансової політики України 2. Чи знаходиться інфляція в Україні під контролем Національного банку України?

Тема 5. Податки. Податкова система

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Дискусійні питання функцій податків. 2) Форми прояву податкових платежів (податок, відрахування, внески, плата, збори). 3) Порівняльна характеристика універсальних акцизів. 4) Податкові пільги, їх регулююча роль. 5) Принципи побудови податкової системи України, її склад. 6) Відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства
А) Міні-лекція	1. Розвиток оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. 2. Розвиток оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні 3. Розвиток майнового оподаткування в Україні 4. Проблеми непрямого оподаткування в Україні 5. Проблеми співвідношення прямого і непрямого оподаткування (структура податкової системи) 6. Проблеми вимірювання податкового навантаження 7. Митна політика в умовах інтернаціоналізації 8. Чи враховані наукові концепції видатних економістів світу при побудові податкової системи України?
Б) Експертний висновок	1. Які є види податкових пільг в Україні та хто їх отримує (у розрізі окремих податків: ПДВ, податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб)? Які втрати бюджету від податкових пільг? 2. Як відреагували бюджетні доходи на реформування податкової системи України? Оцінка динаміки надходжень до бюджету відповідних податків 3. Чи високе податкове навантаження в Україні? 4. Чи зменшується ухилення від податків, а також чи зростає легалізація доходів при зниженні рівня оподаткування? 5. Найбільш вагомі заходи щодо реформування податкової системи України, які були здійснені за роки незалежності. 6. Критичні зауваження, які висловлюють науковці і практики до податкової системи і податкової політики України: огляд та визначення їх обґрунтованості

Тема 6. Бюджет. Бюджетна система

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Класифікація доходів і видатків бюджету. 2) Характеристика структури Державного бюджету України, його загального і спеціального фондів на поточний бюджетний рік. 3) Структура бюджетних доходів, їх динаміка. 4) Структура бюджетних видатків, їх динаміка. 5) Функції і повноваження учасників бюджетного процесу. 6) Характеристика взаємовідносин Державного бюджету України з бюджетами Автономної республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя
А) Міні-лекція	1. Напрями вдосконалення програмно-цільового методу бюджетного планування в Україні 2. Проблеми наповнення дохідної частини Державного бюджету України. 3. Проблеми підвищення ефективності бюджетних видатків
Б) Експертний висновок	1. Чи зростає в Україні частка ВВП, яку централізує держава в бюджетах? Порівняння динаміки ВВП і динаміки бюджетних доходів 2. Критичні зауваження, які висловлюються щодо проекту бюджету: огляд та визначення їх обґрунтованості 3. Наскільки бюджет України є «соціальним»? 4. Яке відомство в Україні отримує найбільший обсяг бюджетного фінансування? 5. Наскільки вагомі неподаткові надходження бюджету в Україні? 6. Які видатки розвитку фінансуються з бюджету в Україні? 7. Яка структура і тенденції доходів Державного бюджету України? 8. Яка структура і тенденції видатків Державного бюджету України?

Тема 7. Бюджетний дефіцит

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Взаємозв'язок бюджетного дефіциту, державного кредиту і державного боргу. 2) Порівняльний аналіз джерел фінансування бюджетного дефіциту. 3) Позитивні і негативні наслідки бюджетного дефіциту
А) Міні-лекція	1. Взаємозв'язок бюджетного дефіциту і фінансової стабільності. 2. Політика дефіцитного фінансування та її роль у загостренні боргових проблем. 3. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом (США, країни ЄС)
Б) Експертний висновок	1. Взаємозв'язок бюджетного дефіциту, інфляції, грошової маси і грошової бази в Україні 2. Взаємозв'язок бюджетного дефіциту і державного боргу в Україні 3. Взаємозв'язок бюджетного дефіциту і дефіциту платіжного балансу в Україні

Тема 8. Державний кредит

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Класифікація державних позик. 2) Дискусійні питання щодо тягаря державного боргу. 3) Структура державного боргу України, його динаміка
А) Міні-лекція	1. Внутрішні державні запозичення і розвиток національного фінансового ринку: досвід України 2. Проблеми виходу уряду України на світовий фінансовий ринок 3. Проблеми здійснення місцевих позик в Україні 4. Зовнішні державні запозичення України і проблеми їх обслуговування
Б) Експертний висновок	1. Динаміка внутрішніх державних запозичень і процентних ставок. Чи діє в Україні ефект витіснення приватних інвестицій? 2. Чи є державний борг тягарем для України? 3. Скільки держава витрачає на обслуговування і на погашення державного боргу? Співставлення цих витрат з ВВП, з видатками бюджету, з доходами бюджету, з податковими доходами бюджету 4. Які державні запозичення є дешевшими для України: внутрішні чи зовнішні? Порівняння процентних ставок

Тема 9. Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Доходи і видатки місцевих бюджетів, їх склад і структура. 2) Шляхи зміцнення власної дохідної бази органів місцевого самоврядування. 3) Зміст фінансів комунальних підприємств, їх взаємовідносини з місцевими бюджетами
А) Міні-лекція	1. Моделі бюджетного федералізму і можливості їх застосування в Україні 2. Міжнародні підходи до організації місцевих фінансів 3. Проблеми вдосконалення міжбюджетних трансфертів в Україні 4. Проблеми посилення ролі податкових надходжень у складі доходів місцевих бюджетів в Україні 5. Фінансові проблеми підприємств комунальної власності в Україні та шляхи їх вирішення
Б) Експертний висновок	1. Яке місце посідають доходи і видатки місцевих бюджетів у складі зведеного бюджету? 2. Чи зростають власні доходи місцевих бюджетів в Україні? 3. Яку роль відіграють міжбюджетні трансферти в доходах місцевих бюджетів? 4. Яка структура і динаміка доходів місцевих бюджетів в Україні? 5. Яка структура і динаміка видатків місцевих бюджетів в Україні? 6. Чи вирішить майновий податок проблеми посилення дохідної бази місцевих бюджетів в Україні?

Тема 10. Спеціальні фонди держави

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Необхідність пенсійної реформи в Україні, її сутність. 2) Медичне страхування і страхова медицина. 3) Органи управління фондами соціального страхування, їх повноваження
А) Міні-лекція	1. Етапи реформування пенсійного забезпечення в Україні: очікування і реалії. 2. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення 3. Проблеми і перспективи запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування 4. Зарубіжний досвід обов'язкового медичного страхування та можливості його запровадження в Україні
Б) Експертний висновок	1. Чи вирішила пенсійна реформа проблеми дефіцитності Пенсійного фонду України? 2. Як вплинув єдиний внесок на формування доходів соціальних позабюджетних фондів?

Тема 11. Корпоративні фінанси

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Категорії корпоративних фінансів. 2) Види дивідендних виплат. 3) Теорії дивідендної політики
А) Міні-лекція	1. Роль приватизаційних процесів в утворенні акціонерних товариств та у становленні ринку капіталів в Україні 2. Великі зарубіжні корпорації в Україні: фінансовий аспект діяльності. 3. Вплив корпоративного сектору на виробництво ВВП і галузеву структуру економіки України. 4. Державна фінансова підтримка підприємництва в Україні 5. Проблеми вивозу прибутків, отриманих в Україні, за кордон. Шляхи державного регулювання реінвестування прибутку в розвиток українських підприємств 6. Підприємницькі та фінансові ризики в діяльності корпорацій, шляхи їх мінімізації
Б) Експертний висновок	1. Наскільки ефективною є амортизаційна політика в Україні? Чи має стимулюючий характер прискорена амортизація в Україні? 2. Дивідендна політика акціонерних товариств в Україні 3. Які галузі в Україні є найбільш привабливими для іноземних інвесторів? 4. Чи являються акціонерні товариства в Україні основною формою організації капіталу і підприємництва?

Тема 12. Фінанси домогосподарств

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Обов'язкові платежі домогосподарств державі. 2) Структура доходів і видатків домогосподарств в Україні
А) Міні-лекція	1. Роль домогосподарств на фінансовому ринку 2. Банківське кредитування населення в Україні 3. Проблеми кредитування житлового будівництва в Україні та роль держави у їх вирішенні 4. Споживчий кошик та його наповнення в Україні: порівняльний аналіз. 5. Проблема отримання заробітної плати «в конвертах» та шляхи її вирішення
Б) Експертний висновок	1. Динаміка зміни доходів і заощаджень населення в Україні 2. Структура і динаміка видатків населення в Україні 3. Наскільки розвинений в Україні споживчий кредит? 4. Динаміка співвідношення номінальної і реальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні

Тема 13. Страхування. Страховий ринок

Види завдань	**Тематика**
Питання для самостійного вивчення	1) Порівняльна характеристика різних форм організації фондів страхового захисту. 2) Розвиток окремих галузей страхування в Україні. 3) Державний нагляд і державний контроль на страховому ринку
А) Міні-лекція	1. Роль страхового ринку у забезпеченні стабільності функціонування ринкової економіки 2. Фінансова надійність страховиків та чинники її забезпечення 3. Страхування відповідальності в Україні: проблеми і перспективи 4. Запровадження обов'язкового медичного страхування в Україні: проблеми і перспективи 5. Недержавні пенсійні фонди та їх роль у пенсійному забезпеченні: зарубіжний досвід 6. Організація державного нагляду за діяльністю суб'єктів страхового ринку в Україні
Б) Експертний висновок	1. Які види страхування в Україні проводяться в обов'язковій формі? Яку частку вітчизняного страхового ринку займають обов'язкові види страхування? 2. Структура українського ринку загального страхування: основні тенденції. 3. Структура українського ринку страхування життя: зміни і тенденції. 4. Оцінка рівня розвитку медичного страхування в Україні і зарубіжних країнах (які послуги надаються, який розмір виплаченого страхового відшкодування). 5. Оцінка рівня розвитку страхування життя в Україні і зарубіжних країнах (які послуги надаються, які розміри страхових виплат) 6. Оцінка рівня розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні 7. Структура іноземних інвестицій в українські страхові компанії та їх вплив на загальну структуру капіталу: сектор загального страхування і сектор страхування життя

Тема 14. Фінансовий ринок

Види завдань	**Тематика**
Питання для самостійного вивчення	1) Дискусійні питання функцій фінансового ринку. 2) Необхідність державного регулювання фінансового ринку. Співвідношення державного регулювання і саморегулювання. 3) Державне регулювання фінансового ринку і ринку фінансових послуг: органи та їх функції. 4) Роль фондових бірж
А) Міні-лекція	1. Розвиток ринку акцій в Україні. Роль приватизаційних процесів у становленні вітчизняного ринку акцій 2. Проблеми розвитку ринку корпоративних облігацій в Україні 3. Іноземні інвестори на вітчизняному фінансовому ринку 4. Світові фінансові кризи та їх вплив на стан і розвиток фінансового ринку. 5. Організація державного нагляду за діяльністю суб'єктів українського ринку фінансових послуг

Б) Експертний висновок	1. Найбільш привабливі сфери і галузі для банківського кредитування в Україні: аналіз тенденцій 2. Яка динаміка ставок по депозитам і банківським кредитам в Україні? Порівняйте їх з динамікою облікової ставки НБУ, курсом долара та євро 3. Які цінні папери є найбільш привабливими на фінансовому ринку України? 4. Рівень капіталізації фінансового ринку України (за окремими його сегментами) 5. Дохідність цінних паперів, що обертаються на вітчизняному фінансовому ринку. Порівняйте її з динамікою ставок по депозитам і курсом євро та долара

Тема 15. Фінансовий менеджмент

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1)Проблеми взаємодії фінансового менеджменту макро- і мікрорівня. 2)Суб'єкти державного фінансового менеджменту, їх функції
А) Міні-лекція	1. Ефективність бюджетного планування в Україні 2. Застосування програмно-цільового підходу до планування бюджетних видатків в Україні 3. Технології бюджетування: зарубіжний досвід 4. Проблеми підвищення якості та ролі державного фінансового аудиту в Україні. 5. Проблеми податкового менеджменту в Україні та шляхи їх вирішення 6. Проблеми взаємовідносин платників податків з податковими інспекціями та шляхи їх вирішення
Б) Експертний висновок	1. Органи управління державними фінансами в Україні та сфера їх впливу. Чи існує дублювання функцій? 2. Як організована співпраця органів Державної податкової служби України з платниками податків? 3. Основні протиріччя, які виникають між учасниками бюджетного процесу в Україні

Тема 16. Фінансова безпека держави

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Динаміка інфляційних процесів і процентних ставок в Україні. 2) Динаміка показників державного боргу України в контексті фінансової безпеки. 3) Зв'язок тенденцій розвитку фінансового ринку з фінансовою безпекою держави
А) Міні-лекція	1. Головні фінансові загрози для України, їх внутрішні та зовнішні аспекти 2. Шляхи забезпечення фінансової безпеки України 3. Напрями забезпечення банківської безпеки в Україні 4. Митна політика у контексті забезпечення фінансової безпеки 5. Шляхи вирішення проблеми незаконного вивезення вітчизняних капіталів за кордон, їх повернення та інвестування у розвиток національної економіки
Б) Експертний висновок	1. Оцінка показників боргового навантаження для України. Чи є державний борг в Україні тягарем, і чи становить він загрозу фінансовій безпеці? 2. Тенденції інфляційних процесів в Україні. Чи є інфляція чинником фінансової небезпеки для України? 3. Динаміка золото-валютних резервів НБУ і вплив їх зміни на фінансову безпеку держави

Тема 17. Міжнародні фінанси

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Платіжний баланс та його регулювання. 2) Роль міжнародних фінансових інститутів у розвитку національних економік. 3) Співробітництво України з міжнародними фінансовими інститутами
А) Міні-лекція	1. Роль транснаціональних корпорацій у розвитку світового фінансового ринку та у процесах глобалізації і всесвітньої фінансової інтеграції 2. Фінансові ризики на світовому фінансовому ринку 3. Офшорні фінансові центри 4. Залучення іноземних інвестицій в Україну: проблеми та перспективи, позитивні та негативні наслідки 5. Дискусійні питання співпраці України з міжнародними фінансовими інституціями

Б) Експертний висновок	1. Які кредитні програми міжнародних фінансових організацій діють в Україні? Які з цих організацій надають кредити уряду, а які — реальному сектору економіки? 2. Яка структура і динаміка платіжного балансу України. Порівняйте динаміку бюджетного дефіциту і дефіциту платіжного балансу 3. Динаміка і структура іноземних інвестицій в економіку України. Які причини виявлених тенденцій?

Тема 18. Фінанси країн з розвиненою ринковою економікою

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Проблеми державного боргу в розвинених країнах. 2) Порівняння організації бюджетного процесу в Україні і в розвинених країнах 3) Динаміка змін ролі держави у бюджетному розподілі вартості ВВП (тенденції розвинених країн)
А) Міні-лекція	1. Податкові реформи в країнах з розвиненою ринковою економікою 2. Нові форми боротьби за ринки збуту і вкладання капіталу в умовах глобалізації, їх вплив на державні фінанси 3. Вплив інтернаціоналізації та глобалізації на сучасний стан державних фінансів 4. Старіння нації і реформування систем соціального страхування в розвинених країнах
Б) Експертний висновок	1. Обсяги перерозподілу ВВП через бюджет у розвинених країнах: тенденції та причини змін. 2. Порівняльна характеристика податкових систем різних країн. 3. Бюджетний дефіцит і державний борг у розвинених країнах: тенденції та наслідки. 4. Рівень податкового навантаження в розвинених країнах. 5. Темпи інфляції і стабільність курсу національної валюти у розвинених країнах

Тема 19. Фінанси Європейського Союзу

Види завдань	Тематика
Питання для самостійного вивчення	1) Функції і повноваження наднаціональних інститутів ЄС у сфері фінансів
А) Міні-лекція	1. Вплив інтеграційних процесів на стан державних фінансів у країнах ЄС. 2. Митна політика ЄС. 3. Фінансові проблеми, що виникають у зв'язку з розширенням складу ЄС
Б) Експертний висновок	1. Чи дотримуються країни ЄС маастрихтських вимог до бюджетного дефіциту і державного боргу? 2. Чи являється євро стабільною валютою? Яким чином забезпечується стабільність євро? 3. Як вирішуються проблеми фінансового вирівнювання в ЄС? 4. Регулятивний вплив фінансових інституцій ЄС на стан державних фінансів країн-членів ЄС. 5. Бюджет ЄС: оцінка сучасного стану та перспективні зміни

4.7. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Кафедра фінансів організовує наукову роботу студентів фінансово-економічного факультету у формі проведення наукового дискусійного клубу з фінансів, проведення щорічної студентської наукової конференції КНЕУ.

Виступ у студентському науковому дискусійному клубі з фінансів

Участь у роботі наукового дискусійного клубу є добровільною і передбачає наступні форми роботи:

- підготовку і представлення доповіді,
- участь у дискусії, обговорення проблемних питань,
- вислуховування доповідей та їх обговорення, отримання нової інформації та формування на цій основі своєї думки, власних висновків.

Участь у роботі дискусійного клубу дає можливість сформувати низку важливих навичок:

- навчитися виступати перед аудиторією,
- навчитися викладати свою думку з тих питань, що обговорюються, аргументувати її,
- обґрунтовувати і відстоювати свою позицію,
- вислуховувати думку інших людей,
- розширити свій професійний світогляд,
- отримати досвід проведення наукових досліджень і участі в наукових дискусіях.

У роботі дискусійного клубу діє принцип студентського самоврядування: для проведення засідань клубу серед студентів обирається організатор (або кілька), який реєструє учасників, теми їх доповідей, проводить засідання, визначає регламент виступу і обговорення, стежить за його дотриманням, регулює активність обговорення.

Роль викладача полягає у визначенні загальної тематики роботи дискусійного клубу, а також надання консультацій з приводу підготовки студентами тем доповідей.

Виступ на науковій студентській конференції КНЕУ (секція кафедри фінансів)

Для виступу на щорічній науковій студентській конференції студент самостійно обирає фінансову проблему і досліджує її під керівництвом наукового керівника (викладача, який проводить лекції з фінансів або проводить семінари).

5. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Акція — іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства (АТ), включаючи право на отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації, право на управління АТ, а також немайнові права, передбачені законодавством, що регулює питання створення, діяльності та припинення діяльності АТ.

Анулювання державного боргу — відмова уряду від погашення державного боргу.

Асигнування бюджетні — кошти державного та місцевого бюджетів, що виділяються на розвиток економіки держави, фінансування соціально-культурних заходів, оборону країни та утримання органів державної влади й управління.

Бюджет держави — план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Бюджет домогосподарства — сукупність грошових ресурсів, які спрямовуються на задоволення особистих потреб і виконання зобов'язань домогосподарства перед іншими особами.

Бюджетна політика — діяльність щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподілу бюджетних коштів, забезпечення виконання бюджету тощо.

Бюджетна система — сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетне планування — послідовність заходів і дій зі складання, розгляду і затвердження проекту бюджету.

Бюджетне право — сукупність юридичних норм, на яких базується і діє бюджетна система держави, визначається компетенція органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету.

Бюджетне регулювання — система перерозподілу коштів між бюджетами, що полягає в передаванні частини фінансових ресурсів бюджетів вищих рівнів бюджетам нижчих рівнів з метою збалансування останніх.

Бюджетне фінансування –централізоване виділення з бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротного, безоплатного надання асигнувань на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону та інші суспільні потреби.

Бюджетний кодекс України — документ, який визначає засади бюджетної системи України, її структуру, принципи, правові норми функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Бюджетний контроль — один із видів фінансового контролю, здійснюваного в процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів.

Бюджетний механізм — сукупність конкретних форм бюджетних відносин, методів мобілізації і витрачання бюджетних коштів.

Бюджетний процес — регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджету систему.

Бюджетний устрій — структура бюджетної системи, принципи її побудови та організація функціонування. Бюджетний устрій ґрунтується на державному устрої та адміністративно-територіальному поділі держави.

Бюджетні відносини — економічні відносини між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами, з іншого боку, з приводу розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування і використання бюджетного фонду, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій. Бюджетні відносини характеризують сутність бюджету як економічної категорії.

Бюджетування — сукупність технологічних процедур бюджетної роботи з аналітично-розрахункової підготовки бюджетів, кошторисів і державних програм за допомогою порівняння відносної корисності альтернативних варіантів витрачання бюджетних коштів на конкретні види державної діяльності з урахуванням вартості витрат на досягнення кінцевого результату й упущених вигод.

Валютний ринок — це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах.

Вексель — цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Вертикальний фіскальний дисбаланс — невідповідність між обсягами фінансових ресурсів того чи іншого рівня влади і обсягами завдань та обов'язків, які на нього покладаються в процесі розподілу компетенцій між центральною, регіональною і місцевою владами.

Видатки бюджету — кошти, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, передбачених у бюджеті, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Виконання бюджету — мобілізація запланованих доходів бюджету і фінансування передбачених видатків. Бюджет виконується за розписом, затвердженим Міністерством фінансів.

Витрати бюджету — видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу.

Витрати підприємства — зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

Власні доходи місцевих бюджетів — доходи, що мобілізуються місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади.

Внутрішній аудит — один із видів внутрішнього фінансового контролю. Його здійснюють призначені внутрішні аудитори з метою інформування керівництва підприємства про ефективність фінансової діяльності загалом або окремих її етапів.

Внутрішній державний борг — це державний борг за внутрішніми державними запозиченнями.

Внутрішній фінансовий контроль — вид контролю, що полягає у самоперевірці фінансової діяльності кожним суб'єктом господарювання.

Горизонтальний фіскальний дисбаланс — невідповідність між обсягами фінансових ресурсів однієї або кількох територіальних одиниць одного рівня й обсягами завдань, котрі на них покладаються і забезпечуються іншими територіальними одиницями цього рівня.

Державна дотація — сума коштів, що виділяється з бюджету планово збитковим державним і комунальним підприємствам, у яких витрати на виробництво та реалізацію продукції не покриваються отримуваними доходами, а також на підтримування відносно низьких роздрібних цін на окремі товари для населення.

Державна субсидія — вид цільової допомоги, що надається державою юридичним або фізичним особам. Розрізняють прямі й непрямі державні субсидії.

Державний борг — непогашена на конкретну дату основна суму заборгованості за фінансовими зобов'язаннями держави з фіксованим строком

Державний кредит –сукупність специфічних економічних відносин між державою в особі органів влади й управління, з одного боку, і фізичними та юридичними особами, урядами іноземних країн — з іншого, за яких держава виступає в якості позичальника, кредитора і гаранта.

Державний фінансовий контроль –фінансовий контролю з боку держави за фінансовою діяльністю органів державної влади та управління, юридичних і фізичних осіб. Охоплює загальнодержавний рівень розподілу вартості ВВП.

Державні видатки — сума коштів, що витрачаються державою в процесі здійснення її діяльності. Поділяються на централізовані і децентралізовані.

Державні доходи — сукупність різних видів грошових надходжень до фондів держави, що використовуються для виконання нею своїх завдань і функцій. Поділяються на централізовані і децентралізовані.

Державні фінанси — сукупність розподільних відносин, що виникають у процесі формування і використання фінансових ресурсів держави, призначених для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Дефіцит бюджетний — від'ємне сальдо бюджету, перевищення видатків бюджету над його доходами.

Дотація вирівнювання — міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує. Фіксована в сумі грошова допомога, що за певних умов

на безповоротній основі надається державним бюджетом місцевим з метою забезпечення виконання ними своїх функцій без обмеження сфери використання коштів і не потребує вкладення коштів з боку отримувача.

Доходи бюджету — грошові кошти, що надходять у розпорядження держави на безвідплатній і безповоротній основі у відповідності із діючим бюджетним і податковим законодавством (включаючи трансферти, дарунки, гранти).

Доходи підприємства — збільшення економічних вигод у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Емітенти цінних паперів — юридична особа, а також держава в особі уповноважених нею органів, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери і бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками.

Закріплені доходи місцевих бюджетів — доходи, що зараховуються до місцевих бюджетів у повній сумі або за твердо фіксованими нормативами відповідно до рішень органів державної влади.

Зовнішній державний борг — це державний борг за зовнішніми запозиченнями держави.

Казначейське зобов'язання України — державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейського зобов'язання України.

Казначейські позики — як форма державного кредиту виражають відносини з надання фінансової допомоги підприємствам і організаціям органами державної влади й управління за рахунок бюджетних коштів на умовах терміновості, платності і зворотності.

Капітальний державний борг — це загальна сума заборгованості держави й процентів, що мають бути сплачені за всіма випущеними і непогашеними на даний момент державними позиками.

Капітальні видатки — видатки, пов'язані з інвестуванням бюджетних коштів в основні засоби і нематеріальні активи, зі створенням державних запасів і резервів.

Конверсія позики — зміна доходності державної позики.

Консолідація позики — передання зобов'язання за раніше випущеною позикою на нову позику з метою продовження терміну позики. В окремих випадках може застосовуватись і скорочення строків позики.

Менеджмент державних фінансів — форму управлінської діяльності держави, пов'язану з організацією формування, розподілу і використання централізованих фондів фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні державних органів влади та управління.

Міжбюджетні відносини — відносини між органами влади різних рівнів щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання покладених на них функцій.

Міжбюджетні трансферти — кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Міжнародні фінанси — сукупність перерозподільних відносин з приводу формування і використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення безперервності суспільного відтворення на міжнародному (світовому) рівні та задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення.

Місцеві бюджети — бюджети адміністративно-територіальних одиниць; місять у собі доходи і видатки на виконання повноважень відповідних органів влади. Це фінансовий план органів місцевого самоврядування на бюджетний період.

Місцеві запозичення — операції, пов'язані з отриманням місцевим бюджетом коштів на умовах повернення, платності та строковості.

Місцеві фінанси — система економічних відносин щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення виконання місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань як власних, так і делегованих.

Надходження до бюджету — доходи бюджету та кошти, залучені в результаті взяття боргових зобов'язань органами державної влади.

Наступний фінансовий контроль — одна із форм фінансового контролю, щодо перевірки результатів реалізації стратегії і тактики фінансової діяльності того чи іншого суб'єкта, а в масштабах суспільства — наслідків проведення фінансової політики.

Облігація — цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігацій строк та виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення. В Україні можуть випускатися облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик.

Обслуговування державного боргу — погашення позик, виплата відсотків за ними, уточнення і зміни умов погашення випущених позик.

Особисті податки — податки, що встановлюються персонально для конкретного платника і залежать від його доходів (податок на прибуток, податок на доходи, податок на промисел).

Пенсійний фонд України — самостійна фінансова структура, що здійснює управління фінансами державного пенсійного забезпечення на території всієї держави.

Перестрахування — передання договору страхування від одного страховика до іншого. У цих відносинах виділяються два суб'єкти: перестрахувальник (страховик, який передає договір страхування) і перестраховик (страхова організація, яка не виконує прямих страхових операцій, а лише приймає на перестрахування ризики інших страховиків).

Пільги податкові — повне або часткове звільнення фізичних і юридичних осіб від сплати податків. Вони є одним із елементів податкової політики і мають як економічну, так і соціальну спрямованість.

Податки загальнодержавні — податки, встановлені органами законодавчої влади й обов'язкові для справляння на всій території держави.

Податки і збори місцеві — обов'язкові платежі юридичних осіб та громадян до місцевих бюджетів. Конкретні види податків для кожної адміністративної території, їхні ставки, порядок сплати встановлюють і визначають органи місцевого самоврядування відповідно до переліку і в межах граничних розмірів, установлених органами законодавчої влади.

Податки непрямі — це податки, які встановлюються в цінах товарів і послуг і сплачуються за рахунок цінової надбавки, а їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів.

Податки прямі — це податки, які встановлюються безпосередньо щодо платників і сплачуються за рахунок їхніх доходів, а сума податку без посередньо залежить від розмірів об'єкта оподаткування

Податкова політика — державна політика оподаткування юридичних і фізичних осіб. Її метою є формування бюджетних доходів за одночасного регулювання ділової активності підприємця. Реалізується через систему податків, податкових ставок і податкових пільг.

Податкова система — сукупність урегульованих правовими нормами загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, а також форми та методи побудови самої системи.

Податкове право — сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері податків — визначають порядок їх стягнення, регулюють виникнення, зміну і припинення податкових зобов'язань, а також встановлюють відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства.

Податковий контроль — контроль за правильністю справляння, повнотою і своєчасністю сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів і внесків до державних цільових фондів, нарахованих фінансових санкцій і пені. Податковий контроль здійснюється органами державної податкової служби та іншими органами державної виконавчої влади в межах наданих їм повноважень.

Податковий менеджмент — сукупність дій, прийомів і методів (способів) організації податкових відносин та руху податкових платежів з метою забезпечення формування доходної частини бюджету та впливу податків на соціально-економічний розвиток держави.

Податкові відносини — відносини, які складаються у держави з юридичними і фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду фінансових ресурсів держави. Податкові відносини характеризують економічну сутність податків як фінансової категорії.

Податок окладний — податок, який передбачає встановлення спочатку ставок, а відтак і розміру податку для кожного платника окремо. Загальна величина податку формується як сума платежів окремих платників. Податок окладний ще називають квотарним податком.

Податок розкладний — податок, який обчислюють спочатку в загальній сумі, а потім розподіляють (розкладають) між платниками цього податку пропорційно до певного показника чи рівними частинами. Податок розкладний відповідає низькій податковій техніці.

Позика державна — форма державного кредиту, коли держава виступає як боржник (позичальник). Заборгованість за державними позиками зараховують до суми державного боргу країни.

Позика місцева — різновид державної позики, метод мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів влади у формі заставних чи облігаційних позик.

Позика облігаційна — метод мобілізації фінансових ресурсів на національному чи міжнародному ринку позикових капіталів шляхом випуску позичальником боргових зобов'язань у формі облігацій.

Попередній фінансовий контроль — одна із форм фінансового контролю, здійснюється на стадії розроблення прогнозних фінансових розрахунків.

Поточний державний борг — це сума заборгованості держави, що підлягає погашенню в поточному році, й належних до сплати в цей період процентів з усіх випущених на даний момент державних позик.

Поточний фінансовий контроль — одна із форм фінансового контролю, який проводиться у процесі здійснення фінансових операцій.

Поточні бюджетні видатки — видатки бюджету, передбачені для покриття поточних потреб юридичних і фізичних осіб.

Профіцит — позитивне сальдо бюджету (перевищення бюджетних доходів над видатками).

Реальні податки — податки, якими оподатковується майно, виходячи із зовнішніх ознак. Платниками реальних податків виступають власники цього майна незалежно від їх доходів (податок на землю, податок з власників транспортних засобів, майнові податки).

Результат фінансовий підприємства — різниця між доходами та витратами підприємства за певний час.

Рефінансування боргу — погашення старої заборгованості новою шляхом заміни короткотермінових зобов'язань довготерміновими або за допомогою випуску нових позик (нових цінних паперів).

Ринок валютний — система економічних відносин, пов'язаних зі здійсненням операцій купівлі-продажу (обміну) іноземної валюти і платіжних документів у іноземній валюті.

Ринок грошей — сукупність операцій з короткотерміновими фінансовими інструментами, здійснюваних центральним банком, комерційними банками та іншими фінансовими інститутами.

Ринок кредитних ресурсів — сегмент фінансового ринку, на якому здійснюються операції щодо купівлі-продажу кредитних ресурсів.

Ринок позичкових капіталів — сегмент фінансового ринку, на якому продають і купують довготермінові кредитні ресурси з тривалістю обертання, більшою за рік.

Ринок фінансових послуг — особлива сфера економічних відносин з приводу купівлі-продажу специфічного товару — професійної фінансової послуги. Розрізняють банківські послуги, послуги на ринку цінних паперів, інші фінансові послуги.

Ринок цінних паперів — сегмент фінансового ринку, де здійснюється емісія, купівля-продаж цінних паперів. Розрізняють первинний і вторинний ринок цінних паперів, біржовий і позабіржовий.

Секвестр — пропорційне скорочення бюджетних видатків за всіма статтями бюджету (крім захищених) протягом часу, що залишається до закінчення поточного бюджетного року з метою регулювання бюджетного дефіциту.

Сеньйораж — доход держави від друкування грошей.

Система оподаткування — система установлення і справляння податків. Характеризується такими елементами: платник, об'єкт оподаткування, податкова ставка, одиниця оподаткування тощо, та механізмом обчислення і сплати податків.

Соціальне страхування — самостійна галузь страхування, що охоплює сукупність відносин з приводу формування і використання суспільних страхових фондів, призначених для виплати відшкодування за умови постійної чи тимчасової втрати працездатності або місця роботи.

Співстрахування — страхування, що здійснюється кількома страховиками за одним договором та згодою страхувальника. У договорі співстрахування визначаються права й обов'язки кожного страховика.

Ставка податку — розмір податку на одиницю оподаткування. Може бути твердою і процентною.

Страхове відшкодування — сума, виплачувана страховиком за договором страхування на покриття збитків у разі настання страхового випадку.

Страхове поле — максимальна кількість об'єктів, охоплюваних певним видом страхування.

Страховий агент — фізична чи юридична особа, що діє від імені та за дорученням страховика відповідно до наданих їй повноважень.

Страховий брокер — зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності фізична або юридична особа, яка здійснює посередницьку діяльність на страховому ринку від свого імені на підставі доручень страхувальника.

Страховий портфель — фактична кількість застрахованих осіб та об'єктів або сукупність договорів страхування.

Страховий ринок — 1) складна інтегрована система страхових і перестрахових організацій (страховиків), що здійснюють страхову діяльність; 2) особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга — страховий захист, і де формується пропозиція й попит на неї.

Страховик — спеціалізована організація, котра за певну винагороду (страхову премію) здійснює страхування і бере на себе зобов'язання відшкодувати збитки страхувальникові (чи іншим особам) або виплатити страхову суму.

Страхувальник — фізична або юридична особа, котра укладає зі страховою організацією договір щодо страхування свого власного інтересу чи інтересу третьої особи, сплачує страхові внески і має право (за договором або за законом) на отримання компенсації (відшкодування) у разі настання страхового випадку.

Страхування — система економічних відносин щодо створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктами господарювання від непередбачених обставин (стихійних лих, аварій, нещасних випадків, невиконання зобов'язань контрагентами тощо) та надання допомоги громадянам (чи їх сім'ям) у разі настання страхових випадків — досягнення певного віку, втрати працездатності, смерті тощо.

Субвенція бюджетна — форма фінансової допомоги держави місцевим органам влади, що надається з метою забезпечення ними реалізації конкретних заходів чи програм. На відміну від дотації, субвенція у разі порушення умови її цільового використання підлягає поверненню. Згідно з міжнародно визнаною термінологією субвенція є зв'язаним (спеціальним, умовним) трансфертом, який надається за умови певної фінансової участі самого отримувача.

Тягар податковий — питома вага всіх податкових платежів за певний час (фінансовий рік) у величині ВВП.

Уникнення податків — сукупність способів зниження податкових зобов'язань законним шляхом завдяки використанню податкових лазівок і податкових пільг. Відбувається в процесі податкового планування.

Унітаризм бюджетний — форма міжбюджетних відносин у країнах з унітарним державним устроєм, яка базується на засадах, визначених центральною владою законодавчим порядком.

Уніфікація позики — об'єднання кількох позик в одну, коли облігації раніше випущених кількох позик обмінюються на облігації нової позики. У деяких випадках обмін може здійснюватися за регресивним співвідношенням.

Управління державним боргом — комплекс заходів, що здійснює держава в особі її уповноважених органів з визначення умов залучення коштів, їх розміщення і погашення та забезпечення платоспроможності держави.

Ухилення від сплати податків — сукупність нелегальних способів зниження податкових зобов'язань шляхом незаконного приховування об'єктів оподаткування, заниження податкової бази, надання в податкові органи наперед хибної інформації.

Учасники фондового ринку — емітенти, інвестори, саморегулівні організації та професійні учасники фондового ринку. До видів професійної діяльності належать: діяльність з торгівлі цінними паперами (брокерська, дилерська, андеррайтинг, діяльність з управління цін-

ними паперами); діяльність з управління активами інституційних інвесторів; депозитарна діяльність; діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку.

Федералізм бюджетний — форма міжбюджетних відносин у країнах з федеративним державним устроєм. Базується на розподілі компетенції федеральної влади і суб'єктів федерації на договірних засадах.

Фінанси — система економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, а в певних умовах і національного багатства з метою формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і держави та використання їх на розширене відтворення та задоволення інших суспільних інтересів і потреб.

Фінанси домогосподарств — це економічні відносини, які виникають між членами домогосподарств, з одного боку, та юридичними, фізичними особами, державою — з іншого у процесі розподілу грошових надходжень і заощаджень домогосподарств шляхом формування у них і використання обмежених за обсягом грошових ресурсів для задоволення індивідуальних потреб.

Фінанси суб'єктів господарювання — економічні відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів на мікроекономічному рівні.

Фінансова безпека — це фінансовий стан суб'єкта (фізичної чи юридичної особи, держави, суспільства), який характеризується достатністю фінансових ресурсів для безперервного забезпечення індивідуальних, виробничих і суспільних потреб, а також фінансових резервів для запобігання та протидії негативному впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. Фінансова безпека держави має провідне значення і визначається її здатністю забезпечити фінансову стабільність, ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Фінансова ідеологія підприємства — система основних принципів реалізації фінансової діяльності підприємства, яка визначається головною метою його функціонування та фінансовим менталітетом його засновників і менеджерів. Фінансова ідеологія підприємства реалізується в його фінансовій політиці.

Фінансова наука — наука, яка вивчає явища і процеси, які мають місце під час створення та використання фондів фінансових ресурсів усіх рівнів.

Фінансова політика держави — сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо формування і ефективного використання фінансового потенціалу країни, окремих регіонів і секторів економіки для вирішення макроекономічних проблем

Фінансова політика підприємства — форма реалізації фінансової ідеології та стратегії підприємства у розрізі окремих аспектів його фінансової діяльності.

Фінансова система — сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення.

Фінансова стратегія — довгостроковий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення великомасштабних задач, визначених економічною і соціальною стратегією

Фінансова тактика — курс фінансової політики, спрямований на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків

Фінансове вирівнювання — процес усунення вертикальних і горизонтальних дисбалансів шляхом перерозподілу фінансових ресурсів.

Фінансове забезпечення — покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою.

Фінансове планування — діяльність зі складання планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх корпоративних об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, країни в цілому. Результатом фінансового планування є різні види фінансових планів і прогнозів.

Фінансове право — сукупність правових норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність щодо мобілізації, розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. Упровадження в життя фінансового права відбувається за допомогою фінансового законодавства.

Фінансове регулювання — процес перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою фінансових важелів, до яких відносять податки, обов'язкові платежі, збори, норми амортизаційних відрахувань, субсидії, субвенції тощо.

Фінансовий контроль –особлива діяльність щодо перевірки формування й використання фондів фінансових ресурсів у процесі розподілу валового внутрішнього продукту з метою оцінювання обґрунтованості й ефективності прийняття рішень і результатів їх виконання. Він є складовою фінансового менеджменту.

Фінансовий менеджмент — специфічна сфера управлінської діяльності, пов'язана з організацією формування, розподілу і використання фондів фінансових ресурсів на рівні держави, підприємницьких структур, інших господарських суб'єктів і громадян (домогосподарств), якщо вони здійснюють фінансові операції.

Фінансовий менеджмент корпоративний — специфічна сфера управлінської діяльності, пов'язана з організацією руху грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням капіталу для досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку корпорації.

Фінансовий ринок — це економічний простір, де виникають фінансові відносини з приводу купівлі-продажу тимчасово вільних грошових ресурсів і грошових капіталів, а також фінансових інструментів

Фінансові категорії — категорії, які в абстрактно-теоретичній формі характеризують різні сторони реальної фінансової дійсності, виступають формою теоретичного мислення, наукової абстракції, яка є зрізом реального економічного життя.

Фінансові показники — абсолютні величини, які характеризують створення і використання фінансових ресурсів, фінансовий стан національної економіки, результати господарської діяльності підприємницьких структур, розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, рівень доходів населення. Сукупність фінансових показників становить систему.

Фінансові ресурси — сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання.

Фіскальна політика — дії держави щодо централізації частини виробленого ВВП та її суспільного використання. Фіскальна політика становить основу фінансової політики.

Фонд резервний — фонд, створюваний підприємствами для забезпечення їх діяльності в умовах погіршення кон'юнктури, затримки замовниками платежів за поставлену продукцію, виконані роботи чи надані послуги, нестачі коштів для сплати позик або покриття можливих збитків підприємства в процесі фінансово-господарської діяльності тощо. Фонд резервний призначений для самострахування фінансових ризиків. Порядок використання фонду резервного передбачається статутом підприємства.

Фонд статутний — сума внесків власників, учасників або членів у майно підприємства, організації, установи, необхідна для їх заснування та забезпечення їхньої діяльності. Первісний розмір фонду статутного визначається установчою угодою і фіксується в статуті.

Фондова біржа — організаційно оформлений і регулярно функціонуючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Належить до вторинного ринку цінних паперів; зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу. Фондова біржа виконує три основні функції — посередницьку, індикативну, регулятивну.

Функції фінансів — вияв сутності фінансів, специфічні способи вираження їх властивостей, реалізації суспільного призначення фінансів як економічної категорії.

Цінні папери — документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам. Можуть бути пайовими, борговими, похідними.

6. ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ І МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ЇХ ВИКОНАННЯ

6.1. ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1 Фінансові методи державного регулювання ринкової економіки.
2 Роль і місце фінансів в економічній системі.
3 Державний фінансовий аудит у системі державного регулювання економіки.
4 Система державного внутрішнього фінансового контролю в Україні та шляхи її реформування.
5 Фінансовий аудит і його становлення в Україні.
6 Податкова політика України на сучасному етапі.
7 Вплив податкової політики на економічну і соціальну стабільність.
8 Становлення та розвиток податкової системи України.
9 Податок на доходи фізичних осіб у системі фінансового регулювання.
10 Проблеми вдосконалення механізмів непрямого оподаткування в Україні на сучасному етапі.
11 Проблеми вдосконалення механізмів прямого оподаткування в Україні на сучасному етапі.
12 Податкові пільги та їх роль у системі фінансового регулювання.
13 Подвійне оподаткування та шляхи мінімізації податкових витрат.
14 Податковий контроль і його роль в управлінні державними фінансами.
15 Податкове регулювання в системі податкового менеджменту.
16 Податковий механізм стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств.
17 Роль прямих податків у формуванні бюджетних доходів.
18 Роль непрямих податків у формуванні Державного бюджету України.
19 Податкова система: тенденції розвитку і національні особливості в країнах з розвиненою ринковою економікою.
20 Вплив податково-бюджетної політики на макроекономічну рівновагу.
21 Бюджетна політика економічного зростання.
22 Бюджетна політика розвитку та концептуальні підходи до її забезпечення.
23 Бюджетне фінансування економічного зростання.
24 Оптимізація структури бюджетних видатків у контексті забезпечення економічного зростання.
25 Фінансові ресурси держави: проблеми формування та ефективного використання.
26 Державний бюджет як фінансова основа регулювання ринкової економіки.
27 Бюджетна система держави: засади побудови та ефективного функціонування.
28 Бюджетний процес і його організація в умовах удосконалення бюджетних процедур і технологій.
29 Удосконалення планування та прогнозування бюджетних видатків.
30 Соціальний захист населення та його фінансове забезпечення.
31 Фінансовий аспект реформування охорони здоров'я в Україні.
32 Бюджетне планування у системі бюджетного менеджменту.
33 Бюджетний контроль у системі бюджетного менеджменту.
34 Державний фінансовий контроль у бюджетному процесі.
35 Бюджетні пріоритети в розвинених країнах.
36 Управління бюджетним дефіцитом у розвинених країнах.
37 Проблеми подолання бюджетного дефіциту в Україні.
38 Внутрішні і зовнішні запозичення та їх роль у формуванні фінансових ресурсів держави.
39 Державний борг: структура та механізм формування.
40 Державний борг в Україні: управління та обслуговування.
41 Боргова політика України в період трансформації фінансової системи.
42 Державні запозичення та фінансова безпека української держави.
43 Державний борг і його вплив на макрофінансову стабільність.
44 Бюджетне регулювання в системі міжбюджетних відносин.
45 Міжбюджетні відносини в Україні та шляхи їх удосконалення.
46 Проблеми вдосконалення системи міжбюджетних трансфертів в Україні.

47 Фіскальні дисбаланси і методи фінансового вирівнювання.
48 Становлення та розвиток місцевих фінансів України.
49 Роль місцевих бюджетів в економічному і соціальному розвитку територій.
50 Видатки місцевих бюджетів і напрями їх реструктуризації.
51 Проблеми наповнюваності місцевих бюджетів в Україні.
52 Планування доходів місцевих бюджетів у процесі міжбюджетного регулювання.
53 Місцеві податки і збори як складова системи оподаткування в Україні.
54 Фінансова незалежність органів місцевого самоврядування та шляхи її забезпечення.
55 Державне пенсійне забезпечення в Україні.
56 Пенсійні реформи в країнах Східної та Центральної Європи.
57 Роль недержавних пенсійних фондів на фінансовому ринку.
58 Недержавні пенсійні фонди в системі пенсійного забезпечення.
59 Державна підтримка розвитку малого і середнього бізнесу в Україні: фінансовий аспект.
60 Фінансові ресурси суб'єктів господарювання: теоретичні проблеми їх сутнісного визначення та ефективного використання.
61 Фінансова проблематика розвитку реального сектору економіки.
62 Амортизаційна політика та її реформування в Україні.
63 Фінансова політика корпорації.
64 Фінансові аспекти корпоративного управління.
65 Бюджетування і перспективи його розвитку у контексті сучасних технологій фінансового планування.
66 Проблеми формування і використання доходів домогосподарств.
67 Споживче кредитування і його вплив на фінанси домогосподарств.
68 Інвестиційна поведінка домогосподарств на фінансовому ринку.
69 Роль фінансового ринку у ресурсному забезпеченні потреб господарюючих суб'єктів.
70 Пріоритетні напрями розвитку вітчизняного фінансового ринку.
71 Розвиток ринку цінних паперів в Україні.
72 Проблеми та перспективи розвитку ринку корпоративних цінних паперів в Україні.
73 Боргові цінні папери як інструмент залучення фінансових ресурсів.
74 Організація національного нагляду та регулювання фінансового ринку.
75 Фондова і валютна біржі: фінансові аспекти діяльності.
76 Діяльність корпорацій на фінансовому ринку.
77 Міжнародний ринок капіталів: закономірності та тенденції розвитку.
78 Інститути спільного інвестування: сучасний стан і потенціал розвитку в Україні.
79 Фінансові аспекти залучення іноземних інвестицій в економіку Україні.
80 Страховий ринок України: сучасні тенденції та перспективи розвитку.
81 Медичне страхування та страхова медицина: необхідність запровадження та фінансові аспекти організації.
82 Майнове страхування та його розвиток в Україні.
83 Особливості та перспективи розвитку особистого страхування в Україні.
84 Фінансова інфраструктура в провідних країнах світу.
85 Бюджетна політика ЄС.
86 Уніфікація і гармонізація державних фінансів країн-членів ЄС.
87 Співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями.
88 Світові фінансові кризи та їх вплив на фінансову безпеку держави.
89 Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення.
90 Податково-бюджетна політика країн-членів ЄС в умовах фінансової нестабільності.
91 Еволюція української фінансової думки середини XIX — початку XX століття.
92 Дослідження податків та перекладання податкового тягаря в роботах українських учених.
93 Розвиток теорії місцевих фінансів у роботах українських науковців.

6.2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

6.2.1. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНА СХЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ, ЇЇ МЕТА І ЗАВДАННЯ

Курсова робота як важлива форма навчального процесу покликана навчити майбутнього фахівця *самостійному* пошуку, систематизації, аналізу й узагальненню інформаційних джерел (монографій, підручників, навчальних посібників, публікацій у періодичних виданнях, статистичних і звітних матеріалів, нормативно-правових актів), що характеризують фінансові процеси на різних рівнях господарювання і в різних сферах діяльності.

Курсова робота свідчить, наскільки знання, здобуті студентами в процесі вивчення курсу «Фінанси», є глибокими і фундаментальними; характеризує вміння студентів самостійно дослідити поставлені питання за обраною темою.

У курсовій роботі студент має показати:

▪ знання і правильне розуміння закономірностей, що складаються у фінансовій сфері;

▪ уміння працювати з інформаційними джерелами, користуватись законодавчими та інструктивними матеріалами, викладати свою точку зору на проблемні питання та робити обґрунтовані висновки щодо поліпшення фінансових відносин і вдосконалення фінансової системи;

▪ здатність використовувати здобуті теоретичні знання у процесі аналізу та узагальнення цифрового матеріалу, застосовувати сучасну методику дослідження з використанням таблиць і рисунків (графіків, діаграм, структурно-логічних схем тощо).

КУРСОВА РОБОТА МАЄ БУТИ НАПИСАНА САМОСТІЙНО.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Календарний план виконання курсової роботи затверджується кафедрою фінансів ***щорічно*** й доводиться до відома студентів денної форми навчання — на початку VI семестру, а студентам заочної форми навчання — у V семестрі під час установчої сесії.

Календарним планом встановлюються граничні терміни для:

(а) ПЛАНУ курсової роботи:

✓ орієнтовний термін ПРЕДСТАВЛЕННЯ науковому керівнику:

для студентів денної форми — другий тиждень лютого,

для студентів заочної форми — на початку сесії в VI семестрі;

✓ орієнтовний термін ЗАТВЕРДЖЕННЯ:

для студентів денної форми — не пізніше, ніж до кінця лютого,

для студентів заочної форми — до закінчення сесії в VI семестрі;

(б) КУРСОВОЇ РОБОТИ:

для студентів **денної форми**: представлення ***на кафедру фінансів*** завершеної курсової роботи в надрукованому вигляді, а також представлення ***науковому керівнику*** в електронній формі за допомогою електронної пошти (орієнтовні строки — до кінця квітня),

для студентів **заочної форми** — представлення ***на кафедру фінансів*** завершеної курсової роботи в надрукованому вигляді (у перший день сесії в VII семестрі);

(в) ЗАХИСТУ курсової роботи.

для студентів **денної форми** — призначає науковий керівник до початку сесії,

для студентів **заочної форми** — визначено навчальною частиною в розкладі.

ЗА ПОРУШЕННЯ КАЛЕНДАРНОГО ПЛАНУ ЗНИЖУЮТЬСЯ БАЛИ ЗА ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ.

ВИБІР ТЕМИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Студентам надається право самостійно обрати тему із затвердженої кафедрою фінансів рекомендованої тематики курсових робіт. Студент **не може обрати тему, яка не затверджена кафедрою фінансів**. При цьому має дотримуватися ***правило***: ***в академічній групі одну тему може розробляти тільки один студент***.

У ході вибору теми курсової роботи ***доцільно орієнтуватися на***:

✓ напрями майбутніх досліджень, у тому числі виконання магістерської дипломної роботи,

✓ тематику виконаних раніше власних наукових робіт студента,

✓ тематичні напрями проблемних семінарів, студентських наукових конференцій тощо.

Обравши тему, потрібно попередньо ***ознайомитися з навчальною та науковою літературою*** для того, щоб:

1). отримати більш повне уявлення про сутність об’єкта дослідження, і остаточно впевнитися в тому, що він є цікавим для студента;

2). скласти план курсової роботи

ПІДГОТОВКА ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПЛАНУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

План курсової роботи за затвердженою кафедрою фінансів формою **укладається студентом**, після чого **затверджується науковим керівником**. У ньому вказуються структурні частини курсової роботи, формулюються назви розділів.

Правильно побудований план є основою успішного розкриття теми. Він включає питання, які дозволяють розкрити зміст теми, досягти мети та виконати завдання курсової роботи, задає головні напрями дослідження обраної теми, відображає логічний зв’язок між її окремими складовими частинами.

ПОРЯДОК ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПЛАНУ

ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

1) Староста групи веде реєстр обраних студентами тем курсової роботи і забезпечує дотримання правила: одну тему може виконувати лише один студент у групі.

2) Студент обирає тему і реєструє її у старости групи.

3) Студент готує план (див. Додаток В), роздруковує і надає його старості групи.

4) Староста групи відповідно до календарного графіку подає науковому керівнику плани усіх студентів групи.

5) На консультації науковий керівник видає затверджені плани кожному студенту особисто.

ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Староста групи координує дотримання правила: одну тему може виконувати лише один студент у групі.

Під час установчої сесії кожен студент обирає тему курсової роботи, готує план і надсилає його на електронну пошту наукового керівника: **план надсилається як електронний лист, а не прикріплений файл.**

Науковий керівник може вносити зміни до плану. Затверджений план керівник надсилає на електронну пошту студента. Термін затвердження — 10 робочих днів.

ПІДГОТОВКА ДО ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Підготовка до виконання курсової роботи за обраною темою включає підбір навчальної та наукової літератури, нормативно-правових актів, довідкових матеріалів, звітних даних.

Літературні джерела студент підбирає самостійно, користуючись систематичними каталогами наукової, навчальної, довідкової літератури, а також каталогом періодичних видань університетської та інших бібліотек. Виконуючи цю роботу, потрібно обов'язково виписувати усі необхідні реквізити використаних джерел (див. Вимоги до оформлення списку використаних джерел).

Для розкриття теми курсової роботи на достатньо високому рівні студент має опрацювати широке коло джерел:

(а) навчальної літератури,

(б) наукових досліджень, опублікованих у монографіях, статтях у наукових періодичних виданнях, збірниках тез доповідей тощо,

(в) нормативно-правових актів,

(г) статистичних і звітних матеріалів, які широко представлені в статистичних збірниках, на офіційних сайтах органів державного управління тощо.

Якщо студент опрацював незначне коло інформаційних джерел за темою курсової роботи, не використав джерела хоча б однієї з чотирьох вищезазначених груп або поверхово та неякісно їх опрацював, це не дозволить розкрити тему на належному рівні і може стати причиною негативної оцінки виконаного дослідження.

ЗДАЧА КУРСОВОЇ РОБОТИ

ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Курсова робота має бути представлена одночасно:

А) на **кафедру фінансів** відповідно до **встановленого терміну** у роздрукованому вигляді у скоросшивачі (**без файлів**);

Б) науковому керівнику в електронному вигляді (як прикріплений єдиний файл, виконаний у Word). Приклад назви файлу: 6508_01_KovalenkoNM

Структура назви:

- шифр спеціальності: 6508
- нижнє підкреслювання
- номер групи із двох цифр (перша група — 01, п'ятнадцята група — 15 і т.п.)
- нижнє підкреслювання
- прізвище та ініціали без пробілів і без крапок латинськими літерами.

Строк перевірки курсової роботи — 10 робочих днів.

ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Курсова робота подається на **кафедру фінансів у перший день сесії** у роздрукованому вигляді у скоросшивачі (**без файлів**).

Перевірені курсові роботи науковий керівник приносить на захист.

На захисті студент має надати науковому керівнику курсову роботу в **електронному вигляді** (як єдиний файл, виконаний у Word). Приклад назви файлу: 6508_01_KovalenkoNM. Структура назви файлу — див. вище (як для студентів денної форми навчання).

ОЦІНЮВАННЯ І ЗАХИСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ

ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота оцінюється науковим керівником у балах (максимум — 100).

Оцінюванню підлягає:

(А) виконана курсова робота, у тому числі:

✓ вступ,

✓ зміст кожного з розділів, у тому числі додатки,

✓ висновки,

✓ дотримання вимог до оформлення курсової роботи,

✓ дотримання календарного плану виконання курсової роботи;

(Б) захист курсової роботи.

Критерії оцінювання курсової роботи представлені в додатку Е.

ДООПРАЦЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНО. Усі питання студенти мають вирішувати на консультаціях наукового керівника в процесі проведення дослідження.

Остаточна оцінка за курсову роботу виставляється за результатами обов'язкового виконання двох позицій:

(а) здачі повного варіанту курсової роботи (як у надрукованому, так і в електронному вигляді),

(б) захисту курсової роботи.

Умови, за яких студент НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ до захисту курсової роботи:

(1) відсутній затверджений науковим керівником план курсової роботи;

(2) остато́чна кількість балів за курсову роботу, виставлена науковим керівником до захисту, знаходиться в діапазоні від 0 до 59 балів;

(3) студент здав повний варіант курсової роботи менше, ніж за 10 робочих днів до залікового тижня.

У разі недопуску студента до захисту, він має академічну заборгованість. Якщо недопуск з причин (1—2), то студент повинен виконати курсову роботу повторно відповідно до строків, визначених навчальною частиною.

ЗАХИСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Для студентів денної форми навчання дату захисту призначає науковий керівник. Для студентів заочної форми навчання захист проводиться відповідно до розкладу, визначеного навчальною частиною.

На захисті студент має показати вміння **грамотно** і **лаконічно** викладати результати дослідження, а також **обґрунтовувати** їх. Крім того, потрібно продемонструвати не лише рівень знань і фінансову грамотність, але й **вміння логічно мислити, встановлювати зв'язки, бачити закономірності**.

Якщо студент, готуючись до захисту, самостійно знайшов помилки в своїй курсовій роботі, зрозумів, які саме необхідні для всебічного розкриття теми питання не були ним розкриті, він може пояснити та обґрунтувати це під час захисту.

ЗА НЕСАМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ БАЛИ, ВИСТАВЛЕНІ В РЕЗУЛЬТАТІ ЇЇ ПЕРЕВІРКИ, НЕ ВРАХОВУЮТЬСЯ, А СТУДЕНТ ОТРИМУЄ НУЛЬ БАЛІВ.

6.2.2. ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

СТРУКТУРА ТА ОБСЯГИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів (основної частини роботи), висновків, списку використаних джерел та додатків (вони є обов'язковими). **Структура курсової роботи**:

Титул

План, **затверджений науковим керівником**

Зміст

Вступ
Розділ 1
Розділ 2
Розділ 3
Висновки
Список використаних джерел
Додаток до розділу 1
Додаток до розділу 2
Додаток до розділу 3
Форма рецензії наукового керівника

Обсяг текстової частини роботи (від вступу — до висновків включно, без урахування списку літератури) має бути в межах **25—32 сторінки** стандартного формату А4 (210х297 мм), при цьому:

Структурна частина роботи	***Рекомендовані обсяги***
Вступ	не більше 2стор.
Розділи	обсяг кожного з розділів має бути приблизно однаковим і складати 7-9 стор.
Висновки	2-3 стор.

На початку роботи подається її зміст. У **змісті** (плані) послідовно записують найменування питання плану (ліворуч), а праворуч визначають номер сторінки, з якої воно починається.

Кожен розділ, зазначений в індивідуальному завданні на курсову роботу, слід виносити у заголовок і починати з нової сторінки.

Таблиці і рисунки доцільно представити у додатках.

УСІ СТОРІНКИ МАЮТЬ БУТИ ПРОНУМЕРОВАНІ (крім затвердженого керівником плану). Титул — це перша сторінка, але номер на ньому не проставляють; затверджений план — це сторінка, яка не нумерується; зміст — це друга сторінка; вступ — третя і т.д.

ВИМОГИ ДО ДРУКУ

✓ Times New Roman 14;
✓ інтервал між рядками 1,5;
✓ поля –з усіх боків 2 см, з правого боку — 1 см;
✓ нумерація сторінок — у правому верхньому куті.

При роздрукуванні текст друкується **тільки на одній стороні аркуша А4**.

Номери сторінок проставляються у верхньому правому кутку. Титульний аркуш вважається першою сторінкою і номер на ньому не ставиться. Затверджений науковим керівником план не входить до нумерації сторінок.

ОФОРМЛЕННЯ ТАБЛИЦЬ, РИСУНКІВ, ФОРМУЛ І ЦИТАТ

Таблиці і рисунки є **обов'язковою складовою курсової роботи**. Вони **розміщуються в ДОДАТКАХ**. Усього в курсовій роботі має бути три додатки: додаток до розділу 1, додаток до розділу 2, додаток до розділу 3. Після списку літератури на окремому аркуші вказується «ДОДАТКИ». При оформленні кожного додатку у правому верхньому кутку пишеться слово «Додаток до розділу __». Знак «№» перед номером розділу не ставиться. Нумерація таблиць і рисунків ведеться окремо по кожному додатку.

За своїм призначенням таблиці і рисунки покликані **в наочній формі представляти лаконічні висновки зі змісту текстової частини розділів курсової роботи, а також результати аналізу фактичних даних**. **Одна з головних вимог** до графічного і табличного матеріалу — їх наочність і безпосередній зв'язок з текстом основної частини курсової роботи.

Основні вимоги до додатків:

✓ таблиці і рисунки в додатках готуються як лаконічний висновок зі змісту текстової частини розділів курсової роботи, їх наочне представлення, а також вони відображають результати аналізу фактичних даних. НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ включення того матеріалу, який не розкривається і не аналізується в тексті роботи;

✓ у додатки включається матеріал з **кожного** розділу курсової роботи;

✓ додатки мають бути **лаконічними**. НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ подавати суцільний текст, абзаци, оформлені як таблиця чи окремий блок в рисунку, — студент має відображати такий матеріал виключно як структурно-логічну схему;

✓ в якості додатків не можуть бути використані законодавчі та нормативні акти або витяги з них, тексти звітів тощо;

✓ на всі додатки в тексті курсової роботи повинні бути посилання. Наприклад, (див. таблицю 1.2 у додатку до розділу 1);

✓ за своїм оформленням таблиці і рисунки повинні бути компактними та акуратними, при їх укладанні допускається використання меншого ніж стандартний шрифту та одинарного інтервалу між строками

ТАБЛИЦІ

Заголовок таблиці розміщують над нею, він має відображати основний її зміст та вказувати на об'єкт і період, до якого відносяться дані. Справа над тематичним заголовком з великої літери пишуть слово «Таблиця», її порядковий номер. Знак «№» перед цифрою не ставиться. Номер таблиці складається з номера розділу та порядкового номера таблиці. Наприклад: Таблиця 2.3 (третя таблиця в другому розділі). Наприклад:

Таблиця 2.3

НАЗВА ТАБЛИЦІ

Кожна таблиця повинна, як правило, розміщуватися на одній сторінці. При необхідності переносу таблиці у правому верхньому кутку наступної сторінки слід писати: «Продовження (або закінчення) таблиці...».

Якщо всі показники таблиці мають однакові одиниці виміру, їх виносять у заголовок, якщо різні — вказують у боковику. Позначення одиниць виміру повинно відповідати стандартам. Якщо текст у таблиці повторюється і складається з двох або більше слів, при першому повторенні його замінюють словосполученням «те саме», а далі — лапками. Не дозволяється ставити лапки замість повторюваних цифр, знаків, математичних символів. Якщо цифрові дані відсутні, то ставлять пропуск «—».

Цифри в колонках належить проставляти таким чином, щоб відповідні розряди чисел по всій колонці були розміщені один під одним. Потрібно дотримуватись однакової кількості десяткових знаків для всіх значень цифрових величин в одній колонці.

РИСУНКИ

Наявність у роботі ілюстрацій, які називаються «рисунками» (структурно-логічні схеми, діаграми, графіки), дає змогу викласти матеріал більш доказово, полегшує його сприйняття. Заголовки рисунків розміщують під ними. Знизу під графіком, схемою діаграмою тощо з великої літери пишуть слово «Рис.» і його порядковий номер. Знак «№» перед цифрою не ставиться. Номер рисунку складається з номера розділу та порядкового номера рисунку. Наприклад: Рис. 1.2. (другий рисунок у першому розділі). Наприклад:

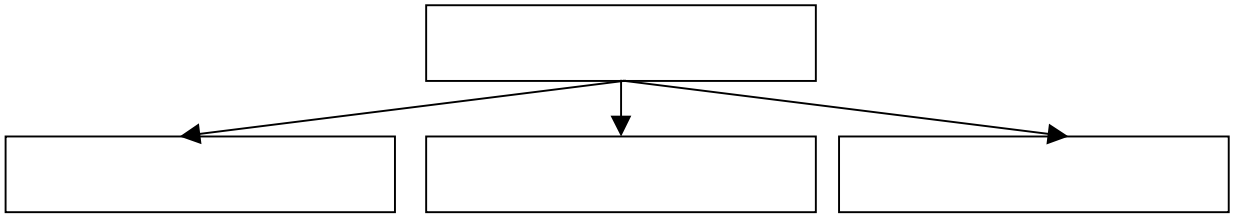

Рис. 1.2. Назва рисунку

У графіках обов'язково вказується масштаб.

ФОРМУЛИ

Формули, на які є посилання в тексті, нумеруються в межах розділу арабськими цифрами. Номер формули складається з номера розділу та порядкового номера формули, розмежова-

них крапкою. Номер формули слід взяти у дужки і розмістити на правому полі на рівні нижнього ряду формули, до якої він відноситься. Допускається наскрізна нумерація формул по всій роботі.

ЦИТАТИ

Цитати у роботі, які наведені дослівно, беруться в лапки. Після закінчення цитати або цифрової інформації у квадратних дужках зазначається порядковий номер джерела, який міститься у списку використаної літератури; далі через кому сторінка, звідки взята цитата чи цифра. Наприклад, посилання [5, с.10] означає, що цитату взято з джерела, зазначеного у списку літератури під номером 5 на сторінці 10. При цитуванні текстів з газет, поточної та річної звітності підприємства або організації, невеликих за обсягом нормативних документів вказувати сторінки не обов'язково. Наприклад: [23]. При посиланні на непряме цитування у квадратних дужках додатково зазначається «див». Наприклад: (див. [7, с. 25]).

ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

До списку використаних джерел ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ ВКЛЮЧАТИ ЛИШЕ ТІ, ЯКІ БЕЗПОСЕРЕДНЬО СТОСУЮТЬСЯ ТЕМИ КУРСОВОЇ РОБОТИ.

Список використаної літератури оформляють у такій послідовності:

- закони України,
- укази Президента,
- постанови і декрети уряду України,
- інструктивні матеріали (у хронологічному порядку),
- спеціальна економічна література (підручники, навчальні посібники, монографії) і публікації в періодичних виданнях в алфавітному порядку із зазначенням прізвища та ініціалів автора,
- статистичні та інші збірники,
- матеріали, які були зібрані на підприємствах і в організаціях та використані при написанні роботи,
- інтернет-ресурси.

Всі джерела, включені до списку використаної літератури, *нумеруються послідовно*.

Використані джерела слід записувати з усіма необхідними реквізитами.

Приклад оформлення:

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» від 06.12.2012 р. № 5515-VI. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/
2. Бюджетний менеджмент: Підручник / В.Федосов, В.Опарін, Л.Сафонова та ін.; За заг. ред. В.Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
3. *Романенко О. Р.* Фінанси: Підручник / Романенко О.Р. — К.: Центр навчальної літератури, 2009. — 312 с.
4. *Федосов В.М.* Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту / Федосов В.М., Колот О.А. // Фінанси України. — 2008. — № 3. — С. 3—33.

Список літератури за всією курсовою роботою повинен складати не менше 20 джерел (включаючи законодавчу та нормативну базу).

ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ ОКРЕМИХ РОЗДІЛІВ КУРСОВОЇ РОБОТИ (ЗМІСТ, ЗАВДАННЯ, ДОДАТКИ)

До змісту роботи пред'являються такі вимоги:

- зміст роботи треба викладати відповідно до плану, стисло, лаконічно, не допускаючи повторень і непотрібних відступів від теми;
- науковий стиль написання тексту, потрібно уникати емоційних оцінок і висловів;
- логіка і послідовність викладення матеріалу;
- виділення в тексті окремих **логічних абзаців**, недопустимо, щоб кожне речення починалося з нового абзацу;
- завершеність кожної думки;
- усі таблиці, рисунки, цитати повинні супроводжуватися посиланнями на використані джерела.

У курсовій роботі студент повинен **глибоко і всебічно** розкрити зміст обраної теми, показати розуміння конкретних форм організації фінансів у різних сферах суспільної діяльності. Особливу увагу слід приділити **дискусійним питанням теорії і практики фінансових відносин**. Якщо в економічній літературі відсутня єдина точка зору з питань, які досліджуються, слід навести думки кількох авторів, дати їх критичну оцінку та висловити свої міркування з даного приводу.

РОЗДІЛ 1

Розділ 1 **присвячується** розкриттю сутності об'єкта дослідження, характеристиці основ організації управління ним. Він виконується переважно на основі реферування навчальної та наукової літератури, а також з урахуванням положень чинного законодавства

Розділ 1 **може мати наступні назви**:

✓ «Теоретичні основи *об'єкта дослідження*»

✓ «Сутність *об'єкта дослідження* та організація управління *об'єктом дослідження*»

✓ «Загальна характеристика сутності та організації *об'єкта дослідження*»

У назві розділу замість слів «*об'єкт дослідження*» потрібно вписувати конкретний об'єкт відповідно до теми курсової роботи.

При необхідності студент може самостійно виділити окремі підпункти в межах розділу.

У розділі 1 потрібно вирішити наступні основні **завдання**:

✓ визначити сутність об'єкта дослідження, у тому числі розкрити підходи різних авторів та наукових шкіл,

✓ охарактеризувати функції досліджуваного об'єкта,

✓ розглянути класифікації,

✓ розкрити основи організації управління об'єктом дослідження (принципи організації, інструменти впливу, державні органи та інші управлінські структури, їх основні функції щодо об'єкта дослідження)

Викладаючи текст, студент має проявити вміння систематизувати першоджерела, проводити порівняння, узагальнення, лаконічно та логічно викладати результати своїх досліджень, продемонструвати фінансову грамотність (володіння термінологією, правильне її розуміння).

До **додатку** мають увійти наступні таблиці і рисунки, які **узагальнюють викладений в розділі 1 матеріал** (НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ включення до додатку матеріалів, які не розглядаються в тексті розділу):

1). Таблиця, яка містить словник ключових понять і термінів, які розкривають об'єкт дослідження, за такою формою:

Таблиця 1.1

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

Терміни і поняття	Визначення терміну / поняття	Джерело (автор, назва джерела, реквізити видання, номер сторінки)

НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ включення до словника понять і термінів, які не розкривають об'єкт дослідження. Це є свідченням нерозуміння студентом суті досліджуваної теми і підставою для зниження балів при оцінюванні курсової роботи.

2). Схематичне зображення функцій, які розкривають сутність об'єкта дослідження.

3). Класифікації, які характеризують об'єкт дослідження (у вигляді таблиць чи рисунків). Наприклад:

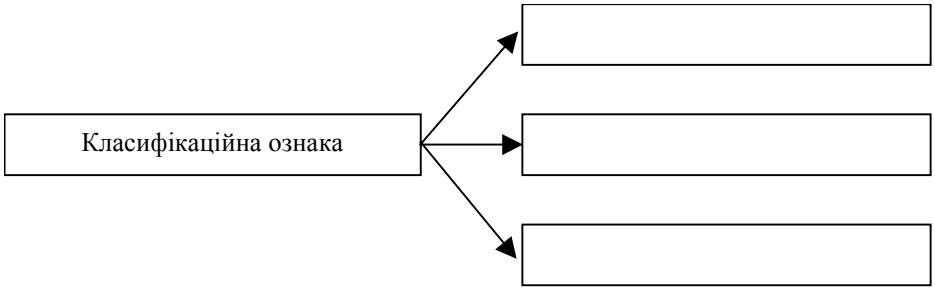

Рис. 1.1. Назва

4). Основні дискусійні питання щодо характеристики сутності та функцій об'єкта дослідження, наприклад, у такій формі:

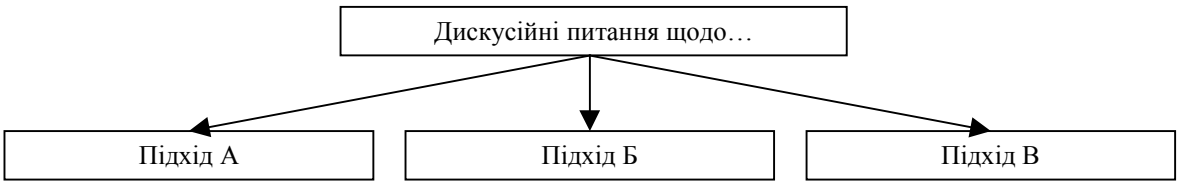

Рис. 1.2. Назва

5). Інші таблиці та рисунки

РОЗДІЛ 2

Розділ 2 присвячується аналізу сучасного стану об'єкта дослідження та фінансової практики. Він виконується на основі вивчення статистичних і звітних даних, публікацій у періодичних виданнях, даних, оприлюднених на офіційних сайтах органів державного управління, міжнародних організацій, в аналітичних оглядах тощо.

Розділ 2 **може мати наступні назви**:

✓ «Дослідження сучасного стану *об'єкта дослідження*»

✓ «Аналіз *об'єкта дослідження*».

У назві розділу замість слів «*об'єкт дослідження*» потрібно вписувати конкретний об'єкт відповідно до теми курсової роботи.

При необхідності студент може самостійно виділити окремі підпункти в межах розділу.

У розділі 2 потрібно вирішити наступні основні **завдання**:

✓ провести аналіз показників складу і структури,

✓ виявити тенденції розвитку об'єкта дослідження,

✓ встановити причини виявлених тенденцій, явищ, процесів,

✓ дати якісну оцінку виявлених тенденцій, явищ, процесів.

Тенденції розвитку мають бути проаналізовані за допомогою розрахованих студентом показників динаміки.

Якісна оцінка тенденцій, явищ, процесів передбачає обґрунтування того, чи є вони позитивними / негативними, як вони можуть позначатися на сталому розвитку суспільства тощо.

АНАЛІЗ МАЄ ОХОПЛЮВАТИ НЕ МЕНШЕ 4 ОСТАННІХ РОКІВ і проводитися у розрізі усього досліджуваного періоду. Про низьку якість розділу 2 свідчать такі факти:

— аналіз не виходить за рамки простого порівняння показників одного року з іншим (що говорить про нездатність виявити тенденцію розвитку чи обґрунтувати факт відсутності чіткого її напряму),

— виклад матеріалу в стилі звіту (констатація фактів без встановлення причин та аргументованих якісних оцінок),

— причини тих чи інших явищ або процесів є неконкретними, зводяться до «недосконалого законодавства» чи невідповідності «досвіду інших країн, світовому досвіду, міжнародним стандартам».

Для того, щоб розділ 2 був виконаний на високому рівні, доцільно на початку роботи над ним детально продумати, які саме **показники характеризують об'єкт дослідження**. До основних *видів фінансових показників* відносяться:

✓ усі показники доходів і видатків (розмір заробітної плати, мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата, прожитковий мінімум, розмір пенсії та інших трансфертів, обсяги заощаджень, прибуток, бюджетні доходи, податкові надходження, доходи Пенсійного фонду України, бюджетні видатки, бюджетні інвестиції, витрати на продукти харчування, затрати виробництва (собівартість), виплачені дивіденди тощо);

✓ сальдові показники (бюджетний дефіцит / профіцит, сальдо платіжного балансу, прибуток / збиток);

✓ показники, які характеризують грошові потоки в національній економіці, на фінансовому і страховому ринках (грошова маса в обігу, обсяги страхових премій / страхових відшкодувань на страховому ринку, обсяги виданих кредитів тощо);

✓ показники, які характеризують рух цінних паперів (обсяги емісії, обсяги торгів, кількість укладених угод, капіталізація та інші);

✓показники боргу та заборгованості (державний борг, національний борг, податковий борг, заборгованість з відшкодування ПДВ, заборгованість із виплати заробітної плати, дебіторська і кредиторська заборгованість і т.д.).

Ці показники можуть бути співставлені з ВВП (наприклад, частка державного боргу у ВВП) або з іншими показниками (наприклад, обсяг бюджетних видатків на душу населення).

Для аналізу фінансових показників потрібно провести розрахунки і визначити:

✓показники структури (частка в загальному обсязі) (наприклад, питома вага податку на прибуток у загальній сумі податкових надходжень),

✓показники динаміки (темпи росту і приросту),

✓середні величини,

✓відсоток виконання планових показників тощо.

Статистичні дані мають бути опрацьовані й упорядковані таким чином, щоб у найкращий спосіб вирішити кожне з поставлених дослідницьких завдань. «Набір» неопрацьованих особисто студентом статистичних таблиць, які не вирішують конкретних завдань курсової роботи, виступаючи просто джерелом інформації, свідчить про відсутність / низьку якість аналізу.

Зміст розділу 2 має продемонструвати вміння студента опрацьовувати фактичні дані, систематизувати їх, узагальнювати, порівнювати, проводити їх аналіз, давати інтерпретацію, пояснення отриманих результатів, оцінки, а також здатність виділяти з окремих випадків типові ситуації, закономірності, окреслювати напрями розвитку («бачити ліс за деревами»).

До **додатку** мають увійти наступні таблиці і рисунки, які **узагальнюють викладений в розділі 2 матеріал** (НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ включення до додатку матеріалів, які не розглядаються в тексті розділу):

1). Таблиця, де подається перелік показників, **які характеризують об'єкт дослідження**. При цьому, *якщо це потрібно*, вказується формула розрахунку.

Таблиця 2.1.

ПОКАЗНИКИ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ *ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ*

Показник	Формула розрахунку	Показник	Формула розрахунку

НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ включення до таблиці тих показників, які не характеризують об'єкт дослідження.

2). Укладені студентом статистичні таблиці і рисунки (графіки, діаграми), які розкривають результати проведеного аналізу. НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ включення тих таблиць і рисунків, які виступили першоджерелом (наприклад, Звіт про виконання Державного бюджету, баланс підприємства тощо).

3). Результати проведеного аналізу.

Таблиця 2.2.

РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ

Питання, які підлягали аналізу	Виявлені явища, факти, процеси, тенденції

4). Якісна оцінка результатів аналізу

Таблиця 2.3.

ЯКІСНА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ АНАЛІЗУ

Виявлені явища, факти, процеси, тенденції	Інтерпретація (якісна оцінка, причини виникнення, вплив, наслідки)

РОЗДІЛ 3

Розділ 3 **присвячується** дослідженню проблем фінансової практики та можливим шляхам їх вирішення. Він виконується на основі реферування матеріалів **наукових** статей та монографій.

Розділ 3 **може мати наступні назви**:

✓«Проблеми *об'єкта дослідження* та шляхи їх вирішення»

✓ «Напрями вдосконалення *об'єкта дослідження*».

У назві розділу замість слів «*об'єкт дослідження*» потрібно вписувати конкретний об'єкт відповідно до теми курсової роботи.

При необхідності студент може самостійно виділити окремі підпункти в межах розділу.

У розділі 3 потрібно вирішити наступні основні **завдання**:

✓ охарактеризувати ключові сучасні проблеми, пов'язані з розвитком і функціонуванням об'єкта дослідження,

✓ обґрунтувати шляхи вирішення виявлених проблем,

✓ розкрити можливі напрями подальшого розвитку об'єкту дослідження.

У курсовій роботі мають бути охарактеризовані важливі сучасні проблеми, **які ще не вирішені**. Рекомендації щодо вирішення виявлених проблем мають бути **конкретними**. НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ їх формулювання в узагальненому вигляді чи у формі «цінних вказівок» («потрібно вдосконалювати законодавство», «привести у відповідність зі світовими стандартами, міжнародною практикою»).

Викладаючи текст, студент повинен продемонструвати вміння чітко формулювати, у чому саме полягає проблема; виділяти найбільш вагомі, ключові проблеми за темою роботи, розглядати їх послідовно, поступово переходячи від більш крупних до дрібніших; показати свою здатність обґрунтовувати шляхи вирішення проблем, грамотно викладати власний погляд і мати аргументовану особисту позицію.

До додатку мають увійти наступні таблиці і рисунки, які **узагальнюють викладений в розділі 3 матеріал** (НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ включення до додатку матеріалів, які не розглядаються в тексті розділу):

1). Перелік ключових проблем, виявлених у ході дослідження, які можуть бути систематизовані в таблиці чи представлені на рисунку. Наприклад:

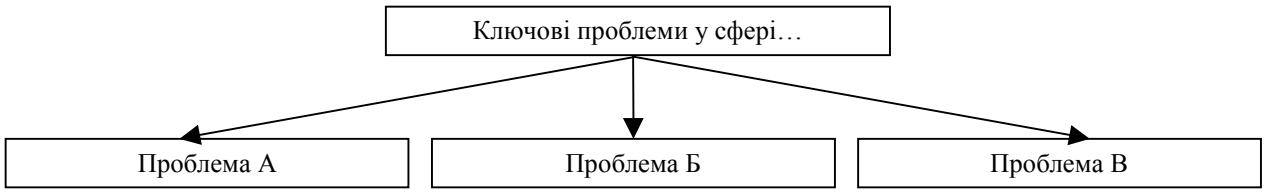

Рис. 3.1. Назва

2). Пропозиції щодо вирішення виявлених проблем. При цьому в додатку формулювання постановки проблеми має бути лаконічним, а пропозиції — конкретними й чіткими.

Таблиця 3.1.

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ

Виявлені в ході дослідження проблеми	Пропозиції щодо вирішення

ВСТУП

Вступ до курсової роботи має наступні складові.

По-перше, необхідно обґрунтувати актуальність дослідження обраної теми курсової роботи.

По-друге, має бути сформульований об'єкт дослідження.

По-третє, потрібно визначити мету і завдання роботи.

По-четверте, доцільно вказати методи дослідження, а також зазначити, при розкритті яких саме питань вони застосовувалися. До основних методів дослідження належать: абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, спостереження, узагальнення, порівняння, моделювання, формалізація, статистичні методи.

По-п'яте, потрібно дати коротку характеристику (у формі анотації) структури виконаного дослідження.

ПОРАДИ ЩОДО НАПИСАННЯ ВСТУПУ

Об'єкт дослідження вказує, на вивчення чого саме спрямована увага дослідника. **Об'єкт — це те, що досліджується. Він завжди вказаний вже в самій назві теми**. Чітке виокремлення об'єкта дослідження дозволяє сконцентрувати увагу саме на ньому і не переключатися

на більш широке коло питань і проблем поза межами об’єкта, створює передумови для його всебічного розгляду, задає межі наукового пошуку. Наприклад, у темі «Вплив податкової політики на економічну і соціальну стабільність» об’єкт дослідження (те, на вивчення чого воно спрямоване) — це податкова політика.

Мета курсової роботи як наукового дослідження може полягати у визначенні напрямів подальшого розвитку чи шляхів вдосконалення об’єкта дослідження, його впливу на соціально-економічний розвиток тощо.

Для того, щоб досягти визначену мету, потрібно вирішити низку дослідницьких **завдань**. Завдання встановлюють, які саме питання потрібно розкрити у відповідному розділі. Щоб правильно сформулювати завдання, див. детальніше вимоги до змісту кожного з розділів курсової роботи. Ключові завдання дослідження наступні:

✓ визначити сутність об’єкта дослідження, у тому числі розкрити підходи різних авторів та наукових шкіл,
✓ охарактеризувати функції досліджуваного об’єкта,
✓ розглянути класифікації,
✓ розкрити основи організації управління об’єктом дослідження,
✓ провести аналіз показників складу і структури,
✓ виявити тенденції розвитку об’єкта дослідження,
✓ встановити причини виявлених тенденцій, явищ, процесів,
✓ дати якісну оцінку виявлених тенденцій, явищ, процесів,
✓ охарактеризувати ключові сучасні проблеми, пов’язані з розвитком і функціонуванням об’єкта дослідження,
✓ обґрунтувати шляхи вирішення виявлених проблем,
✓ розкрити можливі напрями подальшого розвитку об’єкта дослідження.

ВИСНОВКИ

Висновки курсової роботи повинні випливати з проведеного дослідження і мати безпосередній зв’язок з його результатами. У висновках **підводяться підсумки щодо всіх висвітлених у курсовій роботі питань**.

ФОРМА ТИТУЛУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Кафедра фінансів

КУРСОВА РОБОТА

з *«ФІНАНСІВ»*

*Тема:*_____
_____

ВИКОНАВ:
*студент*_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
*курс*_____, *спец.*_____
*група*_____
*форма навчання*_____

*особистий підпис студента*_____
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
_____

РЕЄСТРАЦІЯ РОБОТИ
номер_____, дата_____

ДОПУСК ДО ЗАХИСТУ: ☐ ТАК, ☐ НІ

КИЇВ — КНЕУ — 20__ р.

ФОРМА ПЛАНУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Студент (ПІБ повністю)			
Група:		Форма навчання:	

ПЛАН КУРСОВОЇ РОБОТИ З «ФІНАНСІВ»

На тему: _____
(тема № ____)

ВСТУП
РОЗДІЛ 1. _____
РОЗДІЛ 2. _____
РОЗДІЛ 3. _____
ВИСНОВКИ
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Дата: представлено науковому керівнику _____

Підпис студента_____

План затверджено: _____
підпис наукового керівника

РЕЦЕНЗІЯ НА КУРСОВУ РОБОТУ З «ФІНАНСІВ»

ПІБ студента _____ група_____
Тема роботи: _____

Критерії оцінювання	Розподіл балів (крок — 1 бал)	Оцінювання курсової роботи
ВСТУП: ✓ обґрунтування актуальності теми ✓ визначення об'єкта дослідження, ✓ визначення мети і завдань курсової роботи, ✓ наявність загальної характеристики структури роботи	0—5	
Примітки:		
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА: ✓ 10 б.: всебічність, повнота і глибина викладу теоретичних питань, розгляд дискусійних питань, альтернативних підходів, ✓ 5 б.: науковий характер тексту (систематизація, узагальнення, критичний погляд, конкретність, стиль викладу, відсутність компіляції матеріалу, описовості, фінансова грамотність, наявність достовірних посилань тощо) ✓ 5 б.: логіка викладу (перехід від більш до менш важливого, відсутність повторів тощо) і пропорційний обсяг розділу	0—20	
Примітки:		ЗАХИСТ*
АНАЛІТИЧНА ЧАСТИНА: ✓ 10 б.: якість аналізу (види розглянутих показників, аналіз показників структури, динаміки, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, аргументація тощо), репрезентативність фактичних даних (сучасні дані, їх динаміка, відповідність чинному законодавству), ✓ 10 б.: науковий характер тексту (систематизація, узагальнення, критичний погляд, конкретність, стиль викладу, відсутність компіляції матеріалу, описовості, фінансова грамотність, наявність достовірних посилань тощо) ✓ 5 б.: логіка викладу (перехід від більш до менш важливого, відсутність повторів тощо) і пропорційний обсяг розділу	0—25	
Примітки:		ЗАХИСТ*
ПРОБЛЕМАТИКА, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ: ✓ 10 б.: якісна постановка та аналіз кожної проблеми (конкретність, актуальність, обґрунтованість, причини тощо), обґрунтованість пропозицій, ✓ 10 б.: науковий характер тексту (систематизація, узагальнення, критичний погляд, конкретність, стиль викладу, відсутність компіляції матеріалу, описовості, фінансова грамотність, наявність достовірних посилань тощо) ✓ 5 б.: логіка викладу (перехід від більш до менш важливого, відсутність повторів тощо) і пропорційний обсяг розділу	0—25	
Примітки:		ЗАХИСТ*
ВИСНОВКИ: ✓ безпосередній зв'язок висновків із завданнями та результатами дослідження, ✓ охоплення усіх змістовних частин роботи	0—10	
ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА: ✓ наявність чинних нормативно-правових актів відповідно до теми роботи, ✓ достатність інформаційної бази (підручників, монографій, широкого кола наукових публікацій), ✓ правильність оформлення	0—5	
ОФОРМЛЕННЯ РОБОТИ: ✓ значні відхилення від встановлених обсягів (більше 5 стор.), у т.ч. через невідповідність шрифту та міжрядкового інтервалу, ✓ відсутність нумерації сторінок, заголовків розділів, ✓ правильність оформлення цифрового та графічного матеріалу.	0—-10	
РАЗОМ	**100**	
* Коригування балів **на захисті** («+» « — « 5 балів за кожний розділ)		
За недотримання календарного плану (затвердження плану: мінус 5 б., здача курсової роботи: мінус 10 б.)		

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЗАХИСТУ	Бали (у т.ч. з урахув. Захисту)	Оцінка МОН	ECTS

ДЛЯ ДОВІДКИ:

Оцінка за шкалою КНЕУ	*Оцінка за національною шкалою*	*Оцінка за шкалою ECTS*
90-100	відмінно	A
80-89	добре	B
70-79		C
66-69	задовільно	D
60-65		E
21-59	Незадовільно з можливістю повторного складання	FX
0-20	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	F

7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Студенти заочної форми навчання вивчають дану дисципліну на протязі трьох семестрів і відповідно виконують два модуля. Перший модуль включає 10 перших тем, другий — з 11 по 19 теми. Для студентів поточний контроль здійснюється шляхом виконання модуля у письмовій формі, який проводиться в аудиторії під час практичних занять під контролем викладача.

Модульні завдання відповідають програмі курсу та оцінюються загалом максимум у 35 балів. Контроль проводиться шляхом перевірки правильності виконання модульних завдань. Термін виконання модулю — 1 академічна година.

Перелік питань, які включено до модульних завдань

МОДУЛЬ 1

1. Предмет науки про фінанси. Фінансові відносини на макро- і мікрорівні.
2. Фінансові категорії, поняття і терміни.
3. Фінансова система як взаємодія сфер і ланок фінансових відносин. Організаційна будова фінансової системи.
4. Історичні передумови виникнення фінансів.
5. Фінанси як економічна категорія: сутність, ознаки і функції.
6. Взаємозв'язок фінансів, грошей і кредиту.
7. Розвиток фінансів у країнах Давнього Сходу і в Римській імперії.
8. Доходи і видатки рабовласницької держави.
9. Доходи і видатки феодальної держави. Фінанси феодальних міст.
10. Фінанси в умовах становлення (період первісного накопичення капіталу) і розвитку капіталізму (індустріальний період).
11. Фінанси в постіндустріальну епоху.
12. Теорії державних фінансів англійської класичної політекономії.
13. Фінансові питання в дослідження нової історичної школи.
14. Концепція державних фінансів Дж.М. Кейнса.
15. Фінансові концепції неокейнсіанства.
16. Неокласичні (неоконсервативні) теорії державних фінансів.
17. Сутність фінансової політики, її задачі та зв'язок з фінансовим правом. Фінансова стратегія і фінансова тактика.
18. Характеристика фінансової політики за її напрямами, видами і типами.
19. Економічна сутність податків: визначення поняття, ознаки, функції.
20. Форми прояву податкових платежів (податок, плата, відрахування, внесок, збір).
21. Елементи оподаткування.
22. Класифікації податків та їх характеристика.
23. Податкова система: поняття і основи побудови.
24. Бюджет як економічна категорія: визначення, ознаки і функції.
25. Характеристика бюджету як фінансового плану і як централізованого фонду фінансових ресурсів держави.
26. Економічна сутність, склад і структура бюджетних доходів.
27. Економічна сутність, класифікація, склад і структура бюджетних видатків.
28. Бюджетний процес.
29. Бюджетний устрій і бюджетна система. Структура і принципи побудови бюджетної системи України.
30. Розподіл доходів і видатків між бюджетами. Напрями, види і форми міжбюджетних відносин.
31. Сутність і складові місцевих фінансів.
32. Місцеві бюджети як фінансова основа місцевого самоврядування. Доходи і видатки місцевих бюджетів.
33. Фіскальні дисбаланси. Поняття фінансового вирівнювання, його необхідність та інструменти.
34. Сутність бюджетного дефіциту, його види і причини виникнення.
35. Характеристика джерел фінансування бюджетного дефіциту.

36. Макроекономічні наслідки бюджетного дефіциту.
37. Управління бюджетним дефіцитом.
38. Економічна сутність державного кредиту. Характеристика відносин, які складають зміст державного кредиту.
39. Відмінності державного кредиту від банківського.
40. Класифікація державних позик.
41. Сутність і види державного боргу, причини його виникнення.
42. Джерела обслуговування і погашення державного боргу.
43. Методи управління державним боргом.
44. Сутність і призначення соціального страхування. Система фондів соціального страхування.
45. Джерела формування і напрями використання Пенсійного фонду, фондів страхування з тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві.

МОДУЛЬ 2

1. Сутність корпоративних фінансів, їх ознаки та функції.
2. Формування капіталу корпорації, його структура і ціна.
3. Розподіл капіталу корпорації.
4. Вартісний цикл капіталу корпорації.
5. Взаємозв'язок функціонування фінансів корпорацій і фінансового ринку.
6. Дивідендна політика корпорацій.
7. Сутність фінансів домогосподарств. Доходи і видатки бюджету домогосподарств.
8. Грошові заощадження домогосподарств та їх розміщення.
9. Економічна сутність і необхідність страхування. Специфічні ознаки і функції страхування.
10. Форми організації страхового фонду.
11. Класифікація страхових відносин.
12. Елементи страхування.
13. Поняття страхового ринку та страхової послуги.
14. Сутність і призначення фінансового ринку, його функції. Сегменти фінансового ринку.
15. Суб'єкти фінансового ринку.
16. Фінансові інструменти ринку банківських позик і ринку цінних паперів. Класифікація цінних паперів.
17. Ринок фінансових послуг, його зв'язок з фінансовим ринком. Види фінансових послуг.
18. Сутність і форми фінансового менеджменту.
19. Структурні елементи (інструменти) державного фінансового менеджменту: фінансовий контроль, фінансове планування і прогнозування.
20. Податковий, бюджетний і борговий менеджмент як складові державного фінансового менеджменту.
21. Суб'єкти державного фінансового менеджменту, їх функції.
22. Корпоративний фінансовий менеджмент.
23. Поняття фінансової безпеки та її складові.
24. Бюджетна і боргова безпека, безпека фінансового ринку.
25. Сутність і призначення міжнародних фінансів. Структура міжнародних фінансових відносин.
26. Світовий фінансовий ринок, його структура і тенденції розвитку.
27. Сучасна міжнародна валютна система.
28. Міжнародні фінансові інституції, їх роль.
29. Загальні закономірності і національні особливості державних фінансів у країнах з розвиненою ринковою економікою.
30. Бюджетне регулювання ринкової економіки та соціальних питань розвитку розвинених країн.
31. Хронічна дефіцитність бюджетів і проблеми державного боргу в розвинених країнах.
32. Організація соціального страхування в розвинених країнах.
33. Фінансові аспекти функціонування наднаціональних інститутів ЄС, їх функції.
34. Бюджет ЄС, його доходи і видатки.
35. Бюджетний процес в ЄС.
36. Фінансова політика ЄС.
37. Митна політика в ЄС.
38. Створення єдиного ринку капіталів в ЄС та його регулювання.

8. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА

1. Конституція України // Затверджена Верховною Радою України 28.06.1996 р. № 254/96-ВР.
2. Бюджетний кодекс України // від 8.07.2010 р. № 2456-VI // Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
3. Податковий кодекс України // від 19.05.2011 р. № 3393-VI // Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
4. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р.
5. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР.
6. Закон України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік.
7. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8.07.2010 р. № 2464-VI.
8. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР.
9. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р № 679-XIV.
10. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9.07.2003 р № 1057-IV.
11. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 16.10.2012 р № 5463-VI.
12. Закон України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» від 11.07.1996 р. №315/96-ВР.
13. Закон України «Про страхування» від 7.03.1996 р. №85/96-ВР.
14. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III.
15. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV.
16. Указ Президента України «Про Положення про Державну податкову службу України» від 12.05.2011 р. № 584/2011.
17. Указ Президента України «Про Положення про Державну фінансову інспекцію України» від 23.04.2011 р. № 499/2011.
18. Указ Президента України «Про Положення про Державну службу фінансового моніторингу України» від 13.04.2011 р. № 466/2011.
19. Указ Президента України «Про Положення про Міністерство фінансів України» від 8.04.2011 р. № 446/2011.
20. Указ Президента України «Про національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» від 23.11.2011 р. № 1070/2011.
21. Указ Президента України «Про національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 р. № 1063/2011.

ПІДРУЧНИКИ (ПОСІБНИКИ)

22. *Бланкарт Ш.* Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С.І. Терещенко та О.О. Терещенка: передмова та наук. редагування В.М. Федосова. — К.: Либідь, 2000.
23. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
24. Бюджетна система: підруч. / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбов. літератури; Тернопіль: Екон. думка, 2012. — 871 с.
25. *Василик О.Д.* Теорія фінансів. Підручник. — К.: НІОС, 2003. — 416 с.
26. *Карлін М.І.* Фінанси країн Європейського Союзу: Навч. посіб. — К.: Знання, 2011. — 639 с.
27. *Кириленко О.П.* Місцеві фінанси: Підручник. — К.: Знання, 2006. — 671 с.
28. *Кремень О.І., Кремень В.М.* Фінанси: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 416 с.
29. *Миргородська Л.О.* Фінансові системи зарубіжних країн: Навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 320 с.
30. Міжнародні фінанси: Підручник / Ред. О.І. Рогач. — К.: Либідь, 2003. — 784 с.
31. Місцеві фінанси у схемах і таблицях: навч. посібник / [М. А. Гапонюк, А. Є. Буряченко, В. П. Яцюта та ін.] ; за заг. ред. В. М. Федосова. — К.: КНЕУ, 2010. — 600 с.

32. *Опарін В.М.* Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2001. — 240 с.
33. Податкова ситсема України: навчальний посібник / за заг. ред. М.Я.Азарова. — К.: Міністерство фінансів України, Національний університет державної податкової служби України, 2011. — 656 с.
34. Податкова система України: Підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; За ред. В.М. Федосова. — К.: Либідь, 1994.
35. *Романенко О.Р.* Фінанси: Підручник. — К.: Центр навчальної літератури, 2009. — 310 с.
36. *Соколовська А.М.* Основи теорії податків: Навчальний посібник. — К., 2010. — 326 с.
37. Фінанси: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: Знання, 2012. — 687 с.
38. *Юхименко П.І., Федосов В.М., Лазебник Л.Л. та ін.* Теорія фінансів: Підручник / За ред.. проф. В.М. Федовова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.

ДОДАТКОВА

39. *Андрущенко В.Л.* Фінансова думка Заходу. Монографія. — Львів: Каменяр, 2000. — 303 с.
40. *Андрущенко В.Л., Данілов О.Д.* Податкові системи зарубіжних країн. — К.: Комп'ютерпрес, 2006.
41. *Андрущенко В.Л.* Особливості та завдання національної фінансової думки // Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні: Збірник наукових праць. — Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 1999. — 528 с.
42. *Барановський О.І.* Фінансова безпека. — К.: Фенікс, 1999.
43. *Боди Зви, Мертон, К. Роберт.* Финансы / Пер. с англ.: Учебн. пособие. — М. — СПб. — К.: Вильямс, 2000. — 584 с.
44. *Бьюкенен Дж.М.* Сочинения. Пер. с англ. Серия «Нобелевские лауреаты по экономике». Т.1. / Фонд экономической инициативы; Гл. ред. кол.: Нуреев Р.М. и др. / — М.: Таурус Альфа, 1997. — 560 с.
45. *Василик О.Д., Павлюк К.В.* Державні фінанси України: Підручник. — К.: НІОС, 2003
46. *Гаманкова О.О.* Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О.Гаманкова. — К.: КНЕУ, 2009. — 283 с.
47. Європейський союз: консолідовані договори. — К.: Видавництво «Port-Royal», 1999. — 207 с.
48. *Карлін М.І.* Державні фінанси України: Навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 348 с.
49. *Кейнс Дж.М.* Общая теория занятости, процента и денег. Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. А.Г. Милейковского и И.М. Осадчей. — М.: Прогресс, 1978. — 494 с.
50. *Кізима Т.О.* Фінанси домогосподарств: Сучасна парадигма та домінанти розвитку: Монографія. — К.: Знання, 2010. — 431 с.
51. *Луніна І.О.* Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. — К.: Наук. думка, 2006. — 432 с.
52. *Луніна І.О.* Диверсифікація доходів місцевих бюджетів : [монографія]. — К., 2010. — 320 с.
53. *Небрат В.В.* Українська фінансова думка другої половини XIX — початку XX століть: Монографія. — К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. — 224 с.
54. *Озеров И.Х., проф.* Основы финансовой науки / Выпуск II. Изд-е 4-е, дополненное. — М.: Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1914. — 364 с.
55. *Опарін В.* Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. — К.: КНЕУ, 2005. — 240 с.
56. *Осадчая И.М.* Современное кейнсианство. Эволюция кейнсианства и неоклассический синтез. — М.: Мысль, 1971. — 176 с.
57. *Пушкарёва В.М.* История финансовой мысли и политика налогов: Учеб. пособие. — М.: Финансы и статистика, 2003 — 256 с.
58. *Стігліц Дж.* Економіка державного сектора. Пер. з англ. — К.: Основи, 1998.
59. *Рязанова Н.С.* Міжнародні фінансові організації: / Н.С.Рязанова, М.А.Гапонюк, А.А.Максименко. — К.: КНЕУ, 2010. — 230 с.

60. *Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л.* Держава — податки — бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія. — К.: Либідь, 1992. — 328 с.

61. *Суторміна В,М,* Фінанси зарубіжних корпорацій: Підручник. — К.: КНЕУ, 2004.

62. *Тимченко О.М.* Податковий борг в Україні: причини, наслідки, менеджмент: монографія / Тимченко О.М. — К.: КНЕУ, 2009. — 228 с.

63. *Федосов В., Опарін В., Льовочкін С.* Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2002.

64. Фінансова думка України./ С.В.Льовочкін, В.М.Федосов, С.І.Юрій, П.І.Юхименко; авт. передм. А.А.Чухно; за наук. ред. д-ра екон.наук, проф. В.М.Федосова — К.: Кондор; Тернопіль: Економічна думка 2010. — У 3-х т.

65. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3-х т. /За ред. А.І.Даниленка. — К.:Фенікс, 2008.

ДОДАТКИ

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ ДО ТЕМ КУРСУ

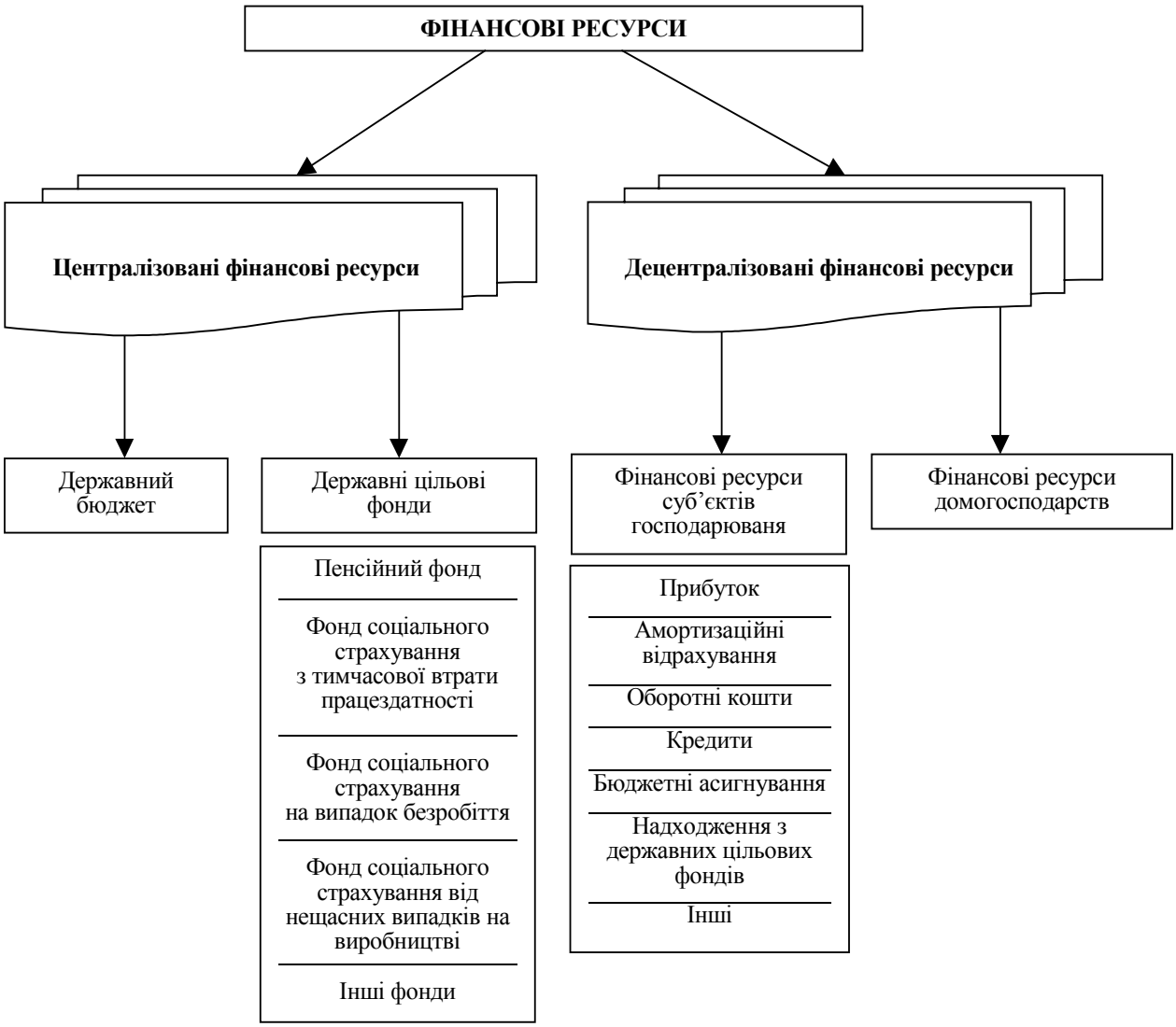

Рис. 1. Структура фінансових ресурсів

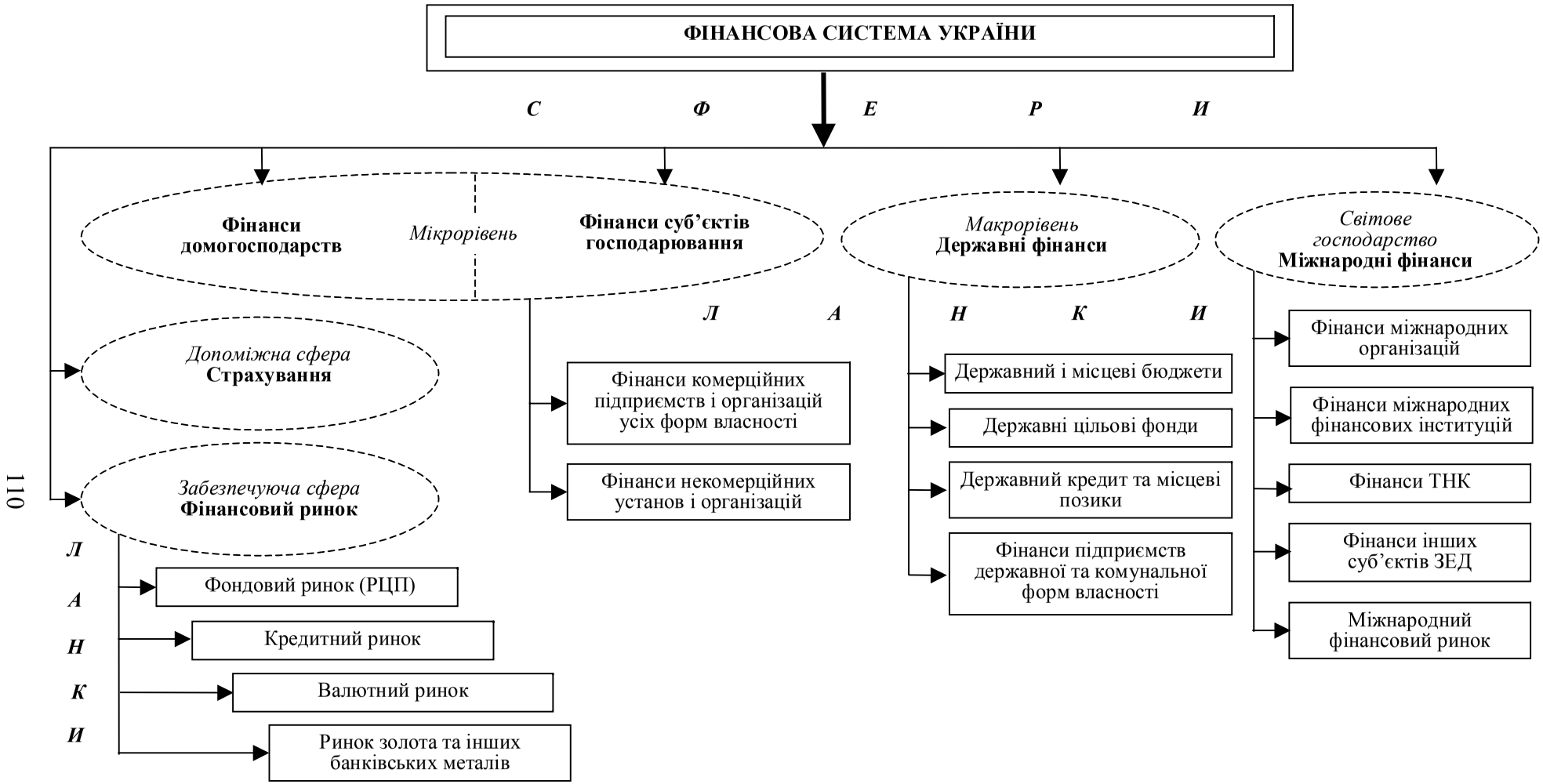

Рис. 2. Структура фінансової системи України

Державні доходи	Державні видатки
Східні деспотичні держави	
— надходження від державного майна; — натуральні повинності; — штрафи контрибуції, данини; — від продажу зерна; — податки і державні запозичення у грошовій формі	— утримання правителя і його двору; — утримання апарату управління; — будівництво і утримання складних іригаційних систем, акведуків доріг, фортець, культових споруд; — ведення війн
Римська імперія	
— прямі податки; — непрямі податки; — обов'язкові позики; — контрибуції, данини; — надходження від державного майна	— ведення війн; — свята з приводу кожної перемоги, які організовувалися за державний рахунок; — утримання імператора; — будівництво і утримання доріг, акведуків, культових споруд тощо

Рис.3. Доходи та видатки держав Стародавнього світу

Державні доходи	Державні видатки
Феодальні держави	
— поземельний податок; — поголовний податок; — акцизи; — регалії; — домени; — продаж посад, хартій, вольностей; — штрафи; — мито; — запозичення	— військові; — підтримання правопорядку; — на управління і утримання апарату управління; — викуп короля із полону
Середньовічні міста	
Доходи міської казни	**Основні видатки міської казни**
— доходи від міської общинної власності; — судові доходи (штрафи); — непрямі податки; — прямі податки	— будівництво і утримання укріплень; — утримання міліції і військових загонів; — додаткові королівські видатки (дарунки королям тощо); — купівля земель (млинів, пекарень) у сеньорів (в общинну власність міста); — на народну освіту і притулки для бідних (з XIII ст.)

Рис.4. Доходи і видатки феодальних держав і феодальних міст

Зміни у сфері податків	Зміни у складі і структурі державних видатків	Виникнення бюджету	Створення фінансової системи
Зміни в системі прямих податків: майнове оподаткування втрачає провідну роль, а на перше місце виходить оподаткування доходів	Перехід від політики невтручання держави в економіку до її активного регулювання, тому почалось активне державне фінансування окремих сфер і галузей економіки	З'являється державний бюджет: — як фінансовий фонд, призначений для виконання державою її функцій; — як документ, що затверджується парламентом; — як розпис доходів і видатків держави	Формується національна фінансова система. Наряду з державними фінансами, формуються фінанси підприємств різних форм власності, фінансовий ринок, страхування, фінанси домогосподарств
Підвищення фіскальної ролі непрямих податків і формування позитивного ставлення до них	В індустріальний період обсяги державних видатків досягли приблизно 50% ВВП	Бюджетні права закріпляються Конституцією	Процеси інтернаціоналізації, інтеграції викликають утворення політичних, економічних, митних союзів
Поява принципово нового типу платника податків: вільна, незалежна, освічена людина, яка отримує доходи від найманої праці та капіталу	Змінилася роль держави у вирішенні соціальних питань внаслідок загострення соціальних і демографічних проблем	Бюджет одразу ж набуває хронічної дефіцитності. Зростає державний борг. А видатки з управління держаборгом стають невід'ємною статтею бюджетних видатків	
З розвитком системи соціального страхування до складу податкової системи включаються внески на соціальне страхування			

Рис. 5. Еволюція фінансів в епоху індустріальної економіки

Історичні періоди	Спосіб виробництва	Основні джерела доходів	Основні напрями державних витрат	Основні джерела фінансування	Форми оподаткування	Роль податків
Давні рабовласницькі держави (Єгипет, Греція, Рим)	Рабовласницький	Сільське господарства	Високі непродуктивні витрати на утримання верховної влади, війська, видовища. Незначні продуктивні витрати — на інфраструктуру	Данина, власність правителя, податки	Непряме оподаткування торгівлі й імпорту товарів. Епізодичне пряме натуральне чи грошове оподаткування	Мобілізація доходів
Середньовічна Європа	Феодальний	Сільське господарства, ремісництво	Високі непродуктивні витрати на утримання короля і державного апарату, армію, військову інфраструктуру	Домени, регалії	Прямі різноманітні, але однотипні в натуральній і грошовій формі податки на землю, індивідуумів. Непряме оподаткування торгівлі	Мобілізація доходів
Класичний капіталістичний період	Капіталістичний	Промислове виробництво	Непродуктивні — на державне управління, збройні сили Продуктивні витрати на інфраструктуру, у т.ч. промислову	Податки,	Пряме грошове оподаткування доходів фізичних і юридичних осіб. Акцизи та інші непрямі податки на торгівлю	Мобілізація і перерозподіл доходів, регулювання економічних процесів на мікрорівні
Сучасний період — розвинені держави	Змішана економіка	Надання послуг, промислове виробництво	Високі витрати соціального характеру (освіта, охорона здоров'я), НДКР, на інформаційну і промислову інфраструктуру; на утримання державного апарату, національну оборону; на розв'язання екологічних проблем	Податки	Непряме універсальне оподаткування споживання. Пряме грошове оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб. Обов'язкові відрахування на соціальне страхування	Мобілізація і перерозподіл, інструмент мікро- та макроекономічного регулювання

Рис. 6. Податки на різних етапах економічного розвитку[1]

[1] Складено на основі: *Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Десятник О. М*. Податкова системи. Підручник. — К.: Атака, 2006. — 920 с. — С. 9.

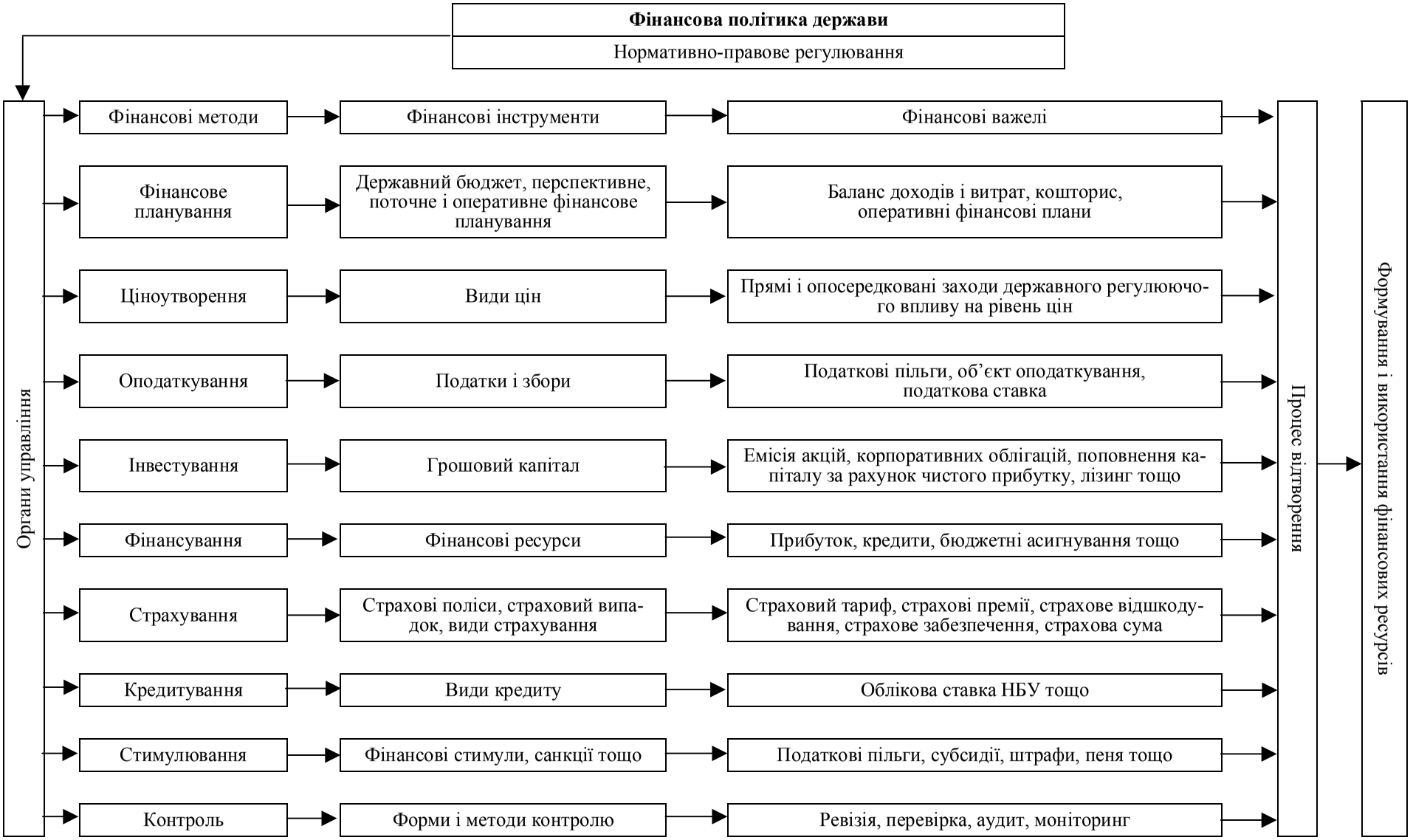

Рис. 7. Макрорівневе регламентування фінансових відносин

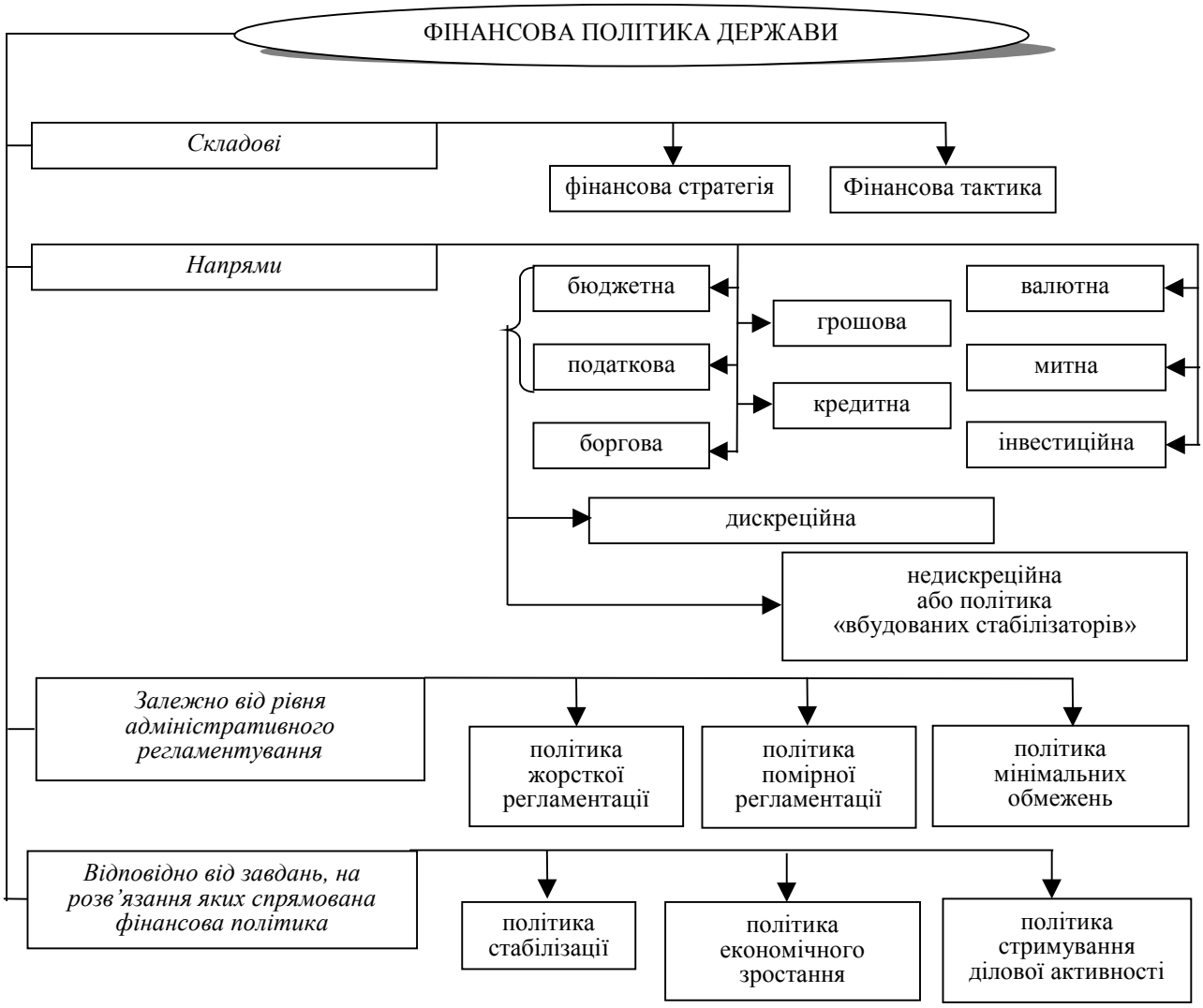

Рис. 8. Фінансова політика держави

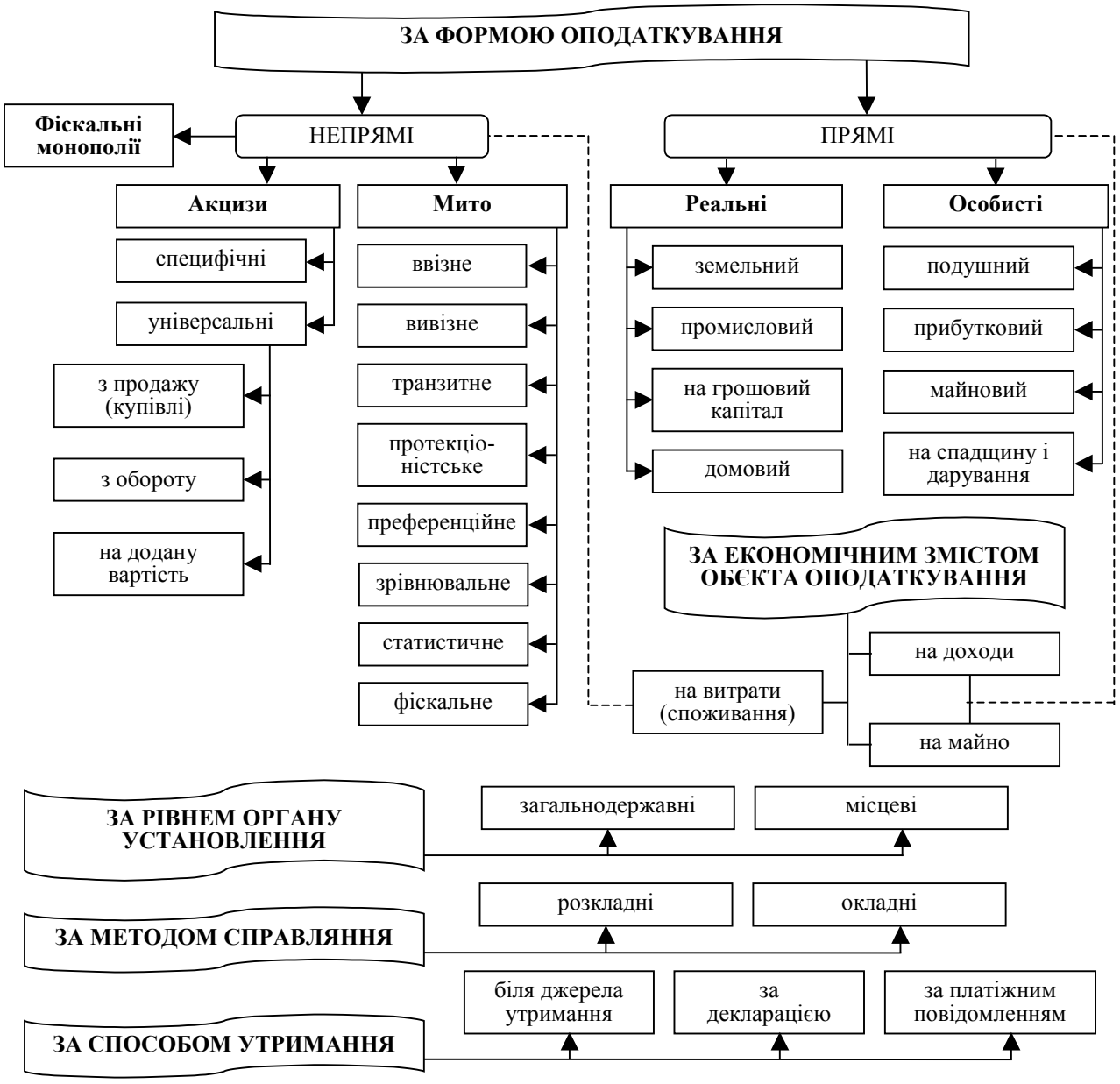

Рис. 9. Класифікація податків

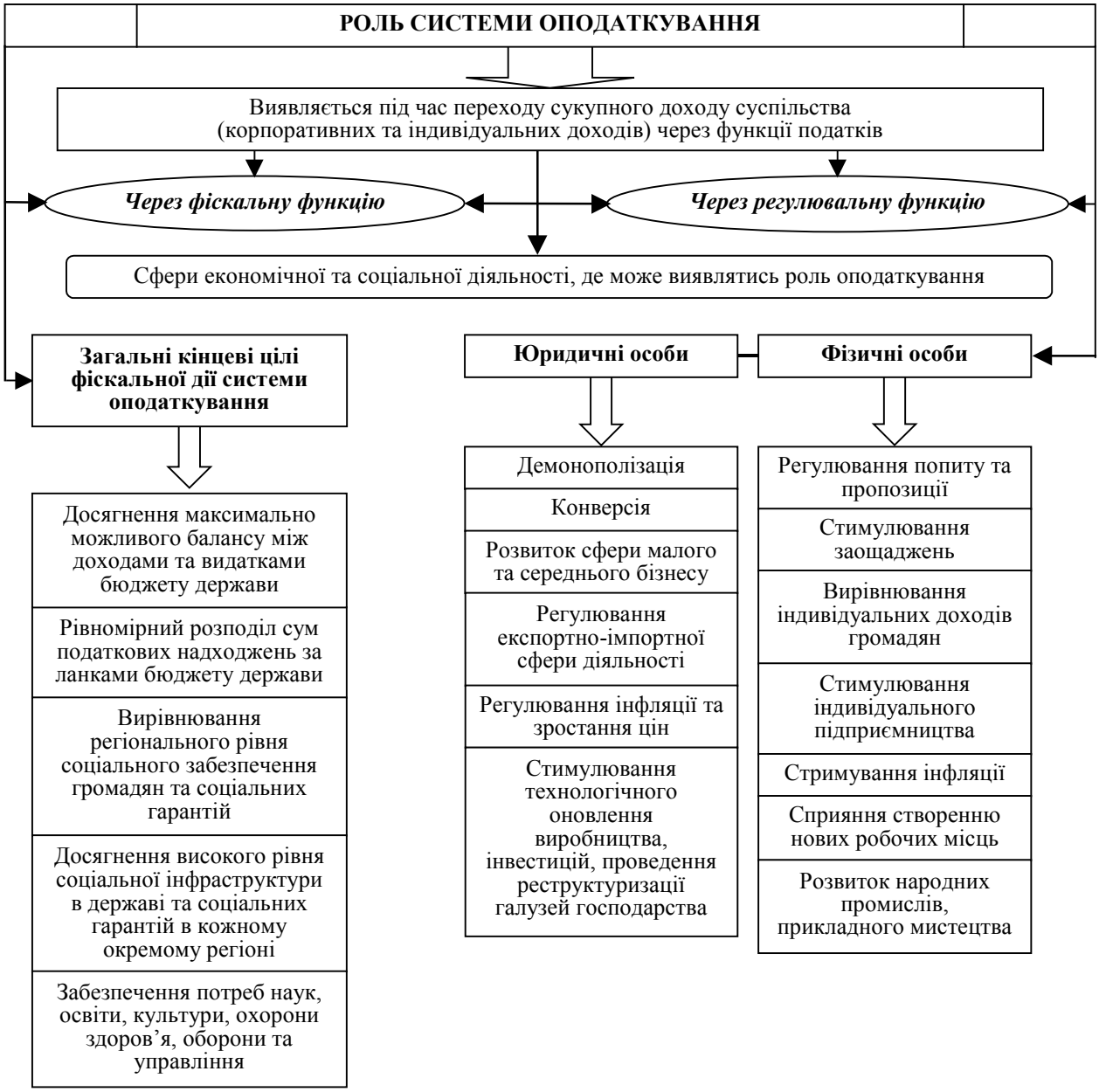

Рис. 10. Роль системи оподаткування

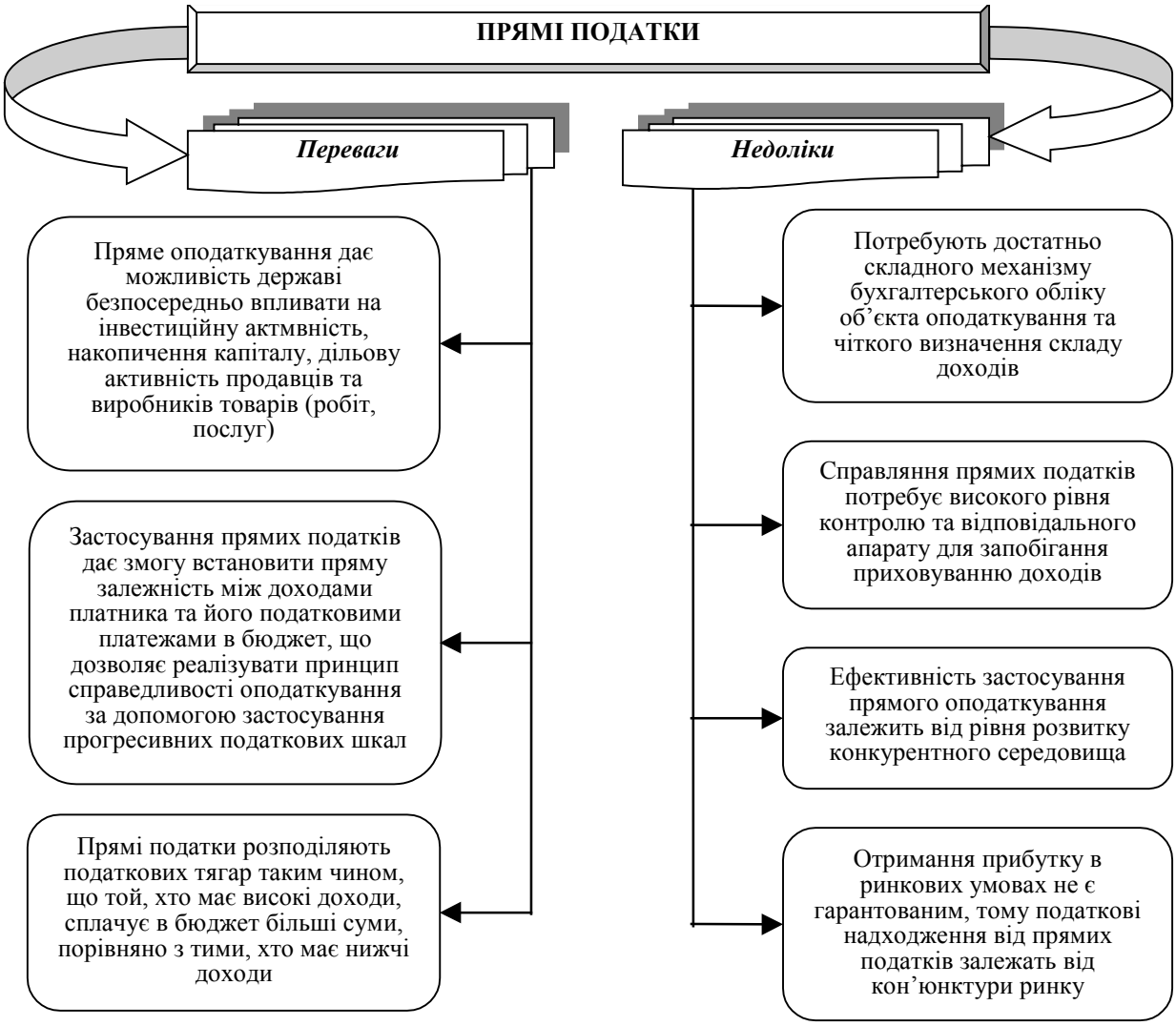

Рис. 11. Переваги і недоліки прямого оподаткування

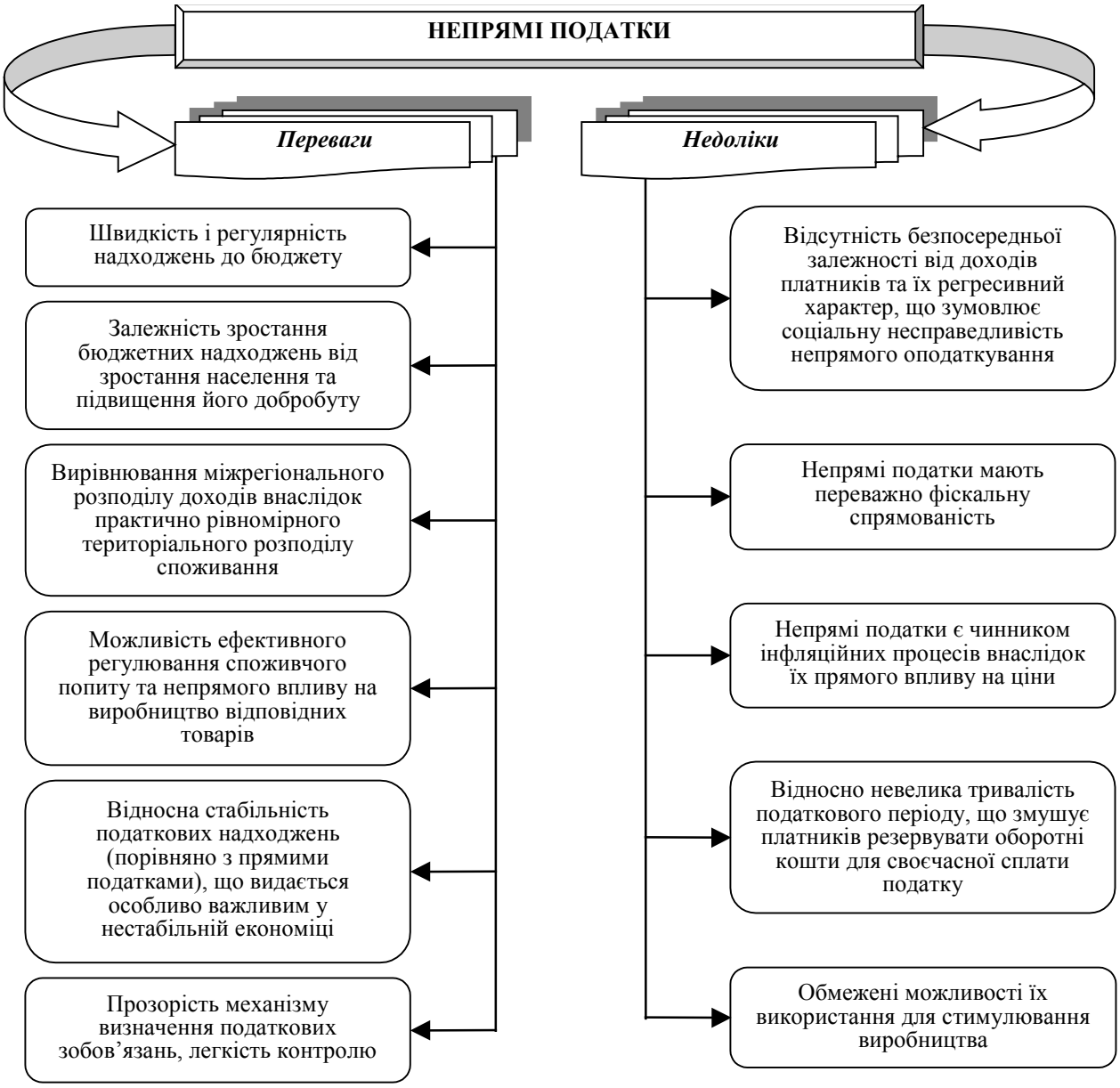

Рис. 12. Переваги і недоліки непрямого оподаткування

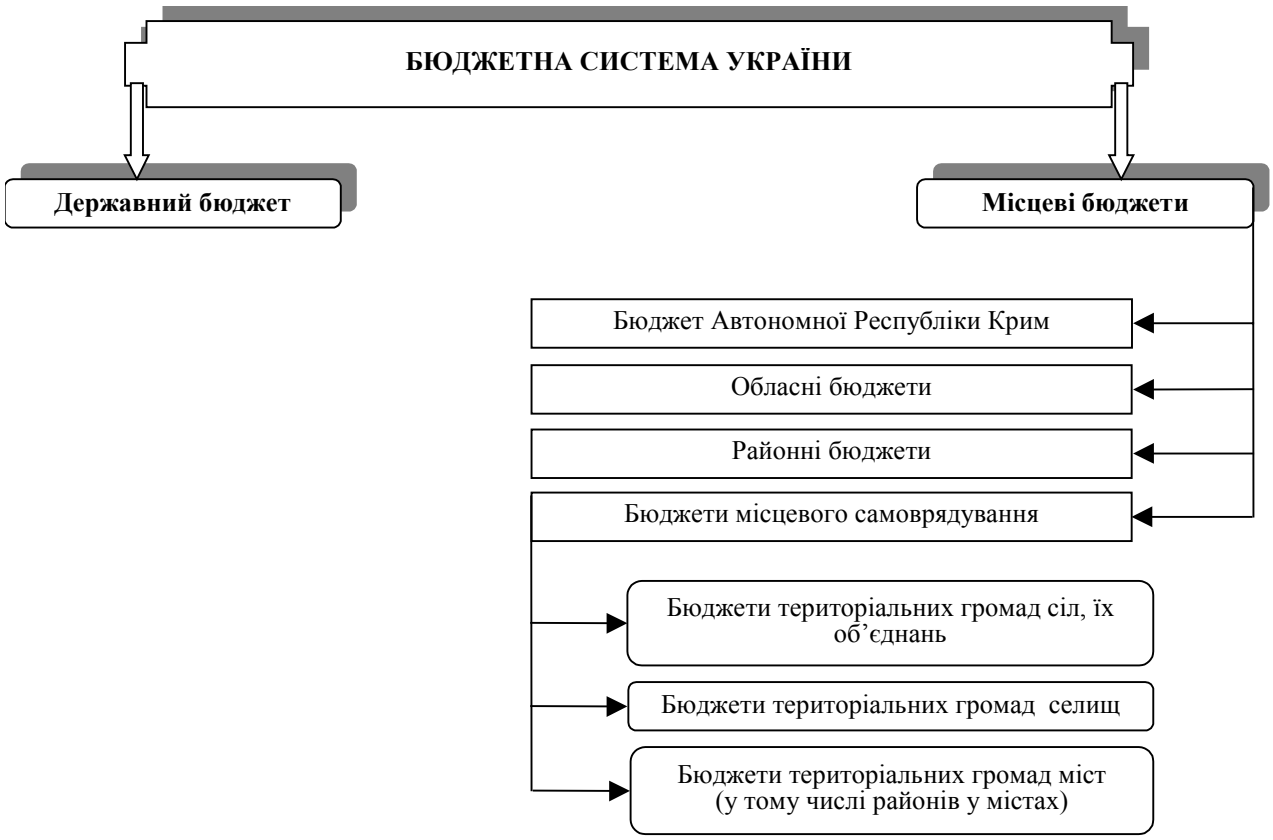

Рис. 13. Бюджетна система України

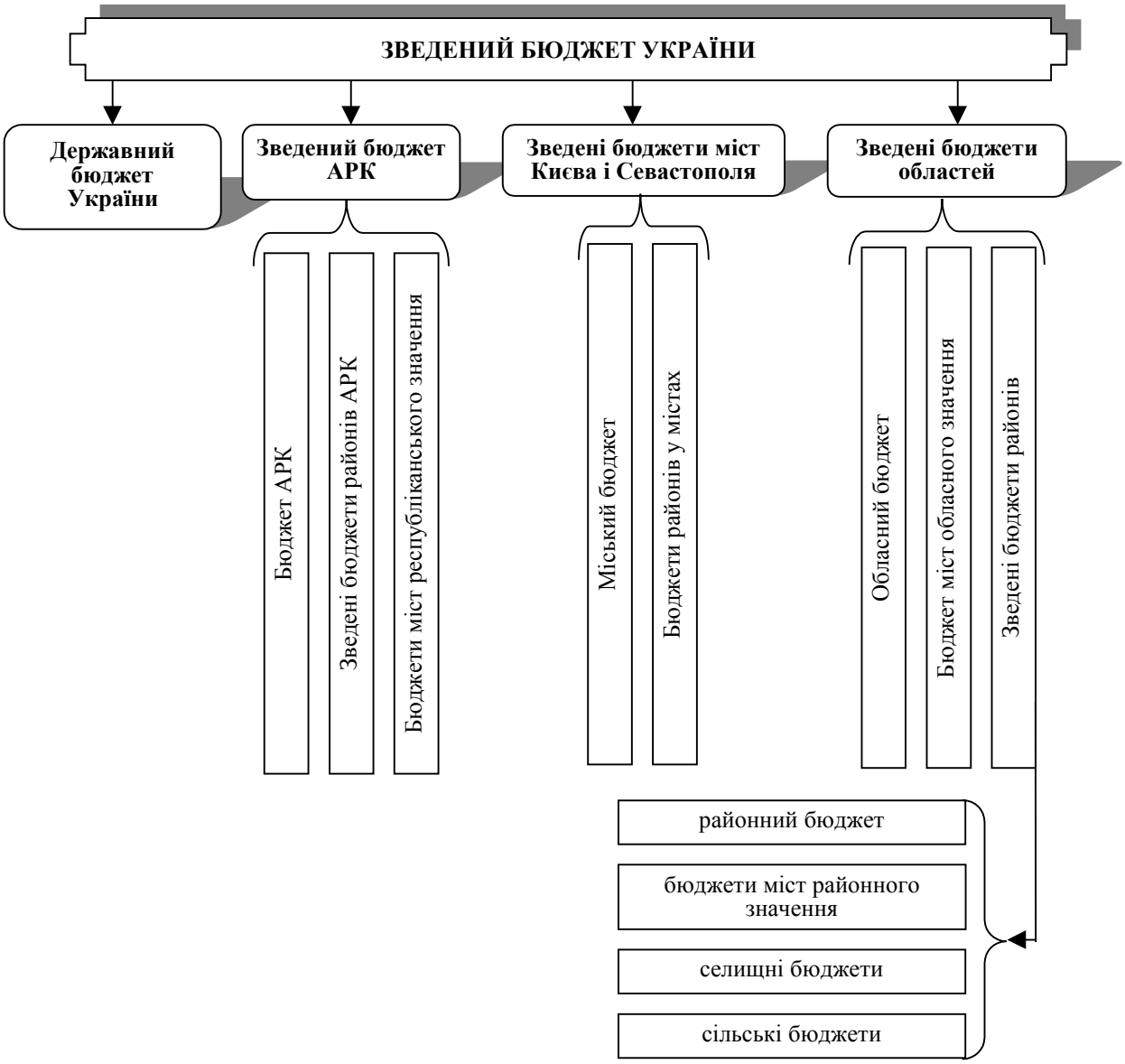

Рис. 14. Зведений бюджет України

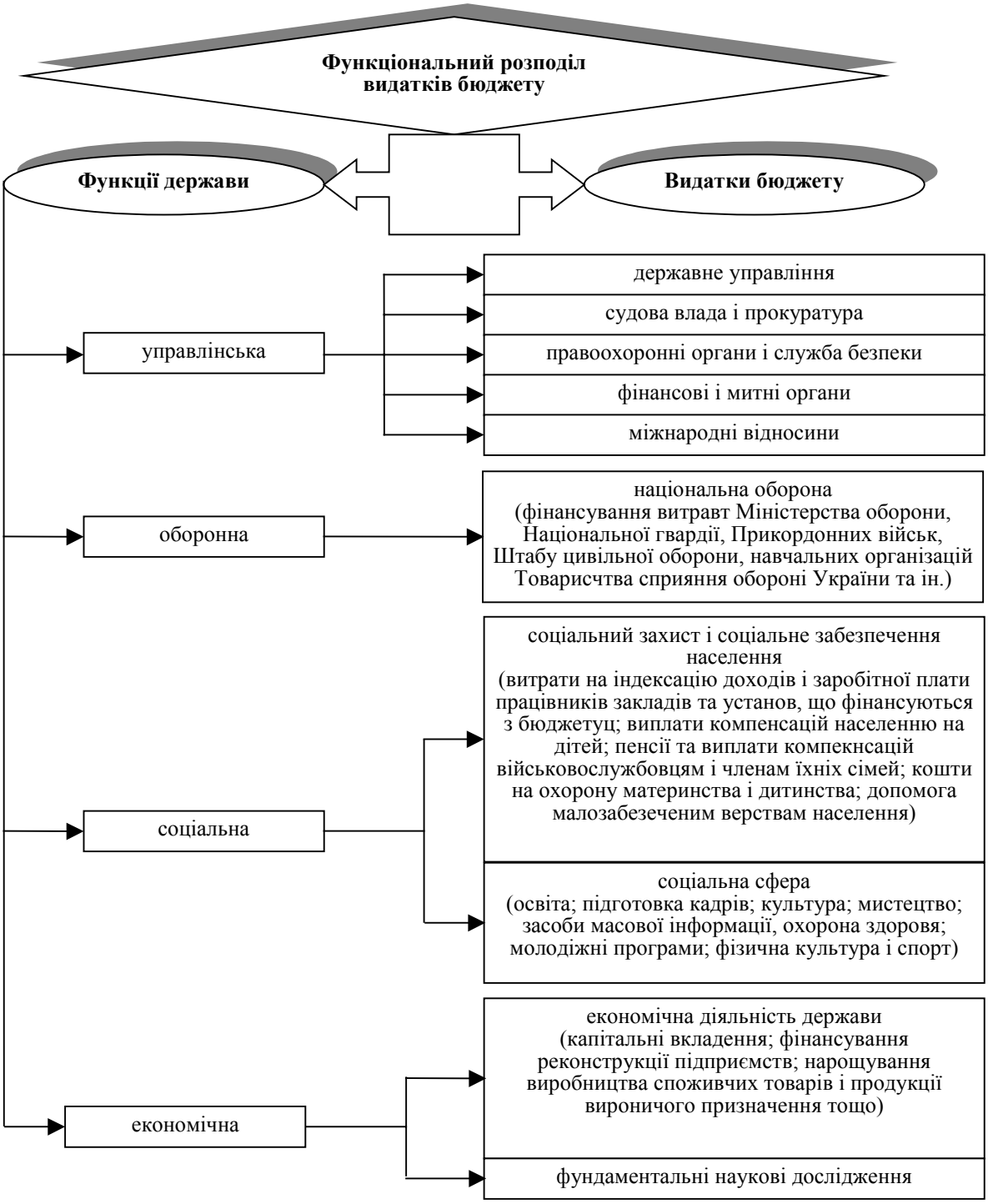

Рис. 15. Функціональна класифікація видатків бюджету

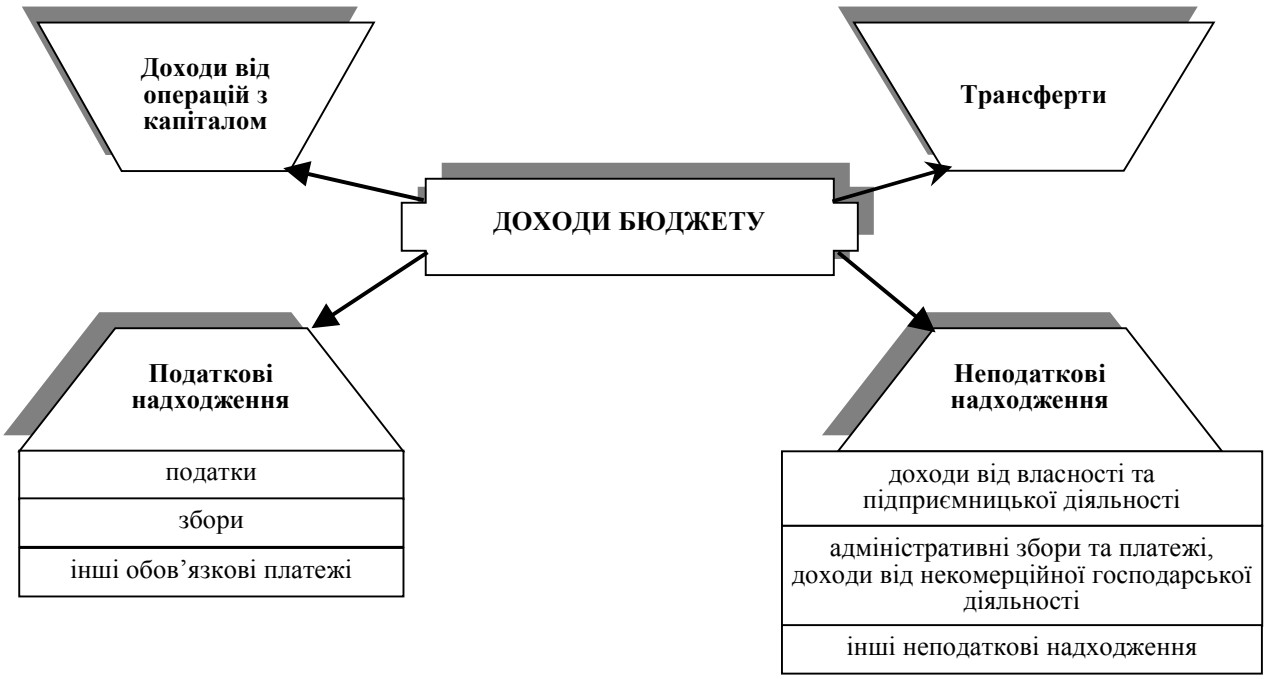

Рис. 16. Класифікація доходів бюджету відповідно до Бюджетного кодексу України

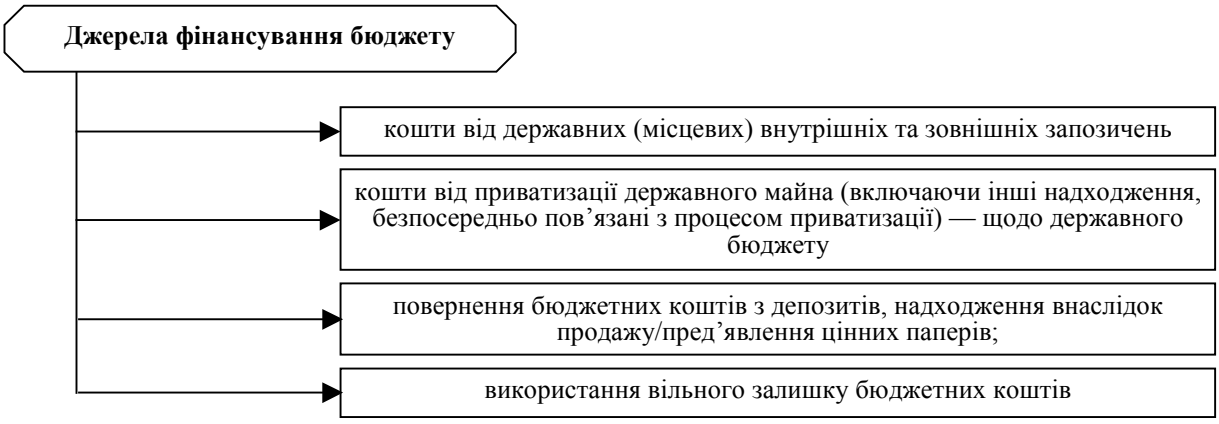

Рис. 17. Джерела фінансування бюджету

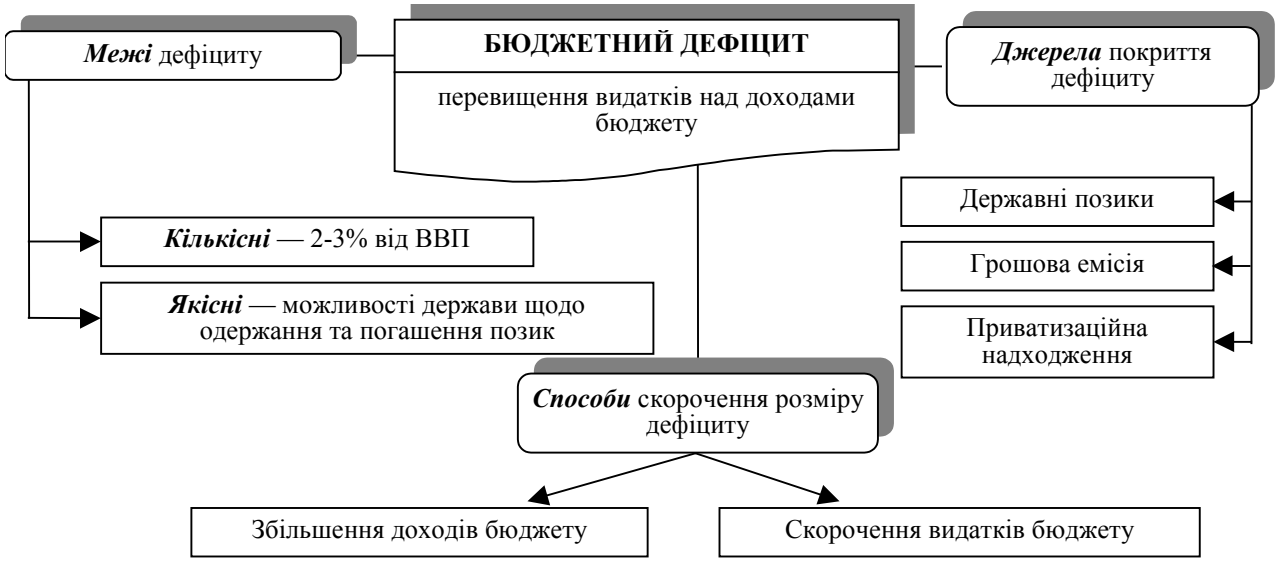

Рис. 18. Характеристика бюджетного дефіциту

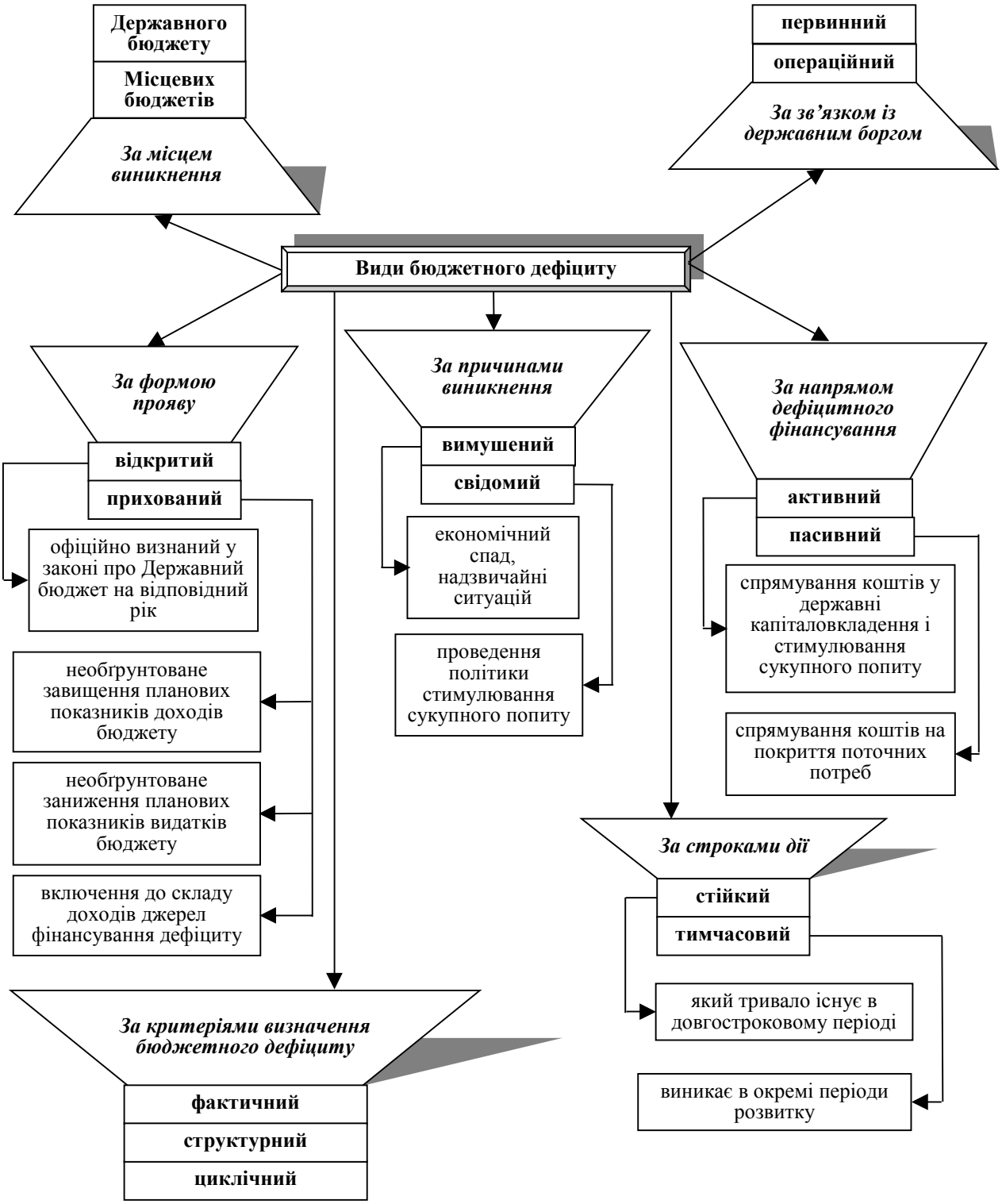

Рис. 19. Види бюджетного дефіциту

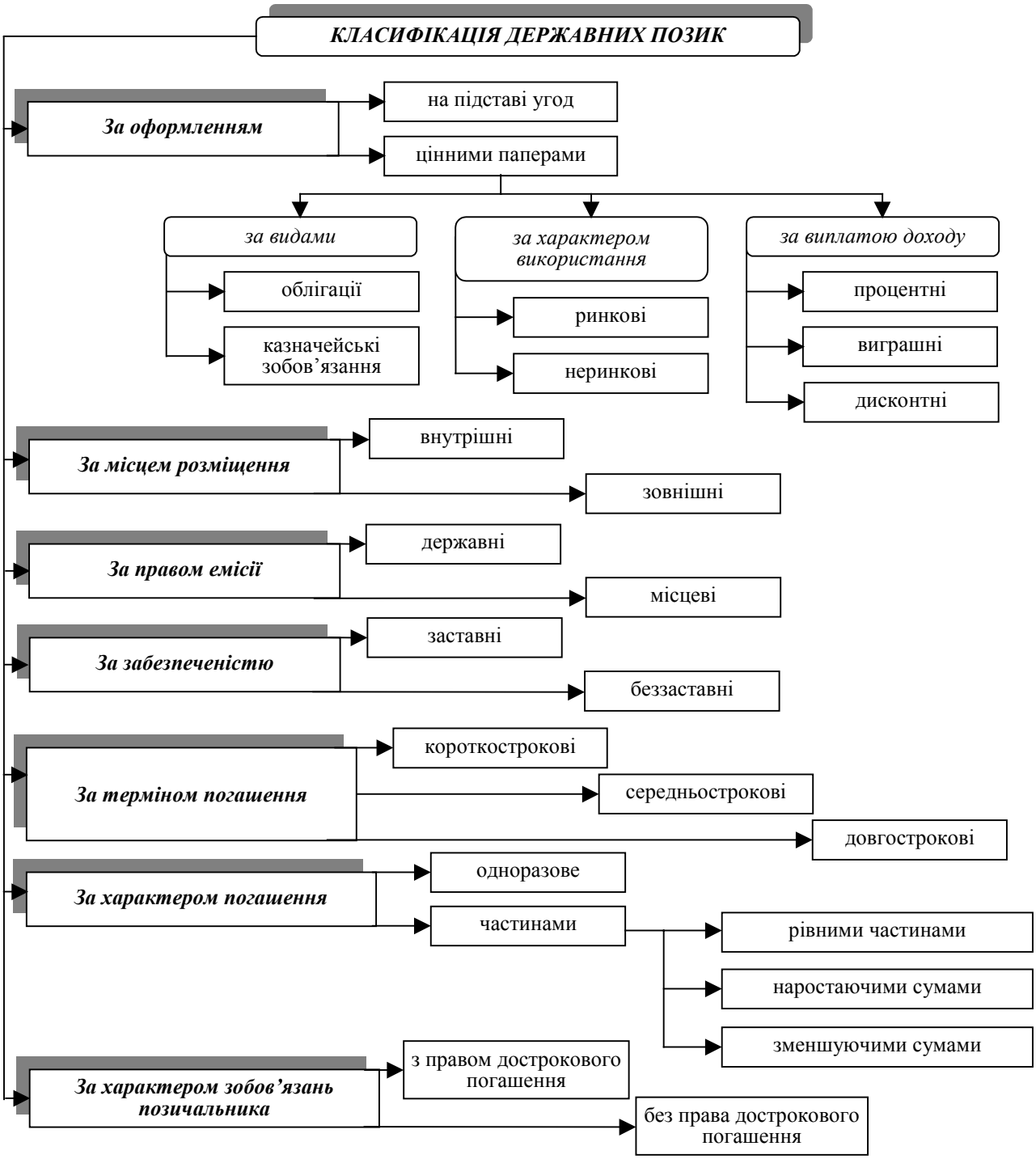

Рис. 20. Класифікація державних позик

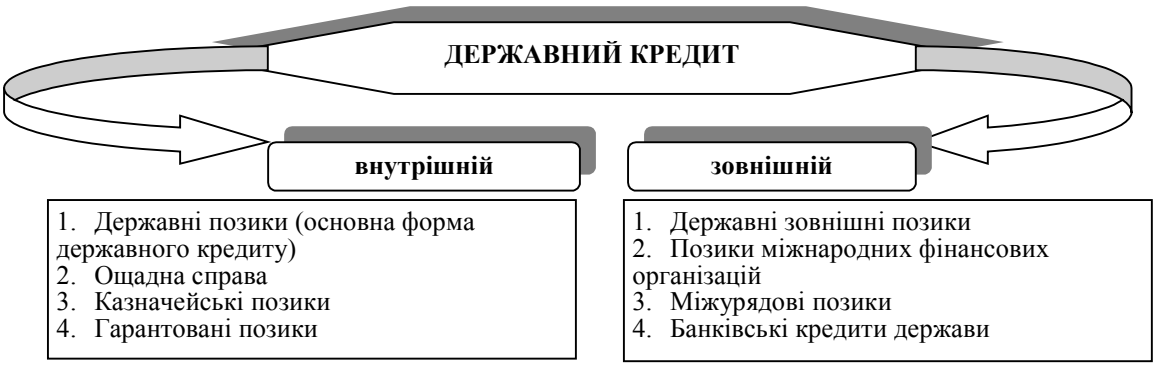

Рис. 21. Форми внутрішнього і зовнішнього державного кредиту

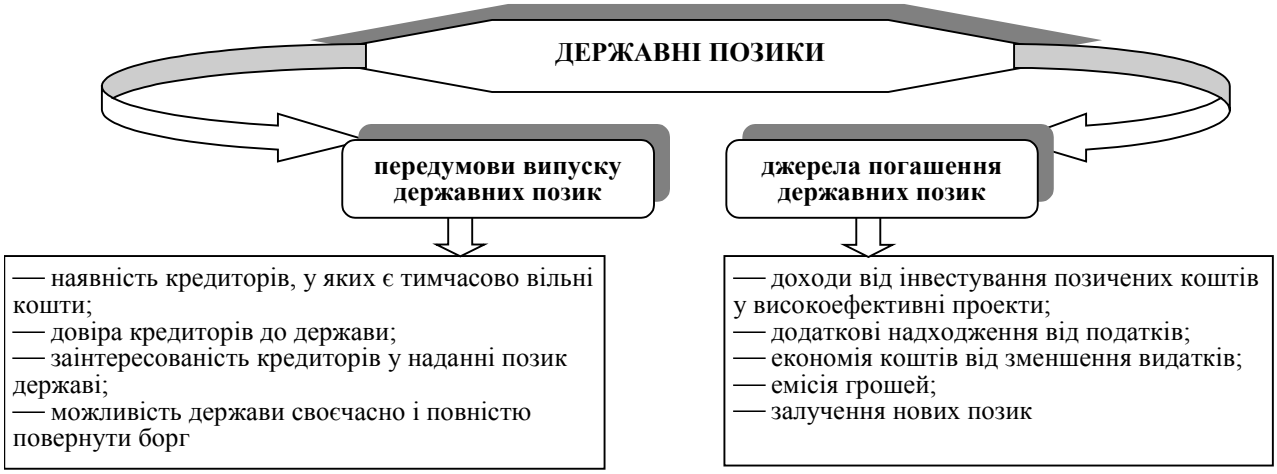

Рис. 22. Передумови випуску і джерела погашення державних позик

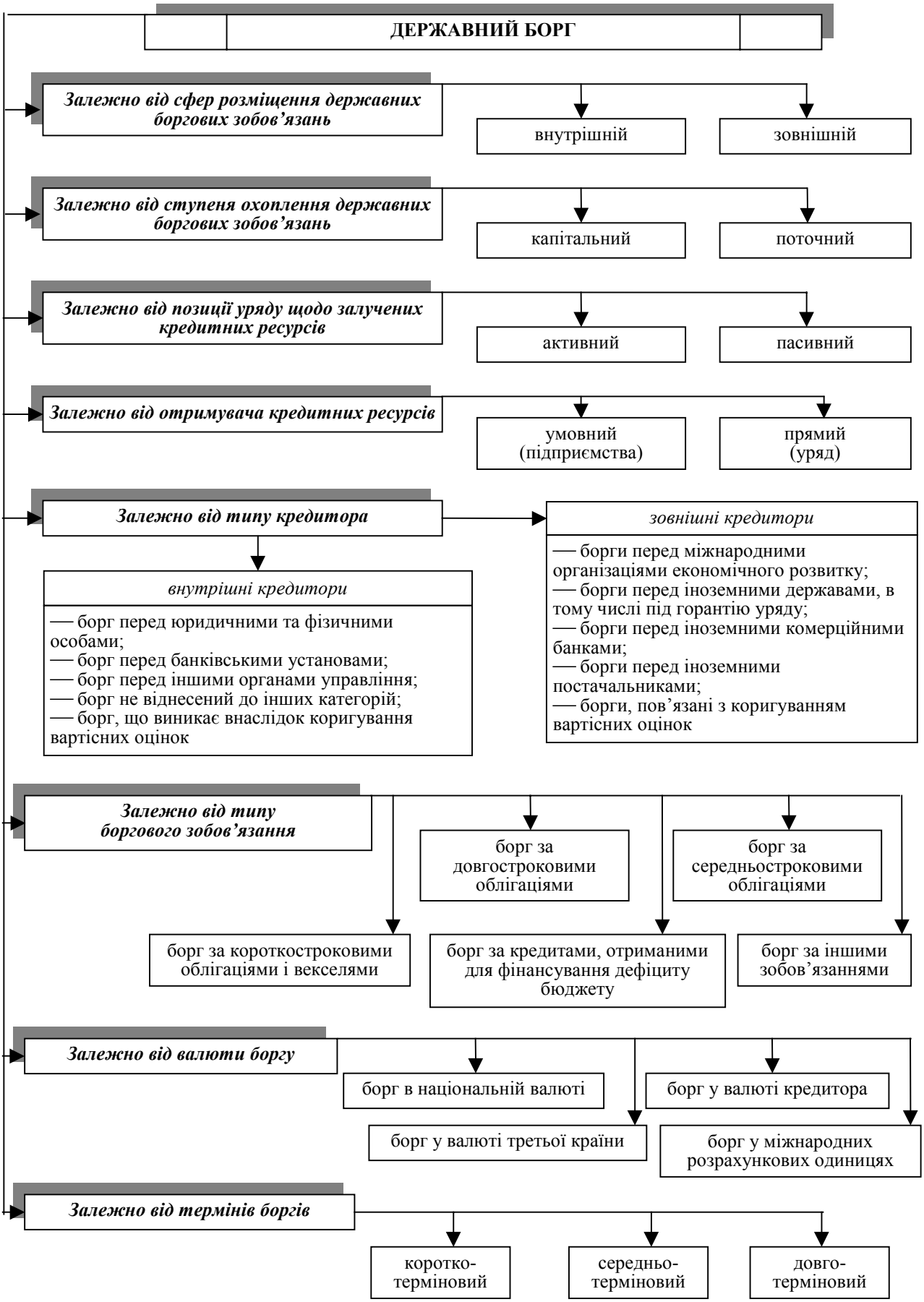

Рис. 23. Класифікація державного боргу

Рис. 24. Методи управління державним боргом

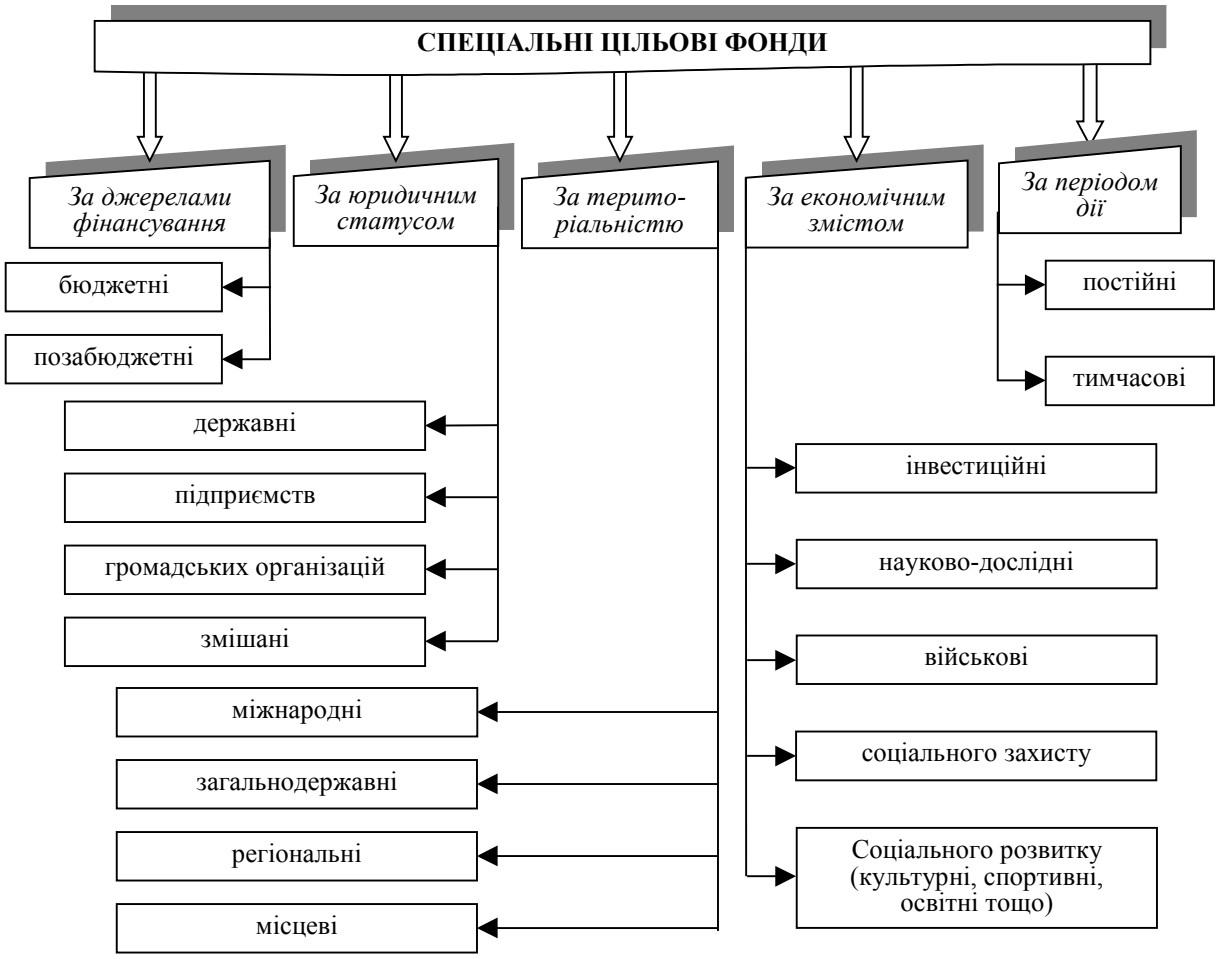

Рис. 25. Класифікація спеціальних цільових фондів

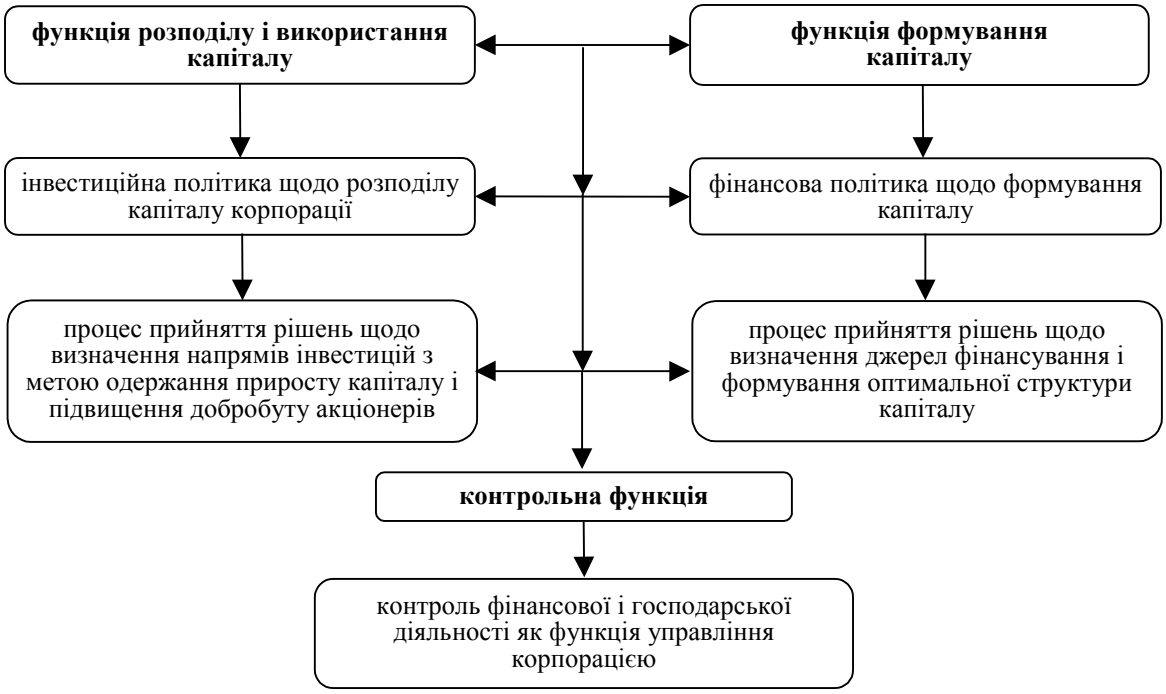

Рис. 26. Функції корпоративних фінансів

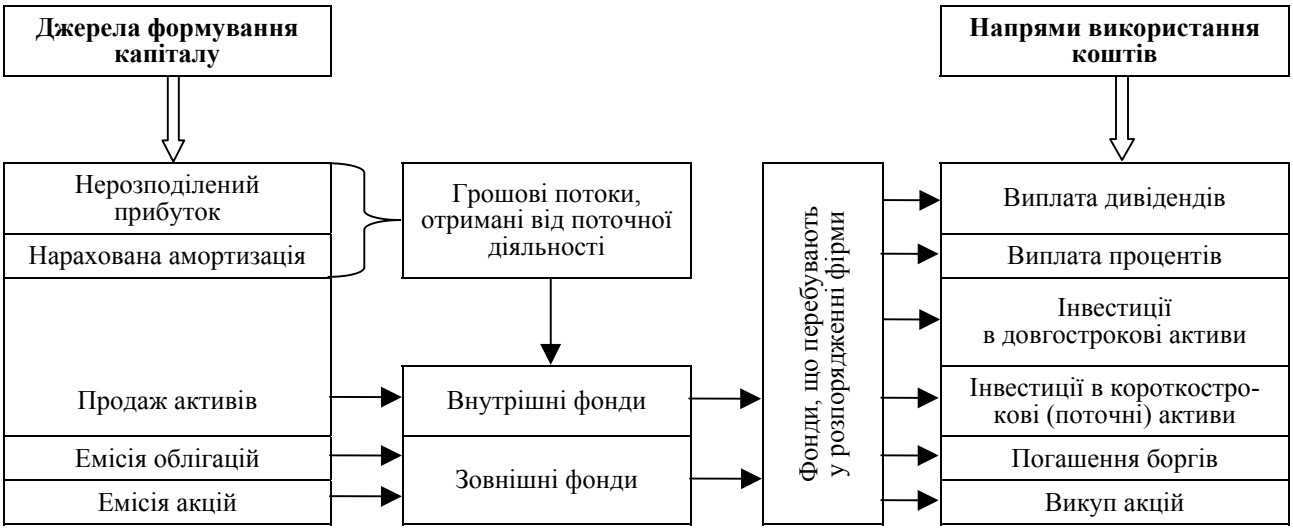

Рис. 27. Формування капіталу корпорації та його розподіл

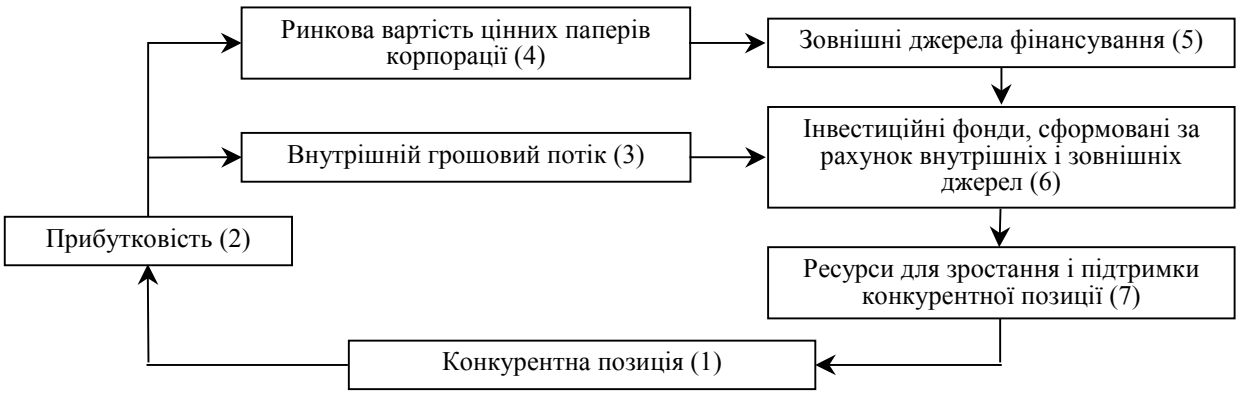

Рис. 28. Стадії вартісного циклу капіталу[1]

[1] *Суторміна В. М.* Фінанси зарубіжних корпорацій: Підручник. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 37.

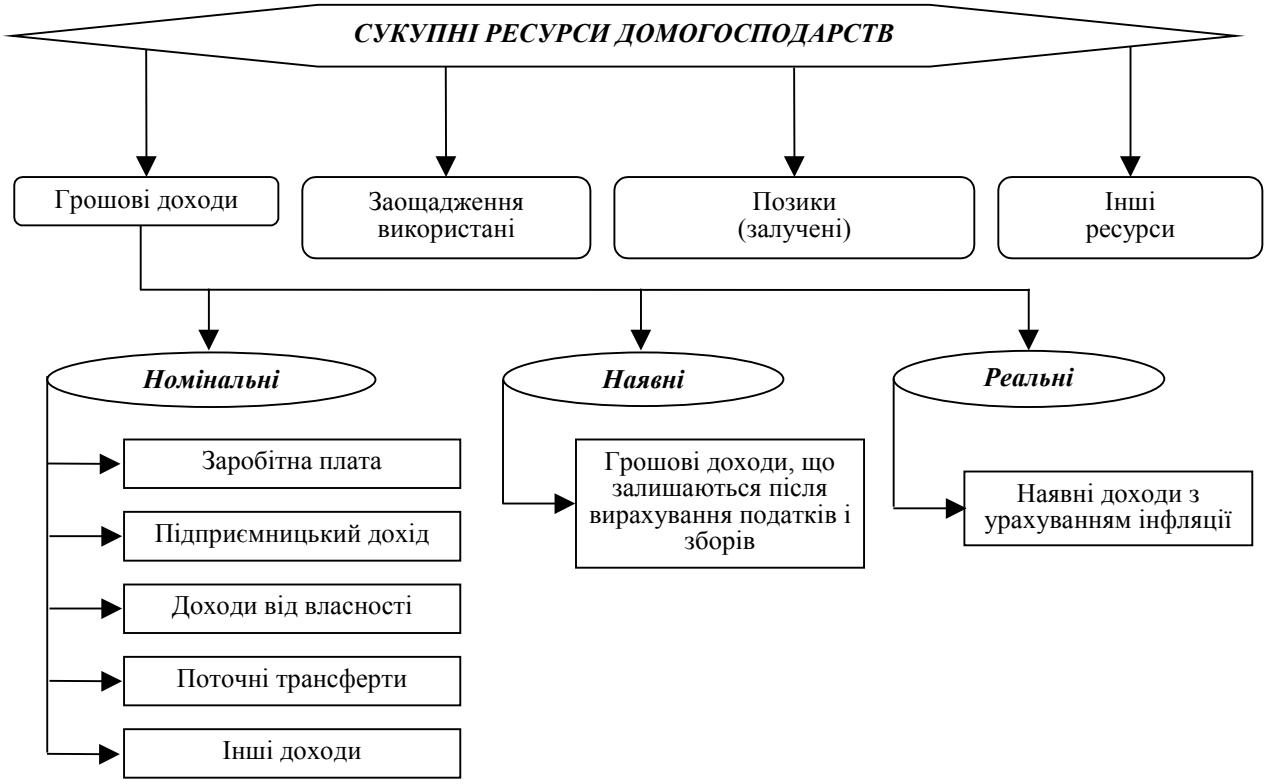

Рис. 29. Структура сукупних ресурсів домогосподарств

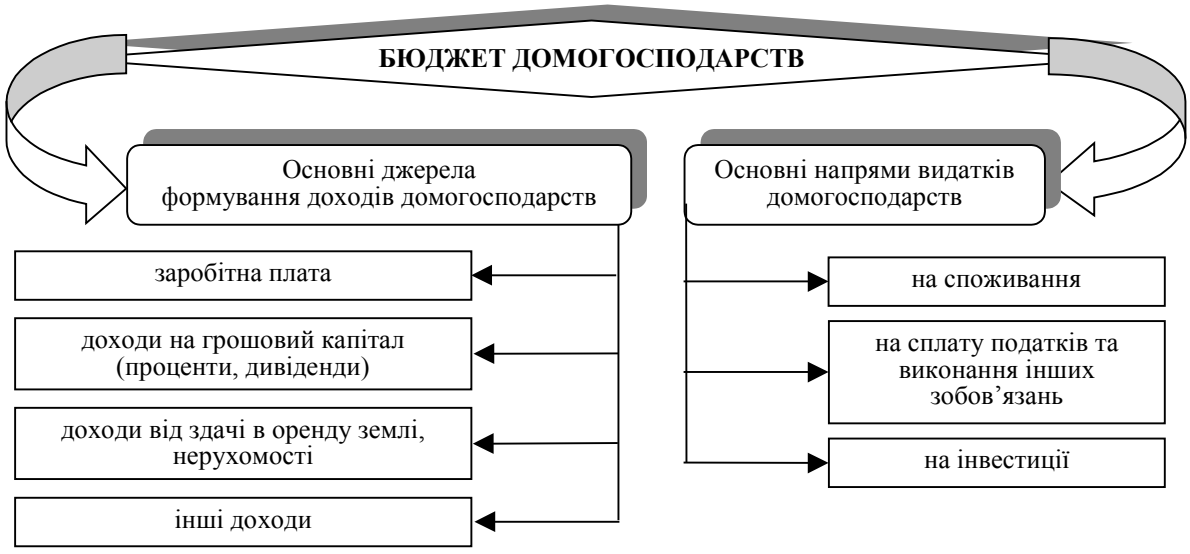

Рис. 30. Джерела формування доходів і напрями видатків домогосподарств

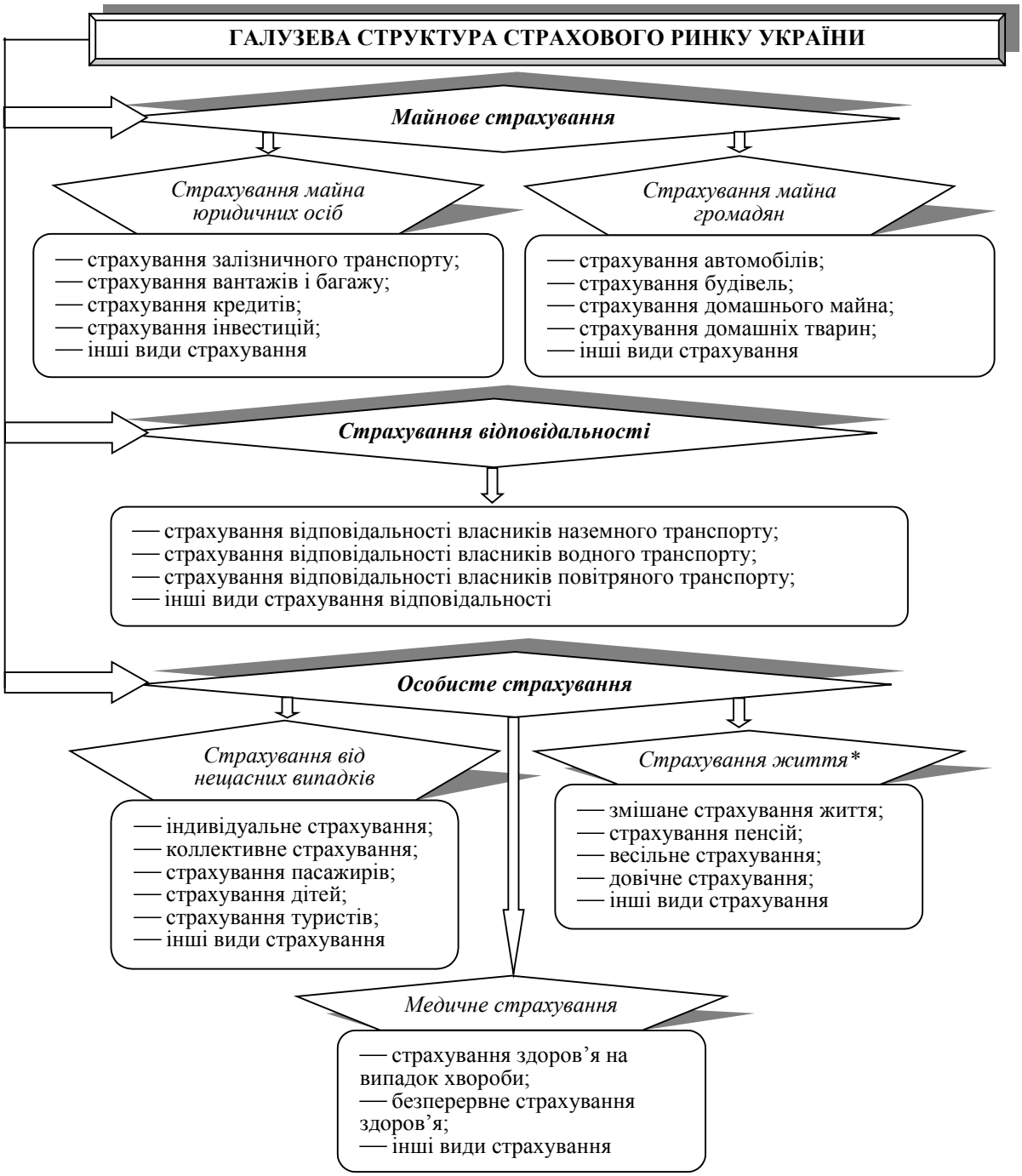

*не входить до загального (ризикового) страхування

Рис. 31. Галузева структура страхового ринку

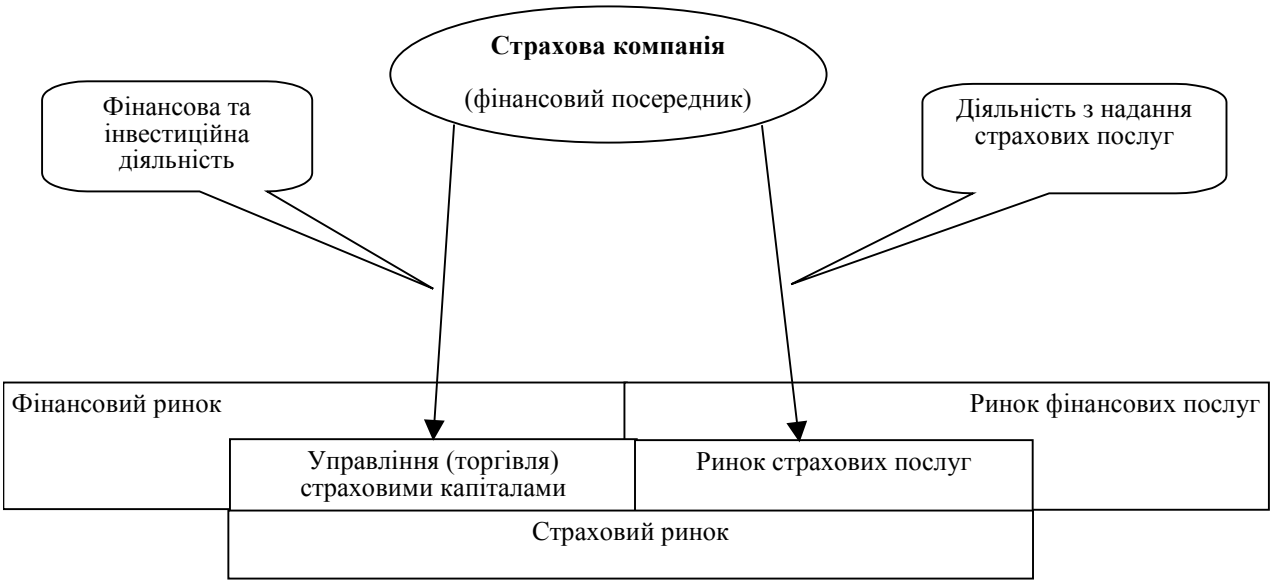

Рис. 32. Ринок страхових послуг у складі страхового ринку та ринку фінансових послуг України[1]

[1] *Гаманкова О.О.* Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. — К.: КНЕУ, 2009. — 283 с. — С. 107.

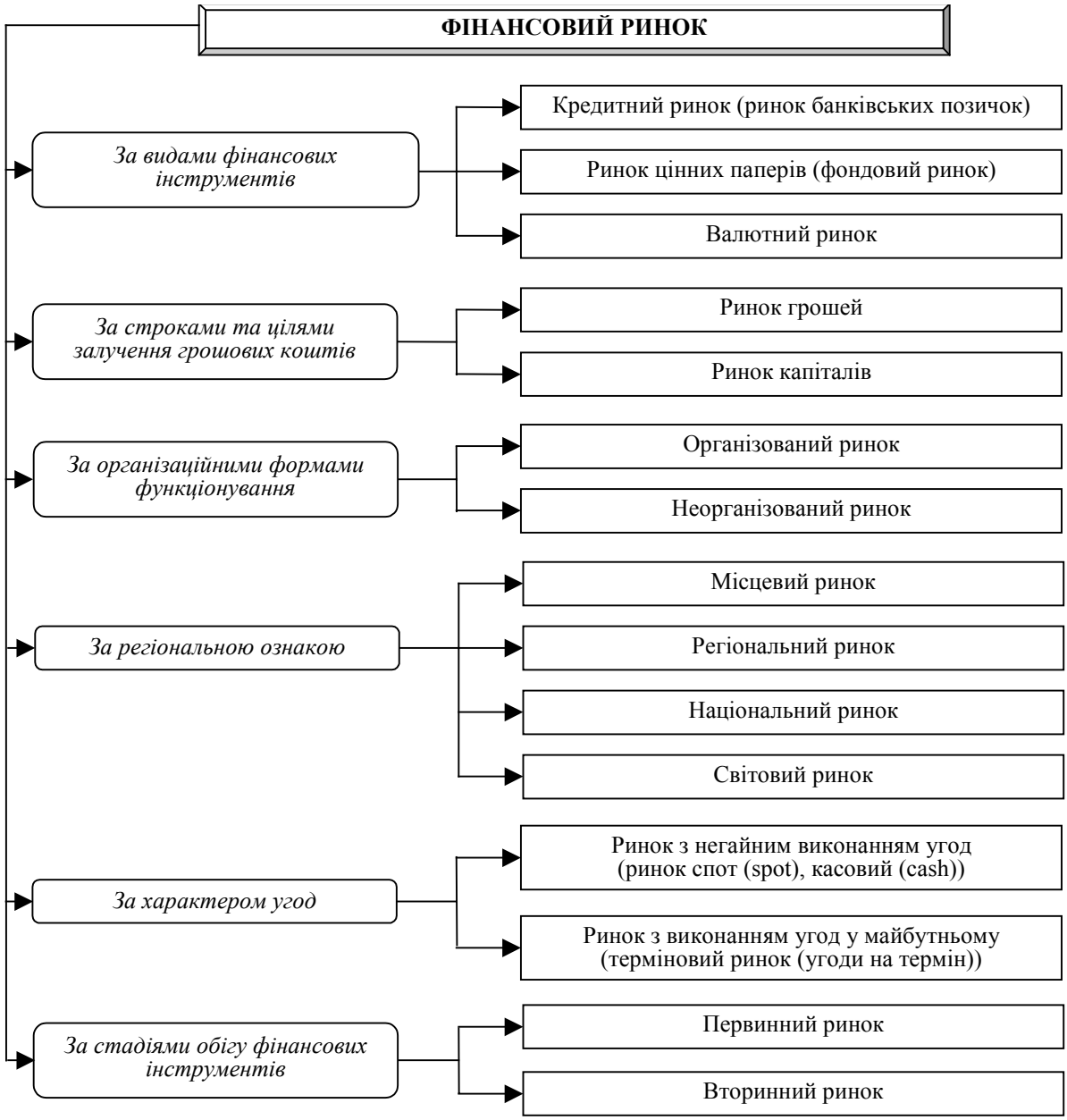

Рис. 33. Класифікація фінансового ринку

Рис. 34. Складові світового фінансового ринку

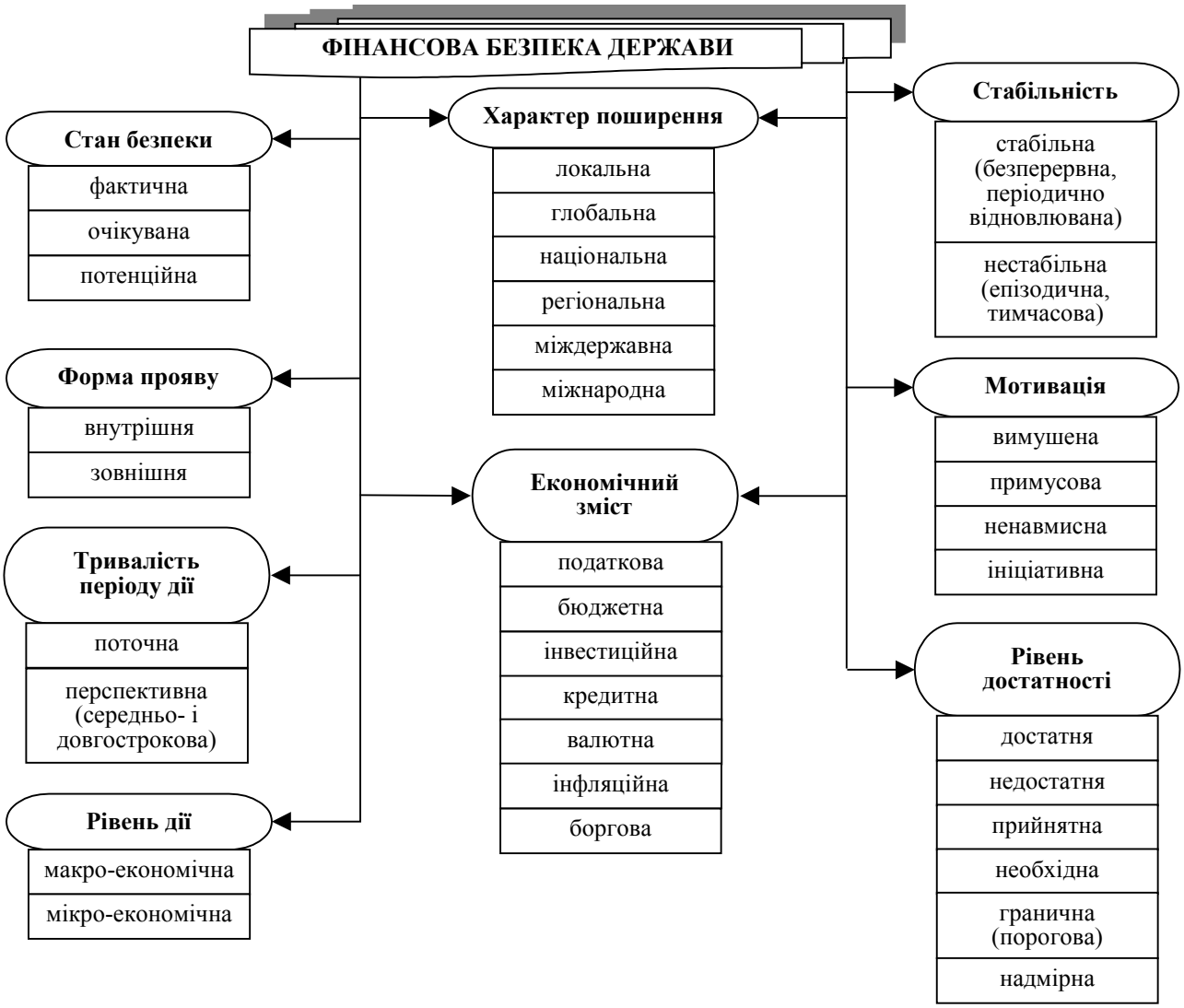

Рис. 35. Класифікація фінансової безпеки держави

Навчальне видання

О. Р. РОМАНЕНКО, Л. П. ДАНИЛЕНКО,
Л. П. ГЛАДЧЕНКО, А. А. СЛАВКОВА

ФІНАНСИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

(для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»)

Редактор *О. Щербак*
Коректор *Л. Гримальська*
Верстка *Н. Пінчук*

Підп. до друку 13.09.13. Формат 60×84/8.
Друк. арк. 10,67. Зам. 13-4646.

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)
Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua

Для нотаток

Для нотаток